

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANA BİLİM DALI
TOPLUMSAL PROJELER YÖNETİM VE ORGANİZASYONU BİLİM DALI

**2000 SONRASI TÜRKİYE SİNEMASINDA
SİVİL TOPLUM TEMSİLİ**

Yüksek Lisans Projesi

ÖZLEM DİLMAÇ

İstanbul, 2016

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANA BİLİM DALI
TOPLUMSAL PROJELER YÖNETİM VE ORGANİZASYONU BİLİM DALI

2000 SONRASI TÜRKİYE SİNEMASINDA SİVİL TOPLUM TEMSİLİ

Yüksek Lisans Projesi

ÖZLEM DİLMAÇ

Danışman: DOÇ. DR. EYÜP AYGÜN TAYŞİR

İstanbul, 2016

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

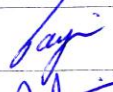
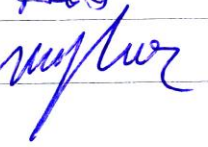
TEZ ONAY BELGESİ

İŞLETME Anabilim Dalı TOPLUMSAL PROJELER YÖNETİM VE ORGANİZASYONU Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi ÖZLEM DİLMAÇ'ın 2000 SONRASI TÜRKİYE SINEMASINDA SİVİL TOPLUM TEMSİLİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 2.06.2016 tarih ve 2016-20/15 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 27/6/2016.....

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Doç. Dr. EYÜP AYGÜN TAYŞIR	
2.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. ATA ÖZDEMİRCİ	
3.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. NURGÜL KELEŞ TAYŞIR	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Özlem Dilmaç
Ana Bilim Dalı	: İşletme
Programı	: Toplumsal Projeler Yönetim ve Organizasyonu
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Eyüp Aygün Tayşır
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans - 2016
Anahtar Kelimeler	: Sivil Toplum, Türkiye Sineması, STK

ÖZET

2000 SONRASI TÜRKİYE SİNEMASINDA SİVİL TOPLUM TEMSİLİ

Türkiye’de sivil toplum kavramının ve sivil toplum kuruluşlarının gelişimi tarihsel süreç içerisinde ilerleme kaydetmiştir. Sivil toplum Osmanlı döneminden kalan mirasla Osmanlı’dan farklı saiklerle devam etmiştir. Cumhuriyet’in kuruluşuyla beraber batı menşeli sivil toplum kavramı literatürde ve günlük hayatta daha fazla yer etmeye başlamıştır. Türkiye’nin siyasi ve sosyolojik olgularından direkt etkilenen bu kavramın asıl gelişimi 1980 sonrasında gerçekleşmiştir. 1980 sonrası dönemin iktisadi koşulları ve dünyadaki gelişmeler Türkiye’nin sivil toplum haritasını şekillendirmiştir. Ancak sivil toplum modern anlamda karşılığını 2000’li yıllarda bulmuş ve 2000 sonrası dönem sivil toplumun en parlak dönemi olmuştur.

Sivil toplum alanında yaşanan bu gelişmeyle beraber, Türkiye’de sinema filmlerinin de niceliksel ve niteliksel olarak arttığı bilinmektedir. Sinemada nakledilen kurgusal hikayeler, toplumsal dinamikleri okumanın en etkili yöntemlerinden biridir. Filmlerde metaforlar, semboller ve simgeler gerçekliği yeniden oluşturmaktadır. Uzun yıllar önce yapılmış filmler, birlikte yaşamadığımız ve hakkında en küçük bir fikrimizin olmadığı toplumların hikayesini anlatan filmler toplumun sosyolojik unsurlarını yansıtmaları film üzerinden toplumla ilgili bilgiler sunmaktadır. Bu kabulden hareketle yapılan bu çalışma, Türkiye’de sivil topluma ait unsurları ve sivil toplumun temsilini filmler üzerinden aktarmaktadır. Bu bağlamda, incelenen filmlerden hareketle sivil toplum temsili aktarılmaktadır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Özlem Dilmaç
Field : Management
Programme : Social Project Management and Organization
Supervisor : Doç. Dr. Eyüp Aygün Tayşır
Degree Awarded and Date : Master, 2016
Keywords : Civil Society, Turkish Cinema, NGO

ABSTRACT

THE REPRESENTATIVE OF CIVIL SOCIETY IN TURKEY CINEMA AFTER 2000

The notion of civil society and the development of nongovernmental organizations in Turkey have been making progress in historical process. With the heritage of Ottoman period, these notions have been continuing in different motives than Ottoman Empire. By the establishment of the Turkish Republic, western origination notion of civil society has started to leave a mark in literature and daily life. The essential development of this notion which is directly influenced by Turkey's political and sociological facts occurred after the 1980's. The economic circumstances and global events after the 1980's have shaped the civil society map of Turkey. However, civil society reached its modern content in the 2000's which will later lead to the stage of the brightest period of the civil society after the 2000's.

With this development in the civil society field, it is known that motion picture has increased in qualitative and quantitative ways. The fictional stories that are projected in the cinema, are one of the best methods of reading social dynamics. Metaphors, symbols and signs in the movies recreate the reality. Movies that were produced many years ago, which tell stories about the societies that we know nothing about reflect sociological circumstances of the period and provide information about societies. From this viewpoint, this study relays the factors of and perceptions on the civil society in Turkey through movies.

ÖNSÖZ

Sinema ve sivil toplum modern dünyanın önemli iki kavramıdır. Önemli bir iletişim aracı olan sinemanın bu özelliğinin yanında pek çok özelliği de mevcuttur. Sinema, verileriyle sosyal bilimlere değer sağlayan bir kaynak olmuştur. Sinema ve sosyal bilim arasındaki bu ilişki, sinemanın toplumu yansıtmadaki ve topluma ayna tutmaktaki kudretiyle daha da pekişmektedir.

Türkiye sineması Türkiye toplumunun süreçlerine dair önemli ipuçları sunmakta ve toplumun realitesini göstermektedir. Toplumun süreç ve dinamiklerini anlamak açısından kayda değer veriler sunmaktadır.

2000 sonrası Türkiye sinemasında incelenen filmlerde sivil toplum temsili, sivil toplum kavramına dair kıymetli veriler sunmaktadır. Biz bu çalışmada filmler üzerinden alanın gerçekliklerine odaklanarak, farklı bakış açıları sunmaktayız.

“Bilimsel pratiğin temel ilkelerini ustaca kullanmayı öğrenmenin kuşkusuz tek bir yolu vardır: Bu ilkeleri, her adımınızda size destek veren, örnek olan, söz konusu tikel örneğe dolaysız biçimde uygulanacak kuralları çalışma sırasında göstererek hatalarınızı düzelten bir tür rehber ya da antrenörün yanında kullanmak.” (Bourdieu, 1987). Bourdieu’nun bu tespitine özverili bir danışmanı da eklemek gerekir. Çalışma esnasında büyük desteğini esirgemeyen, gerekli her zamanda her türlü iletişime açık olan, bir kaç hafta haberleşmeyince ‘iyi misin’ diye merak eden, hatalarımı yılmadan düzelten, bu tez için ayrıca motive eden değerli, yol göstericim danışman hocam Doç. Dr. Eyüp Aygün Tayşir’e en içten teşekkürlerimi sunarım. Tüm tez süreci boyunca sıkıntılarımı paylaşan, destek olan, bana inanan arkadaşlarıma, aileme ve Mehmet Ataş’a da teşekkür ederim.

İstanbul, 2016

Özlem Dilmaç

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

TABLO LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR	vii
1. GİRİŞ.....	1
2. SİVİL TOPLUM KAVRAMI VE TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUMUN GELİŞİMİ	2
2.1. Sivil Toplum Kavramı.....	2
2.2. Sivil Toplum Kuruluşları	6
2.3. Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları.....	10
2.3.1. Osmanlı Dönemi	10
2.3.2. Cumhuriyet’in Kuruluşu ve Tek Partili Dönem (1923-1945).....	12
2.3.3. Türkiye’de Çok Partili Döneme Geçiş ve Sivil Toplum Kuruluşları (1945-1959).....	15
2.3.4. 1960-1980 Dönemi ve Yeni Anayasa	17
2.3.5. 1980 Dönemi ve Sonrası	19
2.3.5.1. Habitat II Konferansı	23
2.3.5.2. 1999 Marmara Depremi.....	24
2.3.5.3. AB Süreci.....	26
2.3.5.4. TÜSEV Raporları	29
2.3.5.5. 2000 Sonrası	34
2.4. İslam-AKP Sivil Toplum İlişkileri	37
2.5. Türkiye’de Sivil Toplumun Sorunları.....	51
2.6. Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Eleştirisi	53
3. TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUMUN TEMSİLİYETİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA.....	59
3.1. Metodoloji	59
3.2. Sinema Üzerinden Toplum Okuması	64

4. BULGULAR.....	70
4.1. Ah, Güzel İstanbul.....	70
4.2. Abuzer Kadayıf	74
4.3. Kış Uykusu.....	78
4.4. Sadece Sen.....	85
4.5. Takva.....	87
4.6. Entelköy Efeköy'e Karşı	91
4.7. Hiçbir Yerde.....	97
4.8. Aşk Geliyorum Demez.....	100
4.9. Başka Semtın Çocukları	102
4.10. Manda Yuvası	105
4.11. Başka Dilde Aşk.....	108
4.12. Kurtuluş Son Durak.....	112
4.13. Gelecek Uzun Sürer	115
4.14. Sen Kimsin	118
4.15. Recep İvedik 1.....	120
4.16. Kabadayı.....	123
4.17. Bahoz/Fırtına.....	126
5. SONUÇ	130
KAYNAKÇA.....	134

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: Araştırma Kapsamında İncelenen Filmler.....	63
---	----

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
AKUT	Arama Kurtarma Derneği
AVM	Alışveriş Merkezi
ÇEV	Çağdaş Eğitim Vakfı
ÇEV	Çağdaş Eğitim Vakfı
DDB	Dernekler Dairesi Başkanlığı
DP	Demokrat Parti
Ed.	Editör
FP	Fazilet Partisi
HEKVA	Hanımlar Eğitim ve Kültür Vakfı
HES	Hidroelektrik Santrali
LGBTİ	Lezbiyen-Gey-Biseksüel-Trans-İnterseks
MAZLUM-DER	İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği
MEYA-DER	Mezopotamya Yakınlarını Kaybedenler Derneği
MÜSİAD	Müslüman İş Adamları Derneği
RP	Refah Partisi
RTÜK	Radyo Televizyon Üst Kurulu
S.	Sayfa
SHKD	Sahipsiz Hayvanları Koruma Derneği
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TEGV	Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı
TİHV	Türkiye İnsan Hakları Vakfı
TMMOB	Türkiye Mimarlar ve Mühendisler Odası
TOG	Toplum Gönüllüleri Vakfı
TÜSEV	Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
VGM	Vakıflar Genel Müdürlüğü
YADA	Yaşama Dair Vakıf
YÖK	Yüksek Öğrenim Kurumu

1. GİRİŞ

Theredoue'ya göre, *Yolcu için dağın hatları her adımda değişir, dağın sonsuz sayıda görünüşü vardır; fakat gerçekte dağ değişmeyen tek bir biçime sahiptir. İşte tikel kanunlar da bizim bakış açılarımızdır.* 'Dağı' sosyal bilimi niteleyen bir metafor olarak düşünmek; araştırmacıları, tez yazıcıları her birimizi dağa farklı açılardan nasıl ve neden baktığımızı, neyi gördüğümüzü açıklama telaşında bırakan gayretkeş yolcular yapmaktadır. Nitekim bu tezin iddiası da, dağın sonsuz sayıda görünüşlerinden bir kaçını kendi tikelliği içerisinde göstermektedir.

Tez, en kapsamlı ifadeyle, sivil toplum kavramının ve STK'ların Türk filmleri içerisindeki temsiliyeti üzerine odaklanmaktadır. Diğer sanat türleri gibi sinemanın da toplumsal dinamiklerle ilişkili olduğu bilinen bir gerçektir. Bu bilgiyi merkezine alan çalışmada filmler, sivil toplum kavramının teorik yazınından ve gündelik işleyişlerine göre farklı açılardan okunmuştur.

Sivil toplum ve STK kavramı üzerine çok çeşitli tanımlamalar, açıklamalar bulmak mümkün. Tüm bu çeşitlilik sivil toplumun ayrı birer özelliğine denk gelmektedir. Esasen, yalnızca tek bir açıklaması olmayan bu kavramlar zengin perspektiflerin kümülatif birikiminin sonucudur. Tez bu yaklaşımdan hareketle, sivil toplum literatüründe bulunan anlam zenginliğine geniş şekilde yer vermektedir.

Tezin ilk bölümünde sivil topluma dair kavramlar aktarılmış devamında sivil toplumun Türkiye'deki tarihsel süreci anlatılmıştır. Devam eden bölümlerde toplumun ve toplumsal meselelerin sinema üzerinden nasıl aktarıldığına yer verilmiştir. Son bölümde ise incelenen filmlerin detaylı analizi aktarılmıştır.

2. SİVİL TOPLUM KAVRAMI VE TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUMUN GELİŞİMİ

2.1. Sivil Toplum Kavramı

Sivil toplum kavramıyla ilgili tartışmaların tarihi Eski Yunan'a kadar uzanmaktadır. Ancak kavramın modern dünyadaki kullanımı, sanayi toplumuna denk gelmektedir. Sivil toplum etrafındaki tartışmalar, geleneksel siyasi yapı ve düzendeki değişimlerin paralelinde, Batı toplumlarında ortaya çıkmıştır. On yedinci yüzyılın sonlarına doğru, Batı geleneksel literatüründe yer alan tanrı, kral, toplum, devlet, kadın, birey ve erkek kavramları irdelenmiş, içerikleri yeniden oluşturulmaya çalışılmıştır (B. Seigman, 1992:15). Liberalizm, Marksizm ve muhafazakârlık içinde yer alan hemen hemen her düşünür, sivil toplum kavramına farklı yaklaşımlar getirmiştir. Batı toplumlarının gelişim sürecinde gelişen bu kavram, daha çok ilişkilendirildiği kavramlar üzerinden tartışılmıştır. İlişkilendirilen kavramlar bilhassa, devlet-sivil toplum ve demokrasi-sivil toplum olmuştur.

18. Yüzyıla kadar “devlet” ve “siyasal toplum” ile eş anlamlı kabul edilen “sivil toplum”, temeli Aristo tarafından atılan 've 'politike koinonia” diye adlandırılan olgunun daha sonra Latinceye “societas civilis” diye aktarılmış halidir (Tosun, 2001:30). Yasalarla belirlenmiş, özgür bireylerin yaşadığı sistemin parçası olmak, devletin vatandaşı olmakla eş sayılmıştır.

18. Yüzyıla kadar devletle eş anlamlı kullanılan sivil toplum kavramına yönelik ilk eleştirel yaklaşımlar, Marks ve Hegel tarafından yapılmıştır. Hegel'e göre sivil toplum, üyelerinin korunması ve pazarın işlevselliği için zorunlu kurumlar ve toplumun ticari sektörünü oluşturan pazardır (Tosun, 2001; Shils, 1991:5). Ona göre sivil toplum, medeniyet toplumu ve yurttaşlar toplumu ile aynı anlamı taşır. Hegel, devlet ve sivil toplumun birbirlerinin ayrılmaz öğeleri olduklarını savunur. Devlet bireylerin ve tarafların toplumdaki çıkarlarını korur, toplumun güvencesi olarak yerini alır. Sivil toplumdaki özgürlüklerin koşulu da güçlü ve donanımlı bir devlettir.

Thomas Hobbes ise iktidarı daimi olumlar ve iktidarsızlığın toplumsal kaos yaratacağından olumsuz bir durum olarak bahseder. Hobbes’da sözleşmenin gerçekleştiği sivil toplum, aslında doğal hakların karşıtı olan sivil halin bir anlatımından ibarettir. Hobbes’a göre, devlet tüm sivil toplum unsurlarını barındırmaktadır. Bu unsurlar inanç temelli kurumları da kapsamaktadır (Pelenk, 2010; Akal, 1991:119). Hobbes için devlet, hem siyasal hem de sivil toplumdur. Marx ise, sivil toplumu ve devleti Hegel’in ifadesinin tam aksi biçiminde tanımlar. Hegel’in, önceliği devlete veren ve devleti her şeyi kuşatan yarı tanrısal bir varlık olarak gören yaklaşımını sert biçimde eleştirir. Hegel’in aksine Marx, siyasal yaşamın sivil toplum tarafından belirlendiğini ileri sürer. İnsanın doğayla ilk etkileşimini oluşturan ekonomik hayat, insan hayatının tüm aktivitelerinin ve sosyal hayatının temel paradigmasını oluşturur. Marx’a göre sivil toplum, on sekizinci yüzyıl Avrupa’sında burjuvazi ile gelişmiştir. Onun için sivil toplum, üretici güçlerin evrimsel gelişiminde ortaya çıkan ekonomik ilişkilerin tümünü kapsayan bir alandır (Keane, 1987:63-64).

Bir diğer önemli düşünür olan Gramsci, Marksist düşünce içerisinde sivil toplum kavramına olumlu bakış getirilmesini sağlamıştır. Gramsci, sivil topluma bakışını Marx’tan değil Hegel’den almıştır. Sivil toplum kavramını Gramsci, hegemonyanın kültürel ayağı olarak kabul eder. Ona göre toplumun politik ayağını devlet, kültürel alanını da sivil toplum oluşturur (Kaypak, 2014; Bobbio, 1988:83-84). Sivil toplumun değişimiyle, yani tabandan gelen bir değişimle, devlet mekanizması ilerler. Gramsci’ye göre sivil toplum; ikna, diyalog ve uzlaşmaya dayanırken, devlet veya siyasi aygıtlar topluma baskı yaparak kendini topluma dayatmaya çalışır (Gümüş, 2014; Lears, 2002).

Yukarıda geçen bir takım tarihi tartışmaların dışında, liberal anlayışın hâkimiyet alanının genişlemesiyle sivil toplum yeni anlamlar kazanmıştır. Bilhassa klasik liberalizmin ve burjuvazinin doruğa ulaştığı sanayi toplumunda bu kavram dönüşüme uğramıştır. Modern anlamıyla sivil toplum, gönüllülük esasına dayalı, birey özgürlüklerinin ve temel haklarının muhafaza edildiği, toplumun devlet politikalarını denetleyebildiği, yurttaşlık bilincinin ön planda olduğu gelişmişlik düzeyini ifade etmektedir (Özer, 2008; Arslan, 2001:9). Sivil toplum, üretken, gönüllü, devletten

bağımsız fakat yasal bir düzene bağlı, örgütlü toplumsal yaşamın alanıdır. Sivil toplum, karşılıklı hedeflerin başarılması, ideallerin ifade edilmesi, devletten taleplerde bulunmak ve devlet kurumlarını sorumlu tutmak için bir kamu alanında ortak bir biçimde mücadele eden yurttaşların bütünüdür (Yıldırım, 2003; Brand, 2001:963).

Keyman'a (2006) göre ise sivil toplum, en genel düzeyde, devlet iktidarının baskısı ve denetimi altında olmayan gönüllü örgütlerin yer aldığı alan olarak tanımlanabilir. Ama bu tanım sivil toplumun demokratikleşme sürecine ya da demokratik toplum yönetimine katkıda bulunmak gibi siyasi ve ahlaki değerlerini ele almayan, ya da minimize eden bir tanımdır. Bu anlamada, ikinci olarak sivil toplumu, bu değerlere gönderimle ve kavrama belli bir ahlaki ve siyasi değer de atfederek, bir toplumun kendisini ve eylemlerini bir bütün olarak, devlet iktidarının baskısı ve denetimi altında olmayan gönüllü örgütler yoluyla örgütlemesi temelinde tanımlamak da mümkündür. Bu tanımdan beraber sivil toplumun, devlet mekanizmasının işleyişi içinde yer almadan faaliyetlerini örgütleyebileceği ve toplumsal yaşamı devam ettirebileceği anlamları çıkmaktadır.

John Kean sivil toplumu, toplumsal farklılıkların etkileşim alanı olarak tanımlar. Bu kapsama bütün sosyal alanlarla beraber, siyasi kurumlar ve özel kurumlar da dahildir (Kaypak, 2012; Odabaşı, 2005:46; Özer, 2000:8). Bu farklı kesimlerin bir arada olduğu, farklı konularda örgütlendiği toplum, beraberinde sivil toplumun demokrasiyle olan ayrılmaz ilişkisini getirir. Kendi içlerinde, gruplara has dinamiklerle örgütlenen bu toplulukların faaliyet alanları da bu farklılıklarla beraber çeşitlilik arz eder.

Sivil toplum kavramı üzerine önemli tartışmalar yürüten Şerif Mardin, devlet dışında süren hayatın garanti altına alınması ve ekonomik özerkliğin mümkün olması durumunda sivil toplumun ortaya çıkacağını ifade eder; bu iki etkenin özellikle altını çizer (Abay, 2004:273).

Sivil toplumu açıklayan bir diğer yaklaşım, sivil toplumu; örgütlü, kurumsal biçimiyle kamu kesimi içinde özerk bir yer alan, kar amacı gütmeyen, genel olarak

gönüllülük üzerinden yürüyen kuruluşlar olarak tanımlamaktadır (Erdoğan Tosun, 2005:131).

Sivil toplum kavramını tartışan bir diğer yazar Çaha'ya göre, sivil toplum esasen devlet karşıtlığı ile anlam kazanmaktadır. Günümüze kadar gelişen tartışmaların birçoğunda sivil toplum, devletin olmadığı alan olarak kavramlaştırılmaktadır. Çaha'ya göre sivil toplum bu tanımdan fazlası olmalıdır. Bu nedenle sivil toplumu günümüz toplumunda, ekonomik olarak yeterli kapasiteye sahip, devlete alternatif alanlar üreten, ideolojik olarak gelişmiş ve örgütlenmiş sosyal gruplar olarak tanımlanmaktadır. Devlete alternatif olan bu güç, hükümetlerin politikalarını denetleyecek güce de sahiptir (Özer, 2008; Çaha, 1996a, s.37). Bu tanımla Çaha, bu toplumsal örgütlenmeleri kıymetli bulmaktadır. Bu anlayışa göre sivil toplum, örgütlenmelerini tabandan gelen talepler doğrultusunda oluşturup, bu taleplerin hukuki zeminde karşılanması için mücadele veren gönüllü oluşumlardır.

Sivil toplumu, yalnızca demokratik toplum yönetimi temelinde düşünmek, kavramı siyasi ve ahlaki değerlere göre yorumlamak, sivil topluma yönelik güçlü bir değer yargısı sorununu oluşturabilir. Bu sebeple, diğer bir sivil toplum tanımı olarak; “toplumsal sorunlara etkili ve uzun-dönemli çözüm bulma sürecine aktif olarak katılan ve bu temelde de siyasi aktörleri bu çözümleri yaşama geçirecek politikalar üretmeye yönlendirmek için çalışan farklı gönüllü örgütlerin devlet denetimi dışında kurduğu ortak alan.” (Keyman, 2006; Taylor, 1990:102-119) eklenebilir. Bu tanımla sivil toplumun demokratik yönetim kurma sürecine önem verilmekle birlikte tek ve öz tanımlayıcı niteliği olmadığı vurgulanmaktadır. Sivil toplumu, kendisine atfedilen siyasi ve ahlaki değer yargısı dışında, toplumsal sorunların çözümüne yaptığı etki ve katkı bağlamında da değerlendirmek gerekir (Keyman, 2006).

Keyman (2006) da sivil topluma dair son yıllarda yapılan tartışmaları aktarırken bu tartışmanın hem akademik alanda hem sivil toplum alanında yapıldığını belirtmektedir. Bununla beraber, Keyman sivil toplumu devlet karşıtlığı içinde algılamayan bir sivil toplum anlayışının, alan içinde gittikçe önem kazandığını da vurgulamaktadır. Son yıllarda gelişen bu yaklaşım sivil toplumu; toplumsal sorunların çözümünde katkısı güçlü bir aktör olarak görmekte ve sivil toplumun bu sorunların

çözümünde devlet ve siyasi partilerle işbirliği içinde olabileceğinin altını çizmektedir. Bu yaklaşım ayrıca, devletin sivil toplumu kendini meşrulaştırıcı bir aktör olarak kullanmasını değil, aksine sivil devlet yönetimini etkili, verimli ve hesap verilebilir bir yönetime dönüştürecek bir araç olması gerektiğini savunmakta; sivil toplumun ulusal ve uluslararası düzeyde aktif vatandaşlık örgütlenmesinde aktif rol oynadığını önermektedir. Bununla beraber, sivil toplumun toplumu oluşturan farklı bileşenler ve farklı kesimler arasındaki ilişkinin demokratik bir düzeyde kurulması için önemli olduğunu söylemekte; toplumsal yaşamı oluşturan tüm toplumsal bileşenler arasındaki ilişkide haklar ve sorumlulukların demokratik dağıtımında kilit rol üstendiğini belirtmektedir.

Devlet - sivil toplum tartışmalarında gelinen noktada, sivil toplumun devletten bağımsızlığıyla kastedilen, sivil toplumun devletten tamamen kopuk olması değildir. Aksine, devletin varlığını sürdürdüğü hukuk düzenine bağlı, siyaset üzerinde etkili olan alanlardır.

2.2. Sivil Toplum Kuruluşları

Türkçe'de “sivil toplum kuruluşları” (STK) olarak kullanılan kavram, Avrupa ülkelerinde “non governmental organizations” şeklinde kullanılmaktadır. Bu kullanım hükümet dışı örgütler veya devlet dışı örgütler anlamında kullanılmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının en yaygın olduğu ülke olan ABD'de ise “public voluntary organizations” (gönüllü kamu kuruluşları) kavramı kullanılmaktadır. Birbirinden farklı coğrafyalarda benzer anlamlarda kullanılan bu kavramın toplumdaki karşılığı; toplum yararına çalışan, kâr amacı gütmeyen, devletten bağımsız, demokrasilerin güçlenmesini sağlayan ve siyasal iradeyi kamuoyu oluşturmak için yönetebilen örgütlenmelerdir (Karakurt Tosun, 2007).

Tarihsel olarak bakıldığında sivil STK'ların gelişimi dört kaynak üzerinden değerlendirilmektedir. İlk kaynak modernleşme öncesi oluşan dini temelli hayırseverlik çalışmalarıdır. Neredeyse bütün toplumların tarihinde saklı bir hayırseverlik anlayışı mevcuttur. Daha sonra 16. ve 17. yüzyıllarda burjuva sınıfının gelişmesiyle oluşan örgütlü kurumlar, şimdiki çağdaş STK'ların habercisidir. Bu kurumların tarihsel

zeminde gelişmesini sağlayan bir diğer kaynak, toplumsal hareketlerdir. Kadın hareketi, çevre hareketi, çocuk işçiliği ve insan hakları toplumsal hareketlerle gelişmiş ve kurumsallaşmıştır. Son kaynak olarak ise, devlet destekli örgütlenmeler gösterilebilir. Birçok ülkede kamu ve siyasi partilere yakın STK'lar desteklenmiştir (Çiftçi, 2012). Devletin sağladığı bu destek, devletin STK'ların gücünü görmesinden ve kontrol etme isteğinden kaynaklanmaktadır.

Batı kaynaklı gelişen sivil toplum kavramı, Avrupa'da sanayi devrimi sonrası toplumların dönüşüm süreciyle doğrudan ilişkilidir. Bu gelişim sürecinin sebeplerinden biri (Cümleyi tamamen çıkardım), bireylerin temsili demokrasiden çok katılımcı demokrasiyi talep etmeleriyle ilişkilidir. Yani STK kavramı, bireylerin toplumun yönetilmesine ilişkin tek işlevinin oy kullanmak olmaya karşı çıkmasıyla gelişmiştir (Yerasimos, 2001:13). Gündelik hayattaki sorunları devletin çözeceği beklentisinin azalması ve orta sınıf refah düzeyinin artması, STK'ların gelişmesini hızlandırmıştır. Sivil topluma paralel bir anlayışla gelişen STK'lar, bireylerin toplumsal hayatta söz hakkı elde etme isteğiyle bağımsız özerk alanlar kurmalarına aracılık etmiştir. Birey merkezli toplumlarda, bireyler ilgi ve çıkar alanı olarak gördükleri konularda işbirliğine başvurarak, birleşip STK'ları oluştururlar (Yerasimos, 2001:13). Yerasimos'un vurguladığı, bireylerin dayanışma ihtiyacıdır. STK'ların bu eksenli yapılanmalarını da görmek mümkündür. Bireylerin bir araya gelerek, bireysel ve toplumsal ihtiyaçların dile getirilmesi, STK'larla beraber bir dayanışma kültürünü de ortaya çıkarmıştır. Elbette STK'lar yalnızca dayanışma eksenli oluşmaz. Kimi güçlü STK'lar bu dayanışma meselesine mesafeli bile olabilir. Temelinde birliktelik, ortak amaç ve ortak çıkar olması bu dayanışma kavramının ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılmıştır.

STK'lar, toplumun ihtiyaç ve taleplerinin örgütlü bir şekilde yansımada araç olur. Toplumdan gelen bireysel taleplerin, kamuoyu oluşturularak toplum ve kamu kuruluşları tarafından karşılanması için zemin oluştururlar. Devletten bağımsız olmasının yanı sıra, STK'lar birçok işleviyle toplum ve devlet arasında tampon oluşturur. Bir nevi toplum ve devlet arasında diyalog zemini bu kurumlar tarafından sağlanır. STK'ların tampon olma işlevi iki kanaldan gerçekleşir. Siyasi otoritenin olumsuz politikalarına karşı muhalefet ederek bu politikaların yumuşatılması STK'ların

bir işlevidir. Bu kurumların bir diğer işlevi ise, siyasi iradenin koyduğu politikaların halk tarafından desteklenmesini sağlamaktır. Politika yapıcıların bu kararlarının STK'lar tarafından savunulması, bu kararların toplumda daha kolay kabul göreceğinin işaretidir (Arslan, 2001:127). Buna göre STK'ların iki yönlü bir işlevi bulunmaktadır. Toplum ve devlet arasında bir iletken olduğu söylenebilir. Bu da demektir ki, STK'lar her zaman halkın taleplerinin iletilmesi işlevi görmez, kimi zaman konumlandığı politikaya göre devletin taleplerinin yansıtılması işlevini de üstlenir. Yani STK'ların devletin denetlenmesi işlevinin yanı sıra, siyasi iradenin aldığı kararları meşrulaştırmaya yönelik işlevleri olduğu da söylenebilir.

Kongar'a göre (1991:110); "sivil toplum kuruluşları devletin resmi yapısı dışında olduğundan, doğrudan doğruya vatandaşın temel hak ve özgürlüklerini geliştirici niteliği ile zorunlu olarak çoğulculuğu teşvik edici bir sonuç yaratacaktır." Benzer saiklerle bir araya gelen bireylerin oluşturduğu bu gönüllü kurumlar, alanda kendilerinden farklı saikleri olan oluşumların gelişmesine de katkı sağlayacaktır. Farklı amaçların oluşturduğu özerk, örgütlü yapılanmalar toplumda çok sesliliğin gelişmesine de katkı sunacaklardır. STK'lar içerisindeki örgütlenme özgürlüğünün sağlanması ve örgütler arası çeşitlilik, toplumda çoğulcu bir yapının oluşmasına zemin hazırlayacaktır.

Hem teorik hem pratik alanda, STK'ların demokrasi oluşumu ve toplumda demokrasi kültürünün oluşumu konularındaki işlevleri aşikârdır. Tocqueville, sivil oluşumları, bireylerin haklarını öğrendikleri, taleplerini ilettikleri ve diğer farklı örgütlerle iletişim kurdukları, toplumun tüm kesimine açık sürekli okullara benzetmektedir (Özer, 2008; Keane, 1993:82). Bu 'okulların', katılımcı yapısı bireylerde başlayan demokrasi kültürünün topluma yayılmasını sağlar. Düşüncelerini özgürce ifade edebilen bireyler, kurumlar aracılığıyla demokratik değerlerin topluma yerleşmesini sağlar.

STK'ların bahsettiğimiz bu işlevlerinin dışında modern toplumlarda başka bir işlevi olduğu daha iddia edilir. Örneğin Yücekök (1998:5) STK'ları, yalnızca ekonomik gelişmeler sonucu, çıkar farklılaşması yaşayan toplumların bu farklılıkları siyasi yapıya yansıtan baskı unsuru olmadığını söyler. Bununla beraber STK'lar, kişilik krizinin yaşattığı yabancılaşma problemini tedavi eder. Ona göre modern dünyada böylesi sorun

yaşayan bireyler, dünyaya adapte olma süreçlerini bu kurumlar üzerinden giderirler. Nitekim günümüzde bu işlevi yerine getiren uygulamalar görmek bir hayli mümkündür. Kimi ülkelerde suça karışmış bireylerin STK'larda çalıştırılması, bu işleve bir örnek olarak gösterilebilir. Kurumda çalışılmasının yanı sıra bu bireylerden topluma katkı sağlayacak görevler beklenmektedir. Bu, kimi zaman bir hayır kurumu için evsizlere yemek dağıtmak ya da bir okulun temizliği olabilmektedir.

Kentleşme, günümüz modern bireyinin yabancılaşma durumunu tetiklemektedir. Kentleşmeyle birlikte kalabalıklaşan merkezler, iş hayatının rutinliği ve yoğunluğu ve bununla birlikte insanların sosyalleşme düzeyinin geriliği bu modern hastalığa zemin hazırlamaktadır. Yücekök (1998:5), işte bu modern hastalığın gönüllü kuruluşlar ve dernekler aracılığıyla tedavi edilebileceğini söylemektedir. Birlikteliklerle oluşan STK'lar, bireylerin grup içinde sosyalleşmesini sağlamaktadır. Sosyal örgütler, bireylere bir aidiyet duygusu kazandırarak onları yalnızlıktan kurtarır, böylece toplumsal sıkıntılarını bertaraf etme noktasında kendilerine bir dayanak oluşturur.” (Özer, 2008; Çaha, 1998c:24). Yabancılaşan ve yalnızlaşan bireyler bu kuruluşlara yaptıkları katkılarla kendilerini de dönüştürebilirler. Nitekim sanayileşme ile tüm dünyada başlayan kentleşme, 1950'lerde Türkiye’de gözlenmeye başlanmıştır. Çeşitli ekonomik ve sosyal nedenlerle köyden kente göç eden bireyler, kentlerde hemşeri dernekleri etrafında birleşmişlerdir. Genellikle köy, ilçe ve ilin adını taşıyan bu dernekler, göç edenlerin dayanışma ve yardımlaşma amacına hizmet etmektedir (Terzi & Koçak, 2014). Geleneksel değerlerden ve motiflerden kopamayan bireyler, dernekler aracılığıyla geleneklerine devam etmektedir. Göçle beraber kentlerde yabancılık ve yalnızlık yaşayan bireyler, bu durumun üstesinden kurdukları sivil toplum kuruluşları aracılığıyla gelmeye çalışmış ve çalışmaktadırlar.

STK'ların dört esas özelliğinden bahseden Tekeli, bu özellikleri; gönüllülük ve özel alandan fedakârlık yapılması, esas amacın toplum yararı olması, hiyerarşik ilişkilerden kaçınılıp yatay ilişkilerin ön plana çıkarılması ve bu örgütlenmelerin şeffaf, uzmanlaşmış olması olarak tanımlar (Karakurt Tosun, 2007; Erdoğan Tosun, 2005:132). STK'lar farklı ilke ve örgütsel değerler üzerinden oluşsa da üç ayrı çalışma yönteminden söz edilebilir. Bunlar; toplum temelli çalışma, hak temelli çalışma ve

ihtiyaca yönelik hizmet sunumudur. Hak temelli çalışma bireyin özgürlüklerinin korunması ve kamunun sunduğu hizmetler üzerinden nasıl faydalanacağı üzerinedir. Hak temelli çalışma izlem gruplarını ve baskı gruplarını da içerir. Toplum temelli yaklaşımı da Marmara depremi sonrası oluşan sivil toplum hareketi üzerinden açıklamak faydalı olacaktır. Marmara depremi sonrası oluşan oluşumlar özü itibariyle toplum temellidir. Toplumun taleplerinin ilk elden alınmasıyla topluma hizmet olarak dönmüştür. Bu çalışmalar yine deprem sonrası oluşan engelliler alanında yapılan çalışmaları da kapsamaktadır. İhtiyaca yönelik hizmet sunumu da daha çok, yardımseverlik, hayırseverlik doğrultusunda muhtaç kavramının esas alınmasıdır (Çiftçi, 2012).

STK'ların değişen dünya düzeninde öneminin artmasıyla beraber bu çerçevede tartışmalar da artmıştır. Dünya toplumlarının içerisinde bulunduğu durum neden sivil toplum kuruluşlarının bu kadar önem kazandığını anlatmaktadır. Günümüzde sivil toplumun taşıyıcı kurumları olan STK'lar, teorisyenlerin “sivil vatandaş” tanımlaması anlamının ötesine geçmiştir. STK'lar, bireylerin farklı siyasal, kültürel ihtiyaç ve çıkarlarından doğan talebin gönüllülük esasıyla işlendiği örgütlenmelerdir.

2.3. Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları

2.3.1. Osmanlı Dönemi

Türkiye’de STK tartışması genel olarak Osmanlı Devleti döneminden başlatılır. Günümüz Türkiye’sinin STK’larının temelini o dönemde atıldığı ve çoğu kurumun Osmanlı sivil toplum kültürünü devam ettirdiği düşünülmektedir. Osmanlı döneminde sivil toplum unsuru oluşturabilecek unsurlar; loncalar, millet sistemi, vakıflar ve tarikatlardır. Bu oluşumlar, devlet müdahalesinin dışında kabul edildiğinden, sivil toplum örgütlenmeleri olarak adlandırılmaktadırlar (Karakurt Tosun, 2007). Esasen Osmanlı’da var olan örgütlenmelerin STK olup olmadığı da, yazarlar arasında süregelen bir tartışmadır. Erdoğan (2001:208), Osmanlı’daki sultan otoritesinin ve güçlü devlet geleneğinin sivil toplumun özerk çok sesli alanlar oluşturmaya engel olduğu kanaatinde. Devlet hegemonyasının yaygın olduğu Osmanlı’da Batılı anlamda bir

sivil toplum anlayışı gelişmemiştir. Tanzimat Fermanı'nın ilanı akabinde bazı oluşumlar görülmüş, fakat Batı'ya kıyasla yetersiz kalmıştır.

Köklü bir vakıf geleneğine sahip Osmanlı İmparatorluğunda, devlet adamları ve zengin aileler tarafından din veya hayır kurumlarını maddi açıdan desteklemek için vakıflar kurulurdu. Osmanlı'da toplumsal ihtiyaçlarının karşılanması vakıflara bırakılmıştır. Bu ihtiyaçlar, eğitim kurumları, dini kurumlar, medreseler, kervansaraylar, sağlık kurumları ve sanat kurumları aracılığıyla giderilmeye çalışılmıştır. Osmanlı'da vakıflar yalnızca varlıklı aileler ya da toplumun ileri gelenleri tarafından değil, bizzat dönemin padişahları tarafından da kurulmuştur. Osmanlı'da vakıf işlevi, var olan sınırlarının dışında da işlevsellik kazanmıştır. Bilhassa fethedilen toprakların Türkleştirilmesi için vakıflar önemli roller üstlenmiştir. Yönetim ve adalet sistemindeki bozulmaların akabinde, 2. Mahmud döneminde tüm vakıflar bakanlıklara devredilmiştir. Osmanlı devletinde son döneme kadar ihtiyaçlara yönelik kurulan vakıfların aksine, son dönemde kurulan vakıflar, maddi imkânları olan, entelektüel yeteneklere ve benzer özelliklere sahip bireylerin bir araya gelmesiyle belirlenen kamu hedeflerine ulaşmak için kurulmuşlardır (Özer, 2008).

Osmanlı İmparatorluğundaki STK'ların günümüz STK'larına yakın olup olmadığı, yukarıda belirtildiği üzere, tartışmalıdır. Osmanlı Devletindeki merkezi otorite anlayışı, bağımsız örgütlenmelerin oluşumunu engellemiştir. Merkezi otoriteye tehdit olarak algılanan oluşumlar engellenmiştir. Osmanlı'da Batılı anlamda bir sivil toplum anlayışının olmaması, demokrasinin var olmaması, sanayinin yeterince gelişmemesi ve devletin her alanda kontrol kurma isteği ile ilişkilendirilebilir (Tayşir & Pazarcık, 2011:10). Nitekim Osmanlı Devleti'nde sıkça bahsi geçen vakıflar, yönetici sınıfın korunmasına da hizmet etmiştir. Osmanlı Devleti'nde vakıf kurucularının büyük çoğunluğu devlet yöneticilerinden oluşmaktadır. Bir diğer ifadeyle, devletin para ve gayrimenkule el koyabilme yetkisini elinde bulundurması, yönetici sınıfın mal varlığını da tehlikeye soktuğundan, vakıf kurmak gerekli görülmüştür.

Bu bağlamda, Osmanlı yönetim anlayışı ve işleyişi de göz önünde bulundurulduğunda, Osmanlı'da modern anlamda bir sivil toplum örgütlenmesinden söz etmek bir hayli güçtür. Sivil toplum örgütlenmelerinin, demokratik, özgür ve baskının

olmadığı ortamlarda toplumda yer edebileceğini de eklemek gerekir. Sivil toplum kuruluşları özü itibarıyla, toplumdaki bazı kesimlere imtiyaz sağlayan değil, toplumda talepleri duyulmayanları bir araya getiren kurumlardır.

Osmanlı Devleti'nde, Batı devletlerinde var olan sivil toplum anlayışının olmaması, toplumda ve devlet yönetiminde hâkim inancın İslam olması ve ulus-devlet - kimlik sorunlarını çözememesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim 19. yüzyıldan başlayarak ve gayri Müslimler başta olmak üzere, kurulan vakıflar ve gruplaşmalar, ulusal kimlikler yaratarak İmparatorluktan koparak yeni ulus-devletlerin iktidarlarını oluşturmuşlardır (Yerasimos, 2001). Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve akabinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti, sivil toplum örgütlenmeleri oluşturacak yeni ulus-devlet anlayışıyla örgütlenmiştir. Osmanlı sonrası genç Cumhuriyette oluşan laik ve ulus-devlet anlayışı, Osmanlı'dan kalan İslami fikirlerle çatışma içerisine girmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarından günümüze kadar Yeni Osmanlıcılık fikri devlet erkleriyle çatışmasını sürdürmüştür. Türkiye tarihinde bu çatışmayı sivil ve siyasi yaşamda görmek oldukça mümkündür. Yerasimos'a göre (2001), Türkiye'de sivil toplumun gelişme koşulları iki temel ögeye dayanır: Toplumun İslami kökeni ve devlet geleneği. Dinin burada belirleyici öge olarak ele alınması, Türkiye'de, hâlâ büyük bir kesimin kendilerini ve çevrelerini dinsel kökenli bir anlayışla algılamalarından kaynaklanmaktadır. Yukarıda Osmanlı Devleti'nde modern anlamda bir sivil toplum anlayışının var olmadığı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, toplumun inancı ve tarihsel kökeni, günümüz Türkiye'sinde kurulan vakıfların Osmanlı vakıf geleneğini sürdürmeye çalışmaktadır. Bilhassa İslam inancını ön plana çıkaran vakıflarda Osmanlı vakıf anlayışının etkisini görmek mümkündür (ör. HEKVA, 2015).

2.3.2. Cumhuriyet'in Kuruluşu ve Tek Partili Dönem (1923-1945)

Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyılda en saf halini yaşadığı Batılılaşma döneminde, Batılı standartlarda eğitim görmüş ordu subayları ve bürokratların başını çektiği bir grup, silahlı mücadele sonunda devletin yöneticileri olmuşlardı. Yeni Cumhuriyet'in kurulmasına öncü olan bu grup, Osmanlı Devleti'nden geriye kalan topraklarda çağdaş, laik ve Türk milliyetçiliğine dayalı bir ulus-devlet kurma görevini

üstlenmişlerdi. Fakat Cumhuriyet'in ilk yıllarında, bu ilkelere karşı gelen ve kabul etmek istemeyen kesimler de mevcuttu. Böylece Cumhuriyet'in ilk yıllarında devlete karşı çıkış, çağdaşlaşma aşamasının ilk yıllarında demokrasiden vazgeçmeyi gerektirmiştir (Yerasimos, 2001). Erken Cumhuriyet dönemi çağdaşlaşma düsturu, devleti ulusla meşrulaştırmanın yanında, dinden arındırılmış bir ulus amacı da taşımıştır. Bununla beraber, devlet ulusla birleşmiş fakat farklılaşan ve her biri meşrulaşan toplumsal güçlere fazla yaşam alanı bırakılmamıştır (Seufert, 2001:29; Heper, 1996/96: 233-264). Tek parti sistemi böylesi bir siyaset için gerekli kurumsal iskeleti, 1922'ye kadar süren 45 partinin kapatılmasıyla sağlamıştır. Bunun yanında kendini Cumhuriyetle beraber medenileşme ve uluslaşma projesine vakfetmiş bazı örgütler de kapatılmıştır. Bunlardan biri 1932'de kapatılan Türk Ocakları ve bir diğeri 1934'te kapatılan Türk Kadınlar Birliği'dir (Seufart, 2001:29; Ş. Tuksal, 1999:11).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yeni bir toplum inşa etme amacı ve tabandan gelmeyen taleplerle belirlenen politikalar, toplum tarafından coşkuyla karşılanmamıştır. Talep olmamasına rağmen oluşturulan ve değiştirilen kurumlar, toplumda çok sesliliği azaltmış ve bazı kesimlerin baskılanmasına sebep olmuştur. Yukarıda belirtildiği üzere demokrasiden vazgeçiş, Batılı anlamda oluşturulabilecek sivil toplum örgütlenmelerine engel olmuştur. Devletin baskıyla oluşturduğu yaşamsal alan da dahil, devletin kuruluş ilkelerinin önünde engel olarak görülen her alan bu ilkelere uyarlanmaya çalışılmıştır. Tek partili dönem devletin sosyal alandan eğitime, siyasi kurumlardan ekonomiye kadar her mecrada nüfuzunu icra ettiği bir dönem olmuştur. Devletin toplumu homojenleştirme ve her alan üzerinde kontrol sağlama mekanizması, sivil örgütlenmeler üzerinde de etkili olmuştur. Tek partili dönem muhalif örgütlenmeleri baskılandığı, sivil örgütlenmelerin devlet eliyle yapıldığı dönem olmuştur. Türk Ocakları kapatılmış diğer taraftan devlet eliyle Halkevleri açılmıştır. Halkevleri ülkenin her yerinde devlet ve parti desteğiyle örgütlenmiş, en ücra köylere kadar yayılmıştır (Doğan, 2007). Yani devlet, kontrol edebildiği ve kullanabildiği örgütlenmelere izin vermiştir.

Cumhuriyet'in ilanından sonra Osmanlı devlet geleneğinin izleri silinmeye çalışılıp, yerine Avrupa devletlerinin model alındığı bir sistem kurulması planlanmıştır. Bu sistemde öngörülen ve arzu edilen, Türkiye'nin “muasır medeniyetler” seviyesine

çıkarılmasıdır. Modern dünyaya ayak uydurmakta zorluk çeken Osmanlı'nın din temelli anlayışı, Cumhuriyet'te kendine yer bulamamıştır. Bunun yerine, bireylerin din ve inanç özgürlüğünün korunmasının amaçlandığı laik bir sisteme geçilmiştir. Kuruluş yıllarında atılan bütün adımlar, devletin yukardan aldığı kararların tabanın talepleri dikkate alınmayarak uygulanması şeklindedir (Keyman, 2006). Cumhuriyet'in erken dönemlerindeki güçlü ulus devlet anlayışı, topluma bireysel hak ve özgürlükler açısından yaklaşmamış, toplumun katılımcı çoğulcu yapısının oluşmasına engel olmuştur. Nitekim dönemin “Kemalist elitleri”, ulusun çıkarlarına hizmet eden tek parça homojen bir toplumun gerekliliğini savunmuşlardır (Keyman, 2006). Bu durum, dönemin modern toplum anlayışıyla çelişse de kısmen amacına ulaşmıştır. Bu bağlamda, modern toplumlarda daha fazla gelişen STK'lar, Cumhuriyet'in erken dönemi modern düşüncesinde kendisine çok fazla zemin bulamamıştır. Yani Kemalist elitlerin ideolojisine hizmet edenlerle sınırlı kaldığı söylenebilir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında sivil toplum örgütlenmelerinden bahsetmek pek mümkün olmasa da, sivil toplum bilinçlenmesi ve gelişmesi için önemli bir girişim olarak köy enstitüleri örnek gösterilebilir. Köy enstitüleri girişimi, dönemin koşullarına göre çağdaş eğitim odaklı olması hasebiyle bilinçlenmenin önünü açmıştır. Köyün maddi kalkınmasıyla beraber, köy sorunlarının katılımcılık odaklı ve sorumluluk paylaşımı çerçevesinde geliştirilmesi amacı bu bilince katkı yapmıştır. Karar alma süreçlerinin tek kişi veya kurum tarafından yapılmaması, çağdaş demokrasi olarak yorumlanmaktadır. Ancak 1954 yılına gelindiğinde köy enstitüleri kapatılmış ve bu bilinçlenme süreci yerelde devam etmemiştir (Özmutaf, 2007).

Cumhuriyet'e geçişle birlikte özellikle İzmir İktisat Kongresi sonrası, ülkede sivil toplum alanında bir hareketlenme görülmüştür. Türkiye'de sivil toplumun gelişmemesinin tarihi, sosyal ve kültürel sebeplerinin ötesinde ekonominin devlete ait olmasının da büyük bir etkisi vardır. Yani ekonominin büyük bir bölümünün devlete ait olması, bununla beraber özel kesimin ekonomi içindeki payının yetersiz olması, sivil toplumun gelişmemesine sebep olmuştur. Sivil toplumun sosyal hayata aktif olarak entegre olması, ekonominin devlet tekelinde olmadığı sistemlerde daha mümkündür (Karakurt Tosun, 2007; Türköne, 2005:91). Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1945'li yıllara

kadar geçen sürede, ülkenin içinde bulunduğu siyasi tek düzelik ve ekonomik sıkıntılar bu dönemde sivil toplum faaliyetlerinin de gelişimini durdurmuştur. 1945 yılından sonraki süreçte çok partili sisteme geçiş sivil toplum alanının genişlemesine zemin hazırlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti bir ulus devlet olarak kurulmuş ve milliyetçilik Cumhuriyet'in resmi ideolojisinin temellerinden biri olmuştur. Ancak kuruluş dönemi milliyetçiliği ile sonrasında gelişen milliyetçilik ve günümüzdeki milliyetçilik anlayışları birbirinden farklı olmuştur. Kuruluş dönemi milliyetçiliğinin seküler ulus projesi toplumda popülerlik kazanamamıştır. Bunun sebebi, toplum yapısının dini referanslardan ayrılmaması ve sekülerliğin sadece elit kesimde karşılık bulması olmuştur. Ulusçuluk ilk tasarlandığı haliyle popüler olamadı ancak sağ merkezci milliyetçiliğin yerleşmesine ve gelişmesine uygun bir zemin hazırladı. Sağ milliyetçilik bu zemin üzerinde yaşam alanı buldu (Mert, 2001:61). 1945 sonrası çok partili dönem, Türkiye'de sivil toplumun değişip gelişmesi için daha uygun bir zeminin var olduğu dönem olmuştur. Siyasi hareketlerin ve politikaların sivil toplum üzerinde etkisi göz önünde bulundurulduğunda, değişen bu siyasi atmosfer birçok alanda olduğu gibi sivil toplum alanında da etkili olmuştur.

2.3.3. Türkiye'de Çok Partili Döneme Geçiş ve Sivil Toplum Kuruluşları (1945-1959)

Türkiye'nin 1945'te tek partili sistemden çok partili sisteme geçişi, var olan devlet merkezci, devlete karşı görevleri olan 'vatandaş' tanımında çok büyük kırılmalar yaratmamıştır. Bu dönemde de devletten bağımsız, hak ve özgürlüklerin korunmasını talep edecek sivil toplum örgütlerinin varlığı çok nadirdir (Keyman, 2006; Kalaycıoğlu, 2002). Sivil toplum örgütlenmelerinin zayıflığı, bu dönemde hiç olmadıkları anlamına gelmemektedir. Bilakis, ulusal kalkınmacılık anlayışı ve güçlü devlet geleneğiyle toplumun çağdaş uygarlıklar seviyesine ulaşmasına katkıda bulunacak aktif bir toplum arzu edilmiştir. Bu aktif toplum, kamu çalışanları organizasyonlarını, vakıfları, kooperatifleri ve dernekleri kapsamaktadır (Keyman, 2006). Çok partili döneme geçişle birlikte, sivil toplum kuruluşları toplumda daha geniş yaşam alanları bulmaya

başlamıştır. Muhalefet partisi anlayışının ortaya çıkması, farklı kesimlerin de taleplerini dillendirebilecekleri bir mecra anlamına gelmektedir. Sivil toplumun işlevlerinden olan eleştirme ve teftiş, bu dönemde az da olsa anlamını bulmuştur. 1950'de Demokrat Parti (DP) döneminde sivil örgütlenmeler güç kazanmış ve yaygınlaşmıştır. Bu dönemde DP, siyasi özgürlükler vaadinde bulunsa da, uygulama sivil toplum kuruluşları aracılığıyla siyasi iktidarın güçlendirilmeye çalışılması şeklinde olmuştur (Usta, 2006:263).

Sivil toplumun gereği olan demokratikleşme, çok partili parlamenter rejime geçişle ihtiyacı olan zemini bulmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyaya hâkim atmosferin getirdiği bu aşama, bunun yanında özel sektöre devletin vesayetinden kısmen çıkma imkânı sağlamıştır. Çok partili dönemde çağdaşlaşma projesinin savunucuları ve yararlananları toplam nüfusun %15'ini oluşturuyordu. Demokratikleşme adımıyla beraber geleneksel değerlerin egemen olduğu kırsal kesim, siyasetin aktörü haline geliyordu. Bununla beraber, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde çağdaşlaşmaya karşı çıkan muhalif kesim ile devletçi kesim arasında mücadele başlamıştı (Yerasimos, 2001:17). DP'nin seçimi kazandığı bu dönem, 'millet'in temsil edildiği dönem olarak anılmıştır. Bu sonuç, DP'nin seçim kampanyasını millet vurgusu üzerine kurmasından kaynaklanmıştır. Bu dönem aynı zamanda toplumda ve siyasi çevrelerde bir kutuplaştırmayı da beraberinde getirmiştir. İslam anlayışının yankı bulması seküler kesimi kaygılandırmış ve devlet nezdinde tehlike olarak algılanmıştır. Toplumsal dinamiklerin farklılık gösterdiği bu dönem esasen, sivil toplum örgütlenmelerinin kurulmasına ve gelişmesine elverişlidir. Çağdaşlaşmaya en açık olan toplumsal kesim, İslam düşüncesinin devlet mekanizmalarında tekrar yer edeceği korkusuyla, demokratikleşmeyi frenlemek isteyen devletin yanında yer alma eğilimindedir. Öte yandan muhafazakar kesim ise, devletin etkisini azaltmak için demokratikleşmeden yana görülmektedir. Bu karşıt görüşler, çağdaşlaşmayı savunan STK'ların devlete yakın olmasına, muhafazakâr kesim STK'larının ise devlete eleştirel tutum almasına sebep olmuştur (Yerasimos, 2001:20).

Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisine karşı muhalif söylemini liberal ekonomik düzenlemeler üzerinden sürdürmüştür. DP'nin liberal ekonomik söylemi, devletin ekonomideki vesayetini azaltmayı amaçlıyordu. Liberalizm DP'nin parti

söyleminde önemli bir yer tutuyordu. Liberalizm, ekonomideki uygulamaların yanı sıra, bireysel özgürlüklerin desteklendiği ve bu amaçla devletin eleştirilebildiği bir ortam hazırlıyordu (Mert, 2001:53). Ancak liberal söylem toplumsal hayatta karşılığını pek bulamamıştı. Muhafız kesimlerce eleştirilen DP, eleştirilere daha çok baskıyla karşılık vermiştir. 27 Haziran 1956'da “ Toplantı Gösteri ve Yürüyüşleri Hakkında” kanunla kamusal alanda gerçekleşen toplantı ve yürüyüşler yasaklanmıştı. Bütün toplanmalar izne tabii tutulmuş aksi durumda kolluk kuvvetlerinin hedef gözetmeksizin ateş edebileceği kabul edilmişti (Taraı gazetesı, 2010; Hür, 2010).

2.3.4. 1960-1980 Dönemi ve Yeni Anayasa

Türkiye tarihinde 27 Mayıs 1960'ta gerçekleşen askeri darbe ve sonrasında 1961 yılında düzenlenen yeni anayasa, dönemin sosyal ve siyasal olgularını büyük ölçüde değiştirmiştir. Demkorat Parti döneminin 10 yıllık iktidarı, ordunun iktidarı ele geçirmesiyle son bulmuştur. DP döneminin laik düzeni tehdit ettiğı ve ülkedeki demokrasiyi körelttiğı inancı, darbenin gerçekleşme sebepleri arasında gösterilmektedir. DP dönemindeki kişi hak ve hürriyetlerinin kısıtlanması, ifade özgürlüğünün engellenmesi ve basın yayın kuruluşlarının baskı altına alınması, dönemin olumsuz koşullarının bir kısmını oluşturmaktadır (Birol, 2012). 1961 Anayasası 1924 Anayasasına tepki olarak oluşturulup, özgürlükleri en çok kutsayan anayasa olarak yorumlanmıştır. 1961 Anayasası'nın 2. Maddesi Türkiye Cumhuriyeti'ni sosyal devlet olarak tanımlamış, bunun gerekliliğı olarak da, temel hak ve özgürlüklerin korunmasında devlete bir takım görevler yüklemiştir. 10. maddede yer alan “Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşamayacak surette sınırlayan siyasi, iktisadi ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar, ” ifadesiyle devlet sorumluluğı belirtilmiştir (Birol, 2012). 1961 Anayasası'nda var olan sosyal devlet anlayışı, devlete karşı korunan özgürlüklerin yanında, devletin özgürleştirme görevini de kapsamaktadır. Sosyal devletin özgürleştirme ilkesiyle, örgütlenme özgürlüğü arasında yakın bir ilişki mevcuttur. Çünkü devlet, özgürleştirme ilkesini yerine getirirken fırsat eşitliğı anlayışından hareket eder. Fırsat eşitliğı ilkesinde de, örgütlenme özgürlüğünün yeri önemlidir (Serim, 1994).

1961 Anayasası, çağdaş ve demokratik toplumların en belirgin özelliği olan örgütlenme özgürlüğünün genişletilmesi bakımından, Türkiye tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bilhassa, işçi haklarının yasal güvence altına alındığı 1961 Anayasası, sendikalaşmanın ilk kez Türk Anayasa Hukuku'na girdiği dönemdir (Özerkmen, 2003). Bu adım yine örgütlenme özgürlüğünün ideal boyutlarına işaret etmektedir. Tüm bu, çağdaş toplumu dizayn etmeyi sağlayan yasalar, demokratik toplum düzenine hizmet etmiştir.

Düşünce hürriyetinin düzenlendiği 1961 Anayasası'nın 20. maddesine göre “Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir. Kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz.” (Biol, 2012). 20. maddeyle vurgulanan ifade özgürlüğü, sivil toplum örgütlenmelerinin önünü açmaktadır. Öte yandan 1961 Anayasası, dernekleşme bakımından da özgürleşme kriterlerine uygun dizayn edilmiştir. Sonraki yıllarda değiştirilen anayasalarda bulunan kısıtlayıcı ve engelleyici ifadeler 1961 Anayasası'nda yer almamıştır. Dernek, vakıf ve sendikaların kendi faaliyetleri dışında faaliyetlerde bulunmaları ve kendi amaçları dışında gösteri ve yürüyüşlere katılım engeli 1961 Anayasasında mevcut değildir. Dernek, vakıf, sendika ve kamu kurumlarının siyasi partilerle ilişkisini içeren hiçbir kısıtlayıcı engel bu anayasada bulunmamaktadır (Semir, 1994).

Bu dönemi izleyen süreçte özgürlüklerin ve örgütlenmelerin anayasal güvenceye alınması, toplumun farklı seslerinin örgütlenmesinin önünü açmıştır. Sendikal hareketler, sivil toplum örgütlenmeleri, siyasi partiler ve öğrenci hareketleri bu dönemde ivme kazanmıştır. Bu gelişmelerle beraber öğrenci örgütlenmelerindeki değişim, kimi zaman şiddet içerikli eylemlere de sahne olmuştur. 1970'lere gelindiğinde Türkiye'de güçlü bir ideolojik bölünme ve ayrım yaşanmıştır. Toplumun bir kesiminde laik sosyalist fikirler zikredilirken, muhafazakar kesimde İslamcılık söylemi ile Türkçülük söylemi birbirine paralel gelişmiştir (Seufert, 2001:30). Her ne kadar farklı kesimler sesini duyurma imkânı bulsa da, ordu bu durumdan rahatsız olmuş ve 12 Mart 1971'de muhtıra yayınlamıştır.

Ordu'nun 12 Mart muhtırası sonrası 1971'de Anayasa'da bazı maddeler değiştirilmiş ve 1961 Anayasası'nda geniş yer bulan örgütlenme özgürlüğü, 1971 Anayasasıyla kısıtlanmıştır. 1961 Anayasasının Türkiye halkları için fazla 'lüks' olduğu ve Anayasada belirtilen hakları hak etmediği yorumu yapılmıştır (Semir, 1994). Uluslararası anlaşmalara göre, demokrasi ve sivil toplum alanında gerileme olarak yorumlanabilecek bu durum, dernek ve vakıf sayılarının niceliksel artışını etkilememiştir. Nitekim, 1938'de ülke genelinde sadece 205 dernek varken, bu sayı 1950'de 2011'e, 1960 yılında 18.958' ve 1970'te 42.170 sayısına ulaşmıştır (Yavuziğit, 1995:432). 1961 yılında var olan çağdaş özgürlük temelli yaklaşım sekteye uğramış ve sivil toplum alanında niteliksiz, kısıtlayıcı durumlara sebep olmuştur. Tüm bunlarla beraber 1980'e giden süreç oluşmuş ve örgütlenme özgürlüğü en büyük darbeyi 1982 darbe anayasasıyla almıştır.

2.3.5. 1980 Dönemi ve Sonrası

Türkiye'de sivil toplum alanındaki önemli gelişmeler 1980 sonrasında yaşanmıştır. Türkiye siyasi tarihinde yer eden 1980 askeri darbesi, siyasal ve sosyal hayatta birçok değişikliği de beraberinde getirmiştir. 1980'ler dünyada sivil toplum örgütlenmelerinin aktifleştiği ve yaygınlaştığı dönemlerdir. Türkiye de bu uluslararası değişimlerden etkilenmiştir. Zira bu dönemde "birey devlet için midir yoksa devlet birey için midir?" tartışmaları hız kazanmış ve sivil toplum alanı genişlemiştir (Abay, 2004). Bunun yanı sıra, 12 Eylül 1980 sonrası yapılan 1982 anayasası ile toplumsal yapının yeni hukuk çerçevesi çizilmiştir. 1982 Anayasası ile sendikal özgürlükler ve örgütlenmeler önemli ölçüde kısıtlanarak, sendikalara ve derneklere siyaset yapma yasağı getirilmiştir (Aslan & Kaya, 2004). Toplumsal faaliyetler üzerindeki bu siyasi baskının bilançosu, 23.700 derneğin çalışmasının durdurulması ve işçi sendikalarına üye olan işçi sayısının bir hayli azalması olmuştur (Yetkin, 1995). Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının önemli dönüşümler yaşadığı bu dönemde hak arayan ve devletten bağımsız çalışan hak temelli sivil toplum hareketi yerini, devlete hizmet üreterek destek olan sivil toplum hareketine bırakmıştır (Can, 2007:96). Tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen, 1980'lerin sonunda azalan baskı, sivil toplum kuruluşlarının oluşumunu hızlandırmıştır.

Sivil toplum kavramı, 1980’li yıllarda dünyada artan önemine eşzamanlı olarak Türkiye’de de önem kazanmaya başlamıştır. Sivil toplum kavramının Batı’da önem kazanmaya başlaması ile 1980 askeri darbesi sonrasında Türkiye’de sivil bir hükümetin kurulmasının yakın zamanlı olması Türkiye’de sivil toplum kavramına toplumun ve politikacıların ilgisini arttırmıştır (Mert, 2001:57). 1980 askeri rejimi, sol ideolojileri tehlike olarak algıladığından, İslamcı muhafazakâr kesimi bu tehlikeye karşı kullanmak istemiştir. Sol ideolojilere karşı gelişen bu durum, aydınların önemli bir kısmını devletten soğutmuştur ve sivil toplum devlete karşı bir direniş olarak algılanmıştır (Yerasimos, 2001:21). Nitekim bu durum, 1980 sonrası sağ milliyetçi hükümetlerin güçlenmesini de sağlamıştır. 1980’lerde önem kazanan sivil toplum kavramı, merkez sağ partilerde sıkça zikredilmeye başlanmıştır. Sivil toplum kavramı dönemin politikacıları tarafından yorumlanmıştır. Tansu Çiller, bir konuşmasında, "Yepyeni sivil toplum demokrasisi yerleşiyor. Çünkü partileri de aşan örgütlenmeler, artık sivil toplumun gereği olmuştur. Onun için, esnaf birliklerini, bütün örgütleri kucaklama DYP’nin en büyük hedefi olacaktır, " diyerek bu durumun bir örneğini vermiştir. Sivil toplum kavramının merkez sağ siyaset içinde kazandığı anlam, özgün tanımla merkez sağ siyasetlerinin genel fikri çerçevesi haline gelmiştir (Mert, 2001:59). Siyasi parti liderlerinin sivil toplum kavramı üzerinde durması, ülkenin demokrasi eksikliğinin giderilmesine yönelik bir vaat olarak yorumlanabilir. Öte yandan, politikacıların halka seslenirken bu kavramı kullanması, sivil toplumların örgütlü güçlenmeler olduklarının ve siyasi iktidara katkı veya eleştiri yapabildiklerinin göstergesidir. Politikacıların bu kavramı zikretmesi hem toplumsal değişimin yaşanacağını işaretler hem de sivil toplum örgütlerinin ciddiye alındığının işaretidir.

1980 sonrası dönem Türkiye’nin dünyadaki ekonomik değişimlerden etkilendiği ve ekonomi politikalarını bu değişime göre belirlediği dönem olmuştur. 1980 öncesi dönemde var olan korumacı içe dönük sanayileşme politikaları kırılma yaşamış ve yerini, ekonominin dünya ekonomisiyle bütünleşmesini amaçlayan dışa dönük politikalara bırakmıştır. Gümrük vergileri çok büyük oranda düşürülerek, sermaye hareketlerinin serbest bırakılması ve yabancı sermaye üzerindeki kısıtların kaldırılması bu amaca yönelik adımlar olmuştur (Şenses & Taymaz, 2003). Esasen Türkiye, Cumhuriyet dönemi itibarıyla sanayileşmeye büyük önem vermiş, ilk zamanlar devlet

eliyle yapılan teşebbüsler, ekonomi politikalarıyla yerini özel teşebbüslere bırakmıştır. 1980 sonrası dönemde piyasanın serbestleştirilmesi devlet nüfuzunu azaltmış, devlet özel sektördeki yerini yerli ve yabancı girişimciye devretme konusunda daha istekli olmaya başlamıştır.

Türkiye 1960 ve 1970’li yılların sonuna kadar ithal, ikameci bir kalkınma süreci yaşamıştır. Ancak 1980’lere gelindiğinde, ihracata yönelik sanayileşme politikaları benimsenmiştir. Bu dönemde, imalat sanayi üretim artışları ulusal gelirden hızlı artmıştır. 1980 sonrası dönemde Türkiye’de, ihracatın yaklaşık %70’lik kısmı emek ve hammadde yoğun mallarla gerçekleştirilmiştir (Öncü & Köse, 2000). İmalat sanayi merkezli ihracata dönük neo-liberal politikalar işsizlik, gelir dağılımı ve istihdam oranlarını da etkilemiştir. 1963 yılında örgütlenme özgürlüğüyle kazanılan sendikal haklar, 1982 Anayasasıyla son bulmuştur. 1980 öncesi dönem genel olarak çalışanların ekonomik, sosyal ve politik hakların güvence altına alındığı yıllar olmuştur. 1963 yılında işçi sınıfının kazandığı yasal grev ve toplu sözleşme hakları ekonomik ve toplumsal kazanımları gerçekleştirmiştir (Öncü & Köse, 2000). 1980’den sonra ise, ücret artışlarının enflasyonu arttırdığı iddiasıyla, emek piyasasında ücretler düşürülmüştür (Güçlü & Bilen, 1995). Öte yandan emek piyasasında örgütlenme özgürlüğüyle beraber ekonomik, sosyal ve hukuki haklar engellenmiştir. Sendikalar üyelerinin haklarını koruyamaz duruma düşmüştür. Ücretlerdeki azalmanın yanı sıra girişimcilerin sermayesi artmış ve toplumda gelir adaletsizliği oluşmuştur. Hülasa, 1980 sonrası dönem gelir eşitsizliğinin daha da arttığı dönemdir (Güçlü & Bilen, 1995).

1980 sonrası dönem Türkiye’de modern STK’ların oluşmaya başladığı dönemdir. Bu sürece kadar geçen sürede, bu dönemin altyapısı oluşturulmuştur. Bu dönem için, görece demokrasiye geçilen, sanayileşmeyle birlikte sivil toplum zemini koşullarının hazırlandığı bir dönem denilebilir. 1980’li yıllar, Türkiye’deki STK’lar açısından hem olumlu hem olumsuz geçen bir dönemdir. Askeri darbeye beraber, sıkıyönetim uygulamalarının STK’lar üzerindeki baskısı, geçmiş dönemde az gelişen bu kurumlarda kırılmalar yaratmıştır. Dönemin gençlik örgütlenmeleri sivil toplum kuruluşlarını bu amaçla kullanmıştır. Bilhassa dernekler üzerinden yürütülen siyasi çalışmalara engel olunmuştur. Bununla beraber bu kırılmayı hızlı toparlayan ülke, STK

alanındaki en dikkate değer gelişmeyi yaşamıştır. Belki de yaşanan sıkıyönetim uygulamaları, bireylerin hak ve özgürlüklerinin nasıl korunacağı tartışmasını başlatmış ve STK'lar önem kazanmıştır.

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren var olan homojen toplum anlayışı 1990'lara gelindiğinde önemli bir kırılma yaşamıştır. Bu bağlamda, yaşanan kimlik sorunlarının organik toplum anlayışına meydan okuduğu ifade edilebilir. 1990'lı yılların gündeminde olan kırılmalar, İslam'ın ve Kürt sorununun yeniden canlanmasıyla yaşanmıştır (Keyman, 2006). Bu dönemden sonra geleneksel devlet anlayışı içerisinde kendisine yer bulamayan gruplar, farklı şekillerde örgütlenmelere girişmiştir. 1980'den sonra ve 1990'lı yıllarda modern anlamda özerk sivil toplum örgütlerinden bahsetmek mümkündür. Bu kuruluşlar, örgütsel ve finansal sorunlarına rağmen niceliksel olarak gelişmiş, niteliksel olarak ise pek gelişme gösterememiştir. Keyman (2006)'a göre ideal anlamda niteliksel gelişim gösterilmemesinin sebebi, Kürt sorunuyla beraber oluşan bölünme tartışmaları ve laikliğin tehlikeye girdiği düşüncesi olmuştur. Bir diğer deyişle, devlet, güvenlik politikalarına önem verip toprak bütünlüğünü demokrasi ve insan haklarının önünde tutmuştur. Yine aynı yıllarda küresel düzeyde etkili ekonomik gelişmeler, STK'ların oluşumunu etkilemiştir.

Sivil toplumu etkileyen bir diğer siyasi ve sosyal durum da, 28 Şubat 1997 sürecidir. 1997 Şubat'ında siyasal İslam'ın iktidara gelmesinin açıkça engelleneceği ifade edildikten sonra, İslamcı kuruluşlar var STK'larla var olan ilişkilerine daha da odaklanmış varlıklarını sürdürebilmek için demokratikleşmeyi ve bunun garantisi olarak Avrupa Birliği'ne katılmayı savunmuşlardır (Yerasimos, 2001:21). 1990'lar, ülkede siyasal İslam'ın ve Kürt sorununun en büyük tehlike olarak algılandığı dönemlerden olmuştur. Yine bu dönem tarihi şiddet olaylarının ve insan hakları ihlallerinin en yoğun yaşandığı dönemlerden olmuştur. Devlet erkinin siyasal İslam ve Kürt sorunu üzerindeki tutumu, bu iki durumun da yeniden canlanmasına engel olamamıştır (Seufert, 2001:31). Bu yıllar, hak temelli çalışan STK'ların faaliyetlerinin engellenmesini de beraberinde getirmiştir.

1980 sonrası dönemde, dünyadaki gelişmelerle beraber sivil toplum alanı da gelişmiş, küreselleşmenin etkisiyle beraber Türkiye'deki sivil toplum alanı da bu

gelişmelerden etkilenmiştir. 1980 sonrası, sanayileşmenin hız kazandığı ve demokrasi söyleminin sık kullanıldığı bir dönem olmuştur. 1980 sonrası, Türkiye’de modernleşme, demokratikleşme ve sanayileşme önemli aşama kaydetmiştir. Bu aşama STK’ların nicel ve nitel artışını pozitif düzeyde etkilemiştir. Sanayileşen yeni düzenle beraber özel şirketler artmış ve bu artışla kurumsal sosyal sorumluluk çalışmaları popülerlik kazanmıştır. Kurumsal sosyal sorumluluk anlayışı şirketleri STK’larla işbirliği yapmaya yöneltmiştir. Bununla beraber, internet devrimi aracılığıyla sanal mecralar aktifleşmiş ve örgütlenme çalışmaları farklı bir boyuta taşınmıştır. Dünyanın her yerinden bireylerin buluşabildiği sanal ortam, fiziksel engelleri ekarte edip internet üzerinden bilgi paylaşımını hızlandırmıştır (Tayşir & Pazarcık, 2011:13-14). Tüm bu gelişmeler ışığında, STK’lar modern anlamdaki tanıma uygun dönüşümler yaşamışlardır. Ancak Türkiye’de 1980 sonrası sivil toplum alanını etkileyen durumlar bunlarla sınırlı değildir. Bu bağlamda 1980 sonrası Türkiye’de STK’ların gelişme göstermesinin sebepleri şunlardır;

2.3.5.1. *Habitat II Konferansı*

Türkiye’de son yıllarda sivil toplum alanında önemli dönüşümler yaşanmıştır. Dönüm noktaları arasında en çok önem atfedilenlerden biri 1996 yılında İstanbul’da düzenlenen Habitat II Konferansı olmuştur. Bu konferans doğrudan sivil toplum alanıyla ilgili olup, sivil toplumun geleceğinin yorumlanabileceği bir adım olmuştur.

3-14 Haziran 1996’da düzenlenen Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı (Habitat II) için bir araya gelen ülkeler; herkes için konum temin etme, daha yaşanabilir sürdürülebilir ekolojik çevre ve insan sağlığı için daha güvenli bir alan oluşturmak amacıyla bir araya gelmişlerdi. Artan nüfusla beraber hızla kentleşen dünyada, herkes için yeterli konut ve sürdürülebilir insan yerleşimleri, Habitat II konferansının iki ana temasını oluşturmaktaydı. Bu bağlamda, gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelere ve çevresine yardım etmesi amaçlanmaktaydı. Dünya genelinde, bilhassa geliştirmekte olan ülkelere aşırı nüfus yığılmalarına öncelik vermek suretiyle; evsizliğe, işsizliğe, sosyal dışlanmaya, çevresel bozulmaya, artan şiddete ve yoksulluğa dikkat çekmek öncelikli amaçları oluşturmaktaydı. Uluslararası düzeyde

gerçekleşen bu konferans, ülkeler arası işbirliği temeline dayanmaktaydı (Habitat II İstanbul Deklarasyonu, 1996).

Habitat II Konferansının diğer konferanslardan farkı; devletlerarası niteliğin değişmesi, STK'ların konferansta aktif rol alması ve katkıda bulunmaları olmuştur. Habitat Konferansı'nın İstanbul'da gerçekleşmesi, sivil toplumun dünya çapında artan önemine değinmesinin yanında, Türkiye'den bir çok STK'nın küresel sivil toplum hareketlerine katılmalarına, sosyal adalet ve sürdürülebilir kalkınma alanlarını gündemlerine dahil etmelerine öncülük etmiştir (STEP, 2006).

Habitat II Konferansı bir dizi önemli gelişmeyi amaçlasa da, Türkiye Mimarlar ve Mühendisler Odalar Birliği tarafından eleştirilmiştir. Gelişen yeni dünya düzeni ve artan nüfusa planlı yaklaşımı amaçlayan işbirliğinde, Türkiye açısından bazı koşullar göz önünde bulundurulmamıştır. TMMOB, 1996 yıllarında Türkiye'nin Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgesinde var olan savaş koşullarının, bununla beraber köy boşaltmaların ve köyden kente göçün yoğun yaşandığı dönem üzerinde durulmaması noktasında organizasyonu eleştirmiştir. Köy boşaltmalarla beraber yoğun göç hareketi, sanayi kentlerindeki çarpık kentleşmeyi ve ideal olmayan yaşam koşullarını da beraberinde getirmiştir. TMMOB'a göre bu durum üzerinde ehemmiyetle durulması gereken bir olgudur (jmo.org.tr).

Habitat II Konferansı Türkiye'de sivil toplum alanında bir dönüm noktasıydı. Bu konferans, STK'ların bütün imkânsızlık ve siyasi çekişmelere rağmen, tarafsız bir sivil alan yaratma inancına sahne oldu. 1980'de yaşanan politik ortamın sivil toplum alanına yansması sivil toplumun özerk olmadığını, ancak bu konferanstan sonra özerk olabileceği tartışmalarını başlattı. Bir diğer önemli husus da, ilk defa farklı sivil toplum örgütleri ortak etkinlikte buluştular ve tartışmaların tarafı oldular. Bu kavramsal ve eylemsel tartışmalarla sivil toplum kavramı Türkiye gündemine yerleşti (Gümüş, 2004).

2.3.5.2. 1999 Marmara Depremi

1999 Ağustos'unda meydana gelen deprem felaketinin de Türkiye'deki STK'lar açısından bir dönüm noktası olduğu belirtilmektedir. Bu dönemde kriz sonrası gelişen

sivil örgütlenmeler, Türkiye'nin STK tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak kaydedilmektedir. Bu tarihin STK'lar açısından önemi, faaliyet alanları birbirinden farklı STK'ların bu olay etrafında bir araya gelmesi ve buna halkın tanıklık etmesiyle beraber, devletle STK arasındaki karşılaşmanın daha önce hiç olmadığı ölçüde iletişime dönüşmesidir (Akşit, Tabakoğlu ve Serdar, 2003). Bir sivil toplum uyanışı olarak nitelendirilen bu dönem, yalnızca depremzede dernekleri değil diğer alanlarda faaliyet gösteren STK'ları ve halk tabanına yaslanan oluşumları da kapsamaktadır.

Marmara Depremini izleyen süreçte STK'ların yürüttüğü etkinlikler, devletin yokluğu ve orada olmayışı karşısında yeni bir devlet-toplum ilişkisinin başlangıcına işaret etmekteydi. Gönüllü ordusu devletin yerine getirmedığı görevleri yapmak için hazırды. Bu gelişme STK'ların dönemim önemli bir aktörü olmasını sağlamıştı (Can, 2007). Marmara Depremi, devletin yetersizliğini gözler önüne sermiş, Arama Kurtarma Derneği (AKUT) devletle alenen çatışmış ve bu çatışmadan AKUT kazançlı çıkmıştır. Her ne kadar beceriksiz devlet-güçlü sivil toplum karşıtlığı yaşansa da, ilerleyen süreçle bu karşıtlık devlet-sivil toplum iş birliğine dönüşmüştür (Can, 2007). Devlet ve STK'lar arasındaki bu çatışma STK'ların öneminin anlaşılmasına sebep olmuştur.

1999 Depremi, etki alanlarında biyolojik, fiziksel çevre ve insan sağlığı üzerinde büyük yıkım yaratmıştır. Fiziksel yıkımla başlayan etki, psikolojik, sosyal dinamiklerin değişmesine sebep olarak toplumsal bir değişim yaratmıştır. Bu değişim ve deprem sonrası karmaşık ortam bireysel girişimlerle başlayıp toplumsal bir dayanışmaya dönüşmüştür. Toplumsal güçler, acil ve geçici sorunları çözmeye odaklanarak toplumsal bir sinerji yaratmıştır. Bu toplumsal sinerji; STK'ların yanı sıra akraba yardımları, bireysel yardımlar ve dış yardımların birleşiminden doğmuştur. Deprem sonrası toplumsal dinamiklerin müdahalesi, devlet müdahalesiyle kıyaslandığında, devlet dışı organizasyonların etkisinin azımsanmayacak ölçüde olduğu söylenebilir (Diker & Ökten, 2009).

Deprem sonrası karmaşık atmosfer, toplumsal dinamiklerin kendi kendine organize olmasını sağlamıştır. STK'lar ve gönüllüler, kamu kurumlarıyla işbirliği içerisinde iletişim kanalı geliştirerek topluma hizmet etmişler ve başarılı olmuşlardır.

STK'ların ön plana çıktığı bu süreçte toplum organize olarak toplumsal öğrenmeyi ve örgütlenmeyi gerçekleştirmiştir (Diker & Ökten, 2009).

1999 Depremi'nde toplum ve diğer kamu kurumlarıyla etkileşim içerisinde olan STK'lar daha sonra düzenlenen eylem planlarının da parçası olmuşlardır. STK'ların gösterdiği performans ve başarı, onları önemli birer aktör haline getirmiştir. Nitekim sosyal bilim uzmanlarının hazırladığı İstanbul Deprem Master Planı STK'larla ilgili bölümler içermektedir. STK'lar bu planda, eğitim ve halkı bilinçlendirecek olan örgütler olarak tanıtılıyordu (Gümüş, 2004).

Yukarıdaki bilgiler ışığında yapılacak özet bir değerlendirme ile toplumların yaşadığı siyasal, sosyal ve toplumsal bütün değişimlerin, sivil toplum hareketleri üzerinde etkisi olduğu söylenebilir. Yaşanan her değişim, dönüşüm çerçevesinde sivil toplum hareketlerinin konumu yeniden incelenebilir.

2.3.5.3. AB Süreci

Türkiye tarihinde sivil toplumun artan öneminin bilhassa 2000 yılı sonrasına denk gelmesi, 1999 yılında gerçekleşen Türkiye'nin AB'ye adaylığının kabul edildiği ve ilan edildiği Helsinki Zirvesi'yle yakından ilişkilidir. Ardından 2002 tarihindeki Kopenhag Zirvesi'ndeki üyelik müzakerelerini başlatması için şartlı tarih alması bu süreci daha da hızlandırmıştır. Kopenhag kriterleri, temelde aday ülkenin demokratik koşulları oluşturmasını ve sivil toplumda yaşama geçirilmesini talep etmektedir. Demokratik toplum koşulları, azınlıkların ve bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunmasını, devletin bu sistemi yasallaştırmasıyla oluşmaktadır (Keyman, 2006).

Avrupa Birliği süreci Türkiye'nin iç dinamiklerinin yeniden gözden geçirildiği ve bu dinamiklerin düzenlenmesini amaçlayan bir süreçtir. 1999 yılında resmi olarak başlayan AB sürecine gelindiğinde Türkiye, toplumsal kesimlerin kutuplaşmasına sahne olmaktaydı. Birbirinden zıt fikirleri üreten ve savunan bu kutupların ortak noktası AB olmaktaydı. Türkiye'nin AB müktesebatına uymasının en büyük faydası, devletin ve toplumun kendisiyle hesaplaşmasıdır ve bunun öncülüğünü de STK'lar yapmaktadır. AB'nin Türkiye'deki toplumsal kesimleri aynı tabanda birleştirmesi, farklı fikirlerin ve

çıkarların temsil edildiği STK'ların bir araya gelerek diyalog kurmasını sağlamıştır. Farklı seslerin birlikte hareket etmesi, toplumsal konuların ve sivil toplum kavramının tartışılmasının önünü açmıştır. Bu bağlamda, AB motivasyonu Türkiye'deki diyalog ve sivil toplum olgusunu hızlandırmış, sivil toplumun gelişmesiyle AB sürecini karşılıklı olarak rayına oturtmuştur (Yerasimos, 2001).

Türkiye'de sivil toplum örgütlenmeleri ideal düzeye ulaşmasa da fark edilir bir gelişme göstermektedir. Bunun sebepleri arasında, en önemli olanlardan biri Avrupa Birliği (AB) üyelik sürecinin başlaması ve ülke içerisindeki dönüşümlerin üyelik sürecine göre şekillenmesidir. AB uyum süreci kriterleri arasında olan "sivil toplum kuruluşlarının geliştirilmesi" kriteri, Türkiye'nin bu konuya daha fazla odaklanmasını sağlamıştır. Belli aralıklarla yayımlanan AB ilerleme raporlarında STK'ların gelişimi üzerinde önemle durulmaktadır. Bir başka deyişle, AB'nin demokratik taleplerinin içerisinde, demokrasinin gelişimine katkısı kuşkusuz olan STK'ların kıymeti bir hayli fazladır.

Avrupa Birliği sürecinin demokratik düzenleme talepleriyle Türkiye'de STK'ların önemini arttırdığı aşikârdır. AB ilerleme raporları bu duruma dair örnekler içermektedir. Örneğin 2002 ilerleme raporunda Türkiye'nin AB'ye giriş sürecindeki eksikliklerden bir kısmı şöyledir; "Vakıflar Kanunu'ndaki değişikliklere rağmen dinî azınlıklar; tüzel kişilik, mal edinme hakkı, din adamlarının eğitimi konularında kısıtlamalarla karşı karşıyadırlar. Sendikalara karşı kısıtlamalar sürmektedir." (Keyman, 2006). Bu bağlamda 2004 yılında değiştirilen dernekler kanunu AB'ye uyum sürecini hızlandırmıştır. 2004 AB ilerleme raporunda, "Dernek kurma özgürlüğü alanında bazı kısıtlamaların kaldırılmasına karşı derneklerin ağır işlemlere tabi olduğu ve özellikle insan hakları derneklerine karşı davalar olduğu görülmektedir, " denilmektedir. Başka bir ifadeyle, sivil toplum örgütlenmeleri önündeki engeller kısmen kaldırılmış fakat bu ideal düzeye erişememiştir.

2005 yılı AB ilerleme raporunun temelini, sivil toplum diyalogu oluşturmuştur. AB üyesi ülkeler ve aday ülkeler arasında oluşturulan bu diyalogun amacı, STK'ların desteğini sağlamak ve AB ve aday ülkeler arasındaki iletişime STK'ların katkısını sunmaktır. Bu bağlamda diyalogun diğer bir amacı da, hem AB'ye üye ülkeler

içerisindeki hem de üye ülkelerdeki STK'ları güçlendirmektir (Keyman, 2006). Bu minvalde, takip eden süreçte AB oluşturduğu destek fonlarıyla aday ülkelerdeki STK'ları mali açıdan desteklemiştir. Bilhassa kadın hakları ve fırsat eşitliği çerçevesinde oluşturulan projeler, AB tarafından desteklenmiştir. Tüm bu maddi manevi katkılar STK'ların güçlenmesini sağlamış ve AB üye ülkelerindeki STK'larına ayak uydurmalarının önünü açmıştır. Her ne kadar ideal düzeye ulaşan bir gelişme gösterilememişse de, Türkiye tarihinde fark edilir bir başarı kaydetmiştir.

Avrupa Birliği üyelik süreciyle 2011 yılından önce dernekler ve vakıflar kanununda yapılan değişiklikler önemli bir adım olsa da yetersiz kalmıştır. AB süreci ilerleme raporları ve TÜSEV'in raporlarında bu kanuna dair yetersizliğe dikkat çekilmektedir. “Dernekler Kanunu’na uyulmaması hâlinde yüksek para cezaları ya da ağır cezalar gündeme gelmektedir” (AB İlerleme Raporu, 2009), “Sivil toplum kuruluşları orantısız idari denetim ve para cezaları ile karşılaşmaya devam etmektedirler” (AB İlerleme Raporu, 2010). Bu bağlamda, kanun yapıcılarının yaklaşımı STK'ların durumunu doğrudan ilgilendirmektedir. Ceza'nın özü itibarıyla ceza hukuku alanına dahil olması, tüzel kişilerin bu anlayışla cezalandırılması, Türkiye'deki STK'ların gelişimi önünde büyük engeldir. Bunun yanında, ceza uygulamasının herhangi bir uyarı olmadan uygulanması, örgütlenme özgürlüğüne büyük bir darbedir. Son olarak günümüz tarihine en yakın tarihli 2015 AB ilerleme raporunun sivil topluma ilişkin dikkat çeken ifadelerine değinmek gerekir.

Sivil toplum, sayıca artarak ve seçimlerin izlenmesi dâhil olmak üzere, Türkiye'deki kamusal yaşamın pek çok alanına dâhil olmayı sürdürerek etkin olmaya devam etmiştir. Hükümet ve sivil toplum örgütleri arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi yönünde bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Yetkililer, daha az olmakla beraber, insan hakları ile ilgili kuruluşlarla olan irtibatını devam ettirmiştir. Özellikle yeni mevzuatta sivil toplumla istişareye yönelik sistemli ve kapsayıcı mekanizmalar oluşturulmalıdır. Yasal, mali ve idari ortam, sivil toplumun gelişmesine daha fazla olanak sağlamalıdır. AB - Türkiye Sivil Toplum Diyalogu programları, AB'deki STK'lar ile birlikte 1.650'den fazla Türk sivil toplum kuruluşunu içermektedir. Programlar, sivil toplumun gelişmesine katkı sağlamak ve STK'ların yerel düzeyde daha fazla tanınmasına imkân

vermektedir. Ancak, STK'lar, katılımları için yapısal düzenlemeler bulunmadığından, politika oluşturma ve yasama süreçlerine genellikle etkin bir biçimde katılamamışlardır. Derneklerin, kayıt işlemleri, yetkilendirilme usulleri ve işleyişleri üzerindeki kısıtlamalar gibi yapısal sorunların ele alınması gerekmektedir. Kapatma davaları, cezalar, kısıtlamalar veya kamu otoritelerinin ayrımcı uygulamaları yoluyla bazı STK'ların rutin işlemlerine zorluk çıkarılmaya devam edilmiştir. Toplanma özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar, sivil toplumun bazı kesimleri için sorun olmaya devam etmiştir. Bazı durumlarda, insan hakları savunucularının faaliyetleri hakkında soruşturmalar yürütülmüş, davalar açılmış ve bu kişiler cezalara maruz kalmıştır. Vergilere ilişkin düzenlemeler de dâhil, mevcut mevzuat STK'lara özel bağışa imkân vermemektedir. Sivil toplum, mali açıdan kırılgan ve kamu projelerinden gelen hibelere bağımlı olmaya devam etmiştir. Kamu finansmanı da yeterince şeffaf değildir.

2.3.5.4. TÜSEV Raporları

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı, 1993 yılında Türkiye'nin önde gelen 23 STK'sı tarafından, Türkiye'deki STK'ların yasal, mali ve işlevsel altyapısını geliştirmek amacıyla kurulmuştur. TÜSEV'in çalışma alanları; uluslararası toplumun Türkiye'deki STK'ları tanıması ve işbirlikleri kurması, kamu-STK-özel sektör iş birliğinin özendirilmesi, STK'lar için yasal ve mali ortam yaratılması ve sivil toplumla ilgili araştırma projelerinin hazırlanmasıyla bu araştırmaların STK'lara yol gösterici olması olarak özetlenebilir. TÜSEV'in hazırladığı Sivil Toplum Raporları, Türkiye'de sivil toplumun eksikliklerini, gelişimini, gerilemesini ve ilerlemesini ortaya koyarak STK'lara rehber oluşturmaktadır. Ayrıca TÜSEV'in Sivil Toplum Raporları alan çalışanlarına öneriler de sunmaktadır. Sivil toplumun bütün bileşenlerinin dahil edildiği bu raporlar, yasal düzenlemelere yönelik ihtiyaçlara da dikkat çekmektedir.

Sivil toplum alanına ilişkin sorunlar, gelişmelerle beraber Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı tarafından irdelenmiş, kamunun ve STK'ların faydalanması için paylaşılmıştır. AB süreciyle beraber ilerlemeler kaydedildiği tespit edilse de, halen mevcut olumsuz koşulların düzeltilmesinde adım atılmadığı, bahsi geçen raporlarda belirtilmektedir. STK'ları yakından ilgilendiren 2004 ve 2008 yılında düzenlenen

Dernekler ve Vakıflar kanunu, uygulamada büyük problemler yaratmakta ve kamu personelinin keyfi davranmaktan alıkoymamaktadır. Bu kanundaki düzenlemeler bilhassa AB'nin talep ettiği düzeyden uzak ve AB ilişkileri çerçevesinde sorun oluşturan düzenlemelerdir. Diğer taraftan STK'ları kapsayan yardım toplama kanunuyla birlikte, Gösteri ve Yürüyüş kanunundaki yetersiz düzenlemeler örgütlenme özgürlüğüne engel olmaktadır. STK'ların muzdarip olduğu bir diğer konu ise vergi muafiyetidir. Vergi muafiyetinde devletin yaklaşımı, STK'lar ve özel şirketleri bir tutmaktadır. Vergi muafiyeti ve STK'ların denetlenmesinde STK'lar arası ayrımcılığa gidilmekte ve ilgili birimler keyfi davranışlar sergileyebilmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin STK'lara yönelik vergi muafiyeti konusunda AB ülkelerinin çok gerisinde kaldığı görülmektedir (TÜSEV, 2009-2010). Kamu-STK ilişkisinin bu düzeyde olması, kamunun işbirliği içerisinde bulunduğu ve kendine yakın gördüğü STK'ları bağımsız koşullarda değerlendirilmemesine sebep olmaktadır. Kamu ve STK diyalogunun azlığının yanı sıra, STK'lar en fazla AB birliği ve Birleşmiş Milletlerle diyalog içerisinde.

TÜSEV'in 2011 araştırmasının Türkiye'de sivil toplum analizlerine göre, son yıllarda gelişen ve değişen sivil toplum alanına rağmen, STK'lara vatandaş katılımı düşük ve STK'lar toplumun büyük bölümünden kopuktur. Yine raporda STK'ların organizasyonun düşük, yönetim yapılarının sorunlu olduğu ve kaynakların yetersiz kaldığı tespit edilmiştir. STK'ların kurumsal değerlerinin yazılı versiyonunun kamuoyuyla paylaşılmasından kaynaklı kurumsallaşma bakımından eksik oldukları gözlenmiştir. Tayşir ve Pazarcık (2011), Türkiye'nin önde gelen STK'larının yönetsel ve örgütsel analizini gerçekleştirmek amacıyla, 102 farklı STK'dan alınan verilerle Türkiye'deki STK'ların anlaşılması açısından önemli bir araştırmaya imza atmışlardır. Türkiye'nin önde gelen STK'ları, kamuoyunda adı sıklıkla anılan, görsel ve yazılı basında gündemde olan, önemli projeler geliştiren ve tarihi açıdan köklü kurumlardan seçilmişlerdir. Yazarlar Türkiye'nin önde gelen STK'larını baz alarak yönetsel ve örgütsel sorunlara odaklandıkları bu araştırmada benzer sorunlara dikkat çekmektedir. Yazarlar, araştırmada Türkiye'nin önde gelen STK'larının %40'nın yönetsel açıdan amatör yapılara sahip olduklarını tespit etmiştir. Ülkenin önde gelen STK'larının bile bu sorunları yaşamaları, araştırmaya dahil olmayanların da vahim durumunu ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve sosyo-politik ortam sivil toplum alanının gelişimine engel teşkil etmemiştir. Sosyal sermayenin düşüklüğünün engel teşkil etmesine rağmen, Türkiye'nin mevcut koşulları sivil toplumun gelişmesini teşvik etmektedir (İçduygu ve diğerleri, 2011:157-159). Sivil toplum alanı güçlü ve zayıf taraflarıyla ele alınmıştır. Güçlü yönleri; teknolojik altyapıya sahip olması, yüksek sosyal etki algısı, ülkenin sosyo-ekonomik ve sosyo-politik koşullarının gelişime destek vermesi ve özel sektör işbirliğine dair önemli örneklerin olmasıyla bu alanda umut vaat etmesidir. Zayıf yönleri ise; vatandaş katılım düzeyinin düşüklüğü, kurumsallaşma düzeyinin düşüklüğü, yetersiz kaynak, kamuyla işbirliği yetersizliği, sorunlu yönetim yapısı ve sermaye düşüklüğüdür (TÜSEV, 2011). Kaynak yetersizliği STK'ların başlıca sorunlarından biridir. Kaynak yetersizliğinin giderilmesinin araçlarından biri özel sektörle yapılan işbirliğidir. Son yıllarda bu işbirliği artmış olsa da, şirketler sadece belirli özelliklerde kurumsal sosyal sorumluluk projelerine ortak olarak seçebilecekleri STK'larla işbirliği içine girmektedir. Bu bağlamda, bilhassa sosyal ve siyasal alana eleştiriler getiren hak temelli faaliyet yürüten örgütler, özel sektörün paydaşı olamamaktadır (Tayşir & Pazarcık, 2011:111).

Kurumsallaşma düzeyinin düşük olması STK'ların profesyonelleşmesine engel olmakta ve sorunların sürekliliğine sebep olmaktadır. Profesyonelleşme yoluna gitmeyen örgütlerin bu sorunlarla daha sık karşılaştığı söylenebilir. Bununla beraber kamu kurumlarıyla işbirliği bir diğer temel sorun olarak tespit edilmiştir. Kamu kurumlarıyla işbirliği STK'lar açısından kaçınılmaz olmasına rağmen, STK yönetimleri en çok sorunun kamu kurumlarıyla yaşandığını belirtmektedirler (Tayşir & Pazarcık, 2011:113). Kamu kurumlarının STK ile işbirliği içerisinde olması, STK'ların kamu kurumlarının olanaklarından yararlanmasını sağlamakla beraber diyalogu da geliştirecektir.

2011 TÜSEV raporunun sonucuna göre, Türkiye'deki üniversitelerin birçoğu sivil toplum alanının geliştirilmesine yönelik, araştırmalar, gönüllü programları ve projelerin yürütülmesine dair fırsat sunmaktadır. Ancak, mevcut durumda sivil topluma yönelik çalışan merkezlerin sayısı sınırlıdır. Bununla beraber sivil toplum alanına yönelik akademik araştırmalar, bu alanın kurumsallaşmasına katkı sağlayacaktır.

2012 yılında sivil toplum geçmiş yıllara göre ilerleme kaydetmiştir. Ancak bu ilerlemeye rağmen STK'ların sorunlarının çözümünde yeterli aşama kaydedilememiştir. Bu sıkıntılar bilhassa hak temelli çalışmalar yapan örgütler için söz konusudur. Hak temelli çalışmalar yapan örgütler üzerindeki denetimin sıklığı ve denetim sürecinde yapılan çalışmaların kapsamı STK'lar arasında ayırım gözetmektedir (TÜSEV, 2012). Hak temelli çalışmalar yapan örgütlerin yaşadıkları zorlukların farklılığına daha önce özel sektör işbirliği ilişkisinde değinilmişti. Tüm bunlar göstermektedir ki, Türkiye'de hak temelli örgütler sivil alanda diğer örgütlerden farklı tutulmaktadır. Devlet aygıtları ve devletten etkilenen diğer özel aygıtlar hak temelli örgütlerin gelişimini kısıtlayabilmektedir. Diğer taraftan, uluslararası STK'ların Türkiye'de temsilcilik açması izne tabi olmakla birlikte uzun bürokratik süreçlere maruz bırakılmaktadır. İzin sürecinin olumsuz sonuçlanması ve ilgili birimlerin bu konuda şeffaf davranmaması, bu temsilciliklerin keyfi uygulamalarla engellendiğini göstermektedir. Temsilciliklerin açılmasıyla, Türkiye menşeli örgütler ve uluslararası örgütlerin birbirlerinin çalışmalarını yakından takip edilebileceği bununla beraber diyalog geliştirebilecekleri bir ortam sunulabilir.

STK'ların çalışmalarını sürdürebileceği, kamusal altyapılarını ve faaliyetlerini düzenli destekleyebilecek fon mekanizması mevcut değildir (TÜSEV, 2012). Yerel kaynaklar ve bağışlar STK'ların faaliyetlerini sürdürebilmesi açısından yetersizdir. Genel olarak bağışlarla yürütülen çalışmalar ve yine başka bir sorun olarak kaynak geliştirme konusunda sıkıntılar yaşayan STK'lar finansal açıdan desteğe ihtiyaç duymaktadır.

Bu dönemde atılan olumlu adımlardan biri, cemaat vakıflarının taşınmazlarının iade edilmesinin önünü açan kanuni düzenlemeler yapılmış olmasıdır. Cumhuriyet'in kuruluşundan beri, cemaat mallarına yönelik çeşitli olumsuz uygulamalar gerçekleşmiştir. Yeni düzenlemeyle bilhassa gayrimüslim cemaatlerin varlıklarını geri kazanmalarının önü açılmıştır (TÜSEV, 2012). Öteki taraftan, dernek ve vakıfları ilgilendiren mevzuat söz konusu olduğunda, örgütlenme özgürlüğü üzerinde ceza ve denetim sıkıntısının mevcudiyetini koruduğu belirtilmektedir. "Örgütlenme özgürlüğü ile ilgili mevzuatın büyük ölçüde AB standartları ile uyumlu olmasına rağmen, orantısız

denetimler ve kanunun kısıtlayıcı yorumlanışından kaynaklanan sorunlar görülmeye devam etmektedir.” (AB İlerleme Raporu 2011). Yetersiz mevzuatın yarattığı ceza, denetim ve bununla beraber örgütlenme özgürlüğü engeli bilhassa LGBTİ derneklerini olumsuz etkilemiştir. LGBTİ dernekleri birçok kez kapatma davalarıyla karşı karşıya kalmış ve bir kısım dernekleri kapatılmıştır. 2012 sürecinde yani Anayasa çalışmaları neticesinde LGBTİ dernekleriyle de görüşülmüş, fakat dönemin Meclis Başkanı diğer STK'lara teşekkür ettiği metinde bu derneklerin isimlerini zikretmemiştir (TÜSEV, 2012). LGBTİ derneklerinin örgütlenme özgürlüğü engelini yanında, devlet aygıtları tarafından yok sayıldıkları da söylenebilir.

Kamu-STK ilişkisi hemen hemen her ilerleme raporunda altı çizilen konulardan biri olmuştur. AB ilgili birimleri, bu ilişkinin sağlıklı yürütülmesinin demokrasiye katkısının kuşkusuz olacağını belirtmektedirler. Kamu-STK ilişkisi, diyalog, bilgilendirme, danışma ve işbirliği düzeylerinin her birisinin şeffaf yürümesini sağlayacaktır. Ancak, Türkiye’de bu ilişki istenilen düzeyde değildir. Kamu kuruluşları karar alma süreçlerinde STK’ların büyük kısmını yalnızca fikir danışılan kurumlar olarak görmüş ve karar alma sürecine dahil etmemiştir. Yine burada STK’lar arası ayırım söz konusudur (TÜSEV, 2012).

Türkiye’de yaşanan siyasi, sosyal ve kültürel değişimlerin neticesinde 2013-2014 yılının sivil toplum açısından önceki yıllara göre büyük aşama kaydettiği söylenemez. Türkiye’ye dair ilerleme raporları hazırlayan kurumların örgütlenme ve ifade özgürlüğü üzerinde durduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra, dernek ve vakıf örgütlenmelerinin dışında yasal mevzuata göre tüzel kişiliği olmayan örgütlenmeler dezavantajlı durumda kalmıştır. Türkiye’de STK kavramı, emniyette kaydı bulunan kuruluşlarla sınırlı tutulmaktadır. Yani devlet bu kavramı kendi oluşturduğu sivil toplum alanına dahil etmektedir. Dernek, vakıf veya sendika özelliğine sahip oluşumların emniyette kaydı bulunmuyorsa devlet nezdinde STK sayılmamaktadır. Bu sivil toplum alanına dahil edilmeyen oluşumlara, dini cemaatler, sosyal hareketler, tarikatlar ve etnik gruplar örnek gösterilebilir. Böylece devlet Türkiye’de sivil toplumu resmi bir alanla özdeş tutmaktadır (Arslan, 2010). Tüzel kişiliği olmayanlara örnek vermek gerekirse, platform, inisiyatif ve öğrenci kulüpleri yasal düzenlemeye dahil

olmadıklarından farklı süreçlere tabi tutulmaktadırlar. Örneğin Yükseköğretim Kanununda, öğrenci kulüpleri ya da kulüp ifadesinin bulunmaması kulüp örgütlenmelerinin üniversitelere göre farklılık göstermesine ve rektörlerin keyfi uygulamalarına bırakılmıştır. Üniversitelerdeki bu durum beraberinde birçok kulübün gerekçe gösterilmeden kapatılması ve ceza uygulanması sonucunu doğurmuştur. Örneğin Ankara Emniyet Müdürlüğü'nün üniversite öğrencilerine dağıtmak üzere hazırladığı broşürde örgütlenme özgürlüğüyle terör faaliyetleri bir tutulmuştur. Bunun yanı sıra, 2013 yılında gerçekleşen Taksim Gezi Parkı protestoları hem yerel hem ulusal birçok kurumun dikkatini çekmiştir. Burada yine ifade ve örgütlenme özgürlüğünün engellendiği yönünde kaygılar dile getirilmiştir (TÜSEV, 2013-2014). Bu kaygılar daha çok hak ihlallerinin çokluğu ve bu ihlallerin giderilmesi gerektiği yönünde olmuştur. 2013 AB İlerleme Raporu, Gezi olayları ile ilgili olarak şu tespitte bulunmuştur: “Türkiye’de giderek gelişen aktif bir sivil toplum bulunmaktadır. Mayıs-Haziran aylarında İstanbul’da meydana gelen Gezi Parkı protestoları ve Türkiye çapında bununla ilgili protestolar, aktif ve canlı bir vatandaşlık anlayışının ortaya çıkışını yansıtmaktadır.

2013-2014’de sivil toplumu ilgilendiren mevzuat teknik detaylarla sınırlı kalmıştır. STK’ların yardım toplama kanununda değişiklikler yapılmış fakat bu değişiklikler aşırı denetim getirdiğinden STK’lar tarafından özerk alanlarının ihlal edildiği eleştirisini almıştır. Öte yandan kamu-STK ilişkisine dair olumlu adımlar atılmıştır (TÜSEV, 2013-2014). AB Bakanlığı ve Gençlik ve Spor Bakanlığı bünyesinde geliştirilen projelerle sivil alanın desteklenmesinin yanında, STK’ların ürettikleri projelere AB Bakanlığı ve Kalkınma Bakanlığı destek vermiştir. Kamu-STK ilişkisinin gelişmesinin bir diğer sebebi de, STK’ların fon için başvuru yaptığı yerel ve uluslararası kurumların başvuru koşullarına kamu işbirliği ön şartını koyması olmuştur.

2.3.5.5. 2000 Sonrası

2000 yılından sonra gelişen süreçte, devlet elitlerinin sivil toplum örgütlenmelerini demokratikleşme için etkili bir faktör olarak algıladıkları görülmektedir. Devlet elitlerinin bu görüş değişikliği, 2000'den sonra sivil toplum

alanındaki değişimlere de sebep olmuştur. Sivil toplum örgütlerinin öneminin 2000 yılından sonra arttığı söylene de, sivil toplum alanına demokratikleşme fikrinin doğrudan etki etmediğı göz ardı edilmemelidir (Keyman, 2006). Bu süreçle beraber yerel ve uluslararası değişimler, sivil toplum örgütlenmelerini hızlandırmıştır.

2001 yılında gerçekleşen ekonomik kriz bu değişimlerden biridir. 2001 yılındaki ekonomik kriz Türkiye’de birçok sosyolojik dengeyi de değiştirmiştir. Ekonomik krizle yaşanan çöküş, beraberinde doğan işsizlik, yoksulluk, eşitsizlik, merkezi devlet politikasına olan kızgınlık ve tatminsizlik toplumsal muhalefeti ve hak arayışını da gündeme getirmiştir. Bu krizle beraber ekonomik çöküşten çıkmanın yolunun, etkili, verimli, şeffaf, hesap verebilir demokratik bir yönetim anlayışı olduğu düşüncesi yaygınlık kazanmıştır. “Güçlü ekonomi programı” (Derviş, 2001) olarak adlandırılan ve güçlü devlet geleneğinden etkin devlet geleneğine geçişin yaşandığı bu dönemde, devlet-ekonomi ilişkisine demokratik temelde yaklaşılmasının daha sağlıklı sonuçlar doğuracağı sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda demokrasi ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi birbirleriyle bağlantılı bir ilişki içerisinde görme, sivil toplumun tüm bu süreçlerin önemli bir aktörü olarak algılanmasına yol açmıştır. Bununla beraber sivil toplum, şeffaflık-verimlilik-hesapverebilirlik-etkinlik ekseninde devletin yeniden yapılanmasının yanında, toplumun bu “güçlü ekonomik programa” katılımını ve desteklemesini sağlamada da önemli bir aktör olmuştur. Tüm bu gelişmelerle beraber sivil toplum Türkiye’de, önemi artık küçümsenmemesi gereken bir aktör konumuna gelmiştir (Keyman, 2006).

Vurgulanması gereken bir diğer husus, 2000’lerde STK’ların ekonomiden etkilenecek gelişmesidir. Türkiye özelinde bakıldığında, sanayileşmenin gelişmesi ve işletmelerin niceliksel artışı STK’ların gelişiminde etkili olmuştur. Bir diğer ifadeyle, işletmelerin toplum nezdinde masum olmayan imajları, sosyal sorumluluk anlayışıyla değişmeye başlamıştır. Toplum sosyal sorumluluklarının bilincinde olduklarına ikna etmeye çalışan işletmeler, bu ikna sürecini STK’larla işbirliği kurarak yürütmüşlerdir. Bu da STK’ların ekonomik gücünü ve meşruiyetini arttırmıştır (Tayşir & Pazarıcı, 2011:14).

Buraya kadar Türkiye’de STK’lara ve sivil topluma dair genel bir tablo çıkarılmaya çalışılmıştır. Sivil toplum süreci tarihsel bağlamında incelenip nasıl bir gelişme gösterdiği aktarılmıştır. Bu tablodan da anlaşılacağı üzere STK’lar 2000 sonrasında nicel ve nitel olarak gelişme kaydetmiştir. Nicel oranlara daha detaylı değinmek gerekirse, 2000 yılında 72, 543 olan dernek sayısı 2003 yılına kadar artmış, 2003 ve 2008 arası azalma gösterip 2008 yılından itibaren tekrar artmaya başlayıp 2016 yılında 109, 124 sayısına ulaşmıştır (DDB, 2016).

Dernekler Denetleme Başkanlığı’nın (DDB) internet sayfası üzerinden yayınladığı istatistiklere göre, dernek üyesi olmayanların toplam nüfusa oranı %86, 98 iken, derneklere üye oranında erkek üye sayısı kadın üye sayısından fazladır (2016). Yine DDB’nin internet sayfasından ulaşılan verilere göre, üye sayısı yıllara göre artsa da Avrupa ülkelerindeki sivil toplum katılımının oldukça gerisindedir. Derneklerin Türkiye’nin coğrafi bölgelerine dağılımı istatistiğinde en fazla derneğin Marmara Bölgesi’nde en az derneğin Doğu Anadolu Bölgesi’nde olduğu gözlenmektedir. Derneklerin faaliyetlerine göre dağılımında, mesleki ve dayanışma dernekleri 33, 509’la ilk sırayı, spor ve sporla ilgili dernekler ikinci sırayı, dini hizmetlerin geliştirilmesine yönelik faaliyet gösteren dernekler üçüncü sırayı almaktadır. Çocuk dernekleri ve yaşlı ve çocuk dernekleri bu istatistiğin son sırasını almıştır (DDB, 2016).

Derneklerin nicel artışına paralel olarak vakıflarda da aynı artış görülmektedir (VGM, 2016). Gerek dernek gerek vakıf sayısında yukarda belirtildiği üzere bir artış gözlenirse de Türkiye’de henüz bu anlamda katılımın düşük olduğu söylenebilir. Yaşama Dair Vakfı tarafından 2014 yılında yapılan araştırmaya göre, “dernek, vakıf, cemaat, grup, inisiyatif ya da platform üyeliği olanların oranı %15 civarında iken, toplumun yaklaşık %85’lik bir dilimi herhangi bir STK’ya üye olmayı düşünmediğini ifade etmektedir.” Vakıfların faaliyet alanına bakıldığında ise daha çok eğitim, sosyal yardım, sağlık ve sosyal hizmet alanlarında çalışma yürüttükleri görülmektedir. Dernekler ve Vakıflar hukuk, insan hakları ve savunuculuk faaliyetlerinde toplam sayı içerisinde çok düşük bir yüzdeye sahiptir (TÜSEV, 2014).

Vakıf ve derneklerin faaliyet alanlarının çeşitliliği, Türkiye’de istenilen düzeyde bir sivil toplum anlayışından bahsedebilmeyi mümkün kılmaktadır. Hak ve

savunuculuk faaliyetlerinin niceliği ve niteliği sivil toplum alanında hem diğer sivil toplum örgütlerinin yararına hem de Türkiye toplumunun yararına olacaktır. Türkiye'de STK'ların çalışma alanlarının kavramsallaştırılmasında öne çıkan kavramlar Çiftçi (2012) tarafından; “seküler-hayırsever, muhafazakâr, modernleşmeci, ihtiyaç temelli ve hak temelli yaklaşımlar” olarak sıralanmıştır. Yukarıda çalışma alanlarına dair veriler paylaşılan STK'ların neredeyse tamamı bu kavramsallaştırmaya dahil olmaktadır. Çeşitliliğin hoşgörüyü arttıracakı perspektifinden hareketle, Türkiye'nin sivil toplum alanına mutlak katkısını da belirtmek gerekir.

2.4. İslam-AKP Sivil Toplum İlişkileri

2002 genel seçimlerinde, o dönem yeni kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi meclisin çoğunluğunu oluşturarak iktidar olmuştu. AKP'nin günümüze kadar süren 14 yıllık siyasi iktidar tarihi, Türkiye'de köklü değişimlerin ve dönüşümlerin yaşandığı dönemlerdendir. 16 Ocak 1998'de Refah Partisi'nin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasıyla Milli Görüş geleneğinden gelen siyasiler, Fazilet Partisi altında tekrar birleşti. Partinin halk tabanında karşılık bulamadığını düşünen Abdullah Gül öncülüğündeki Yenilikçiler, Fazilet Partisi'nin kongresinde başkanlık yarışına girmiş ve kaybetmişlerdi. Fazilet Partisi'nin de Refah Partisi'yle aynı akıbeti yaşamasından sonra, kendilerini Yenilikçiler olarak adlandıran grup, Ağustos 2001'de Adalet ve Kalkınma Partisini kurmuştur. Siyasi duruşunu, ‘muhafazakâr demokrat’ olarak belirleyen parti, Milli Görüş Hareketi'nin mirasçıları olarak deklare edilmiştir (Özdemir, 2012).

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 14 yıllık resmi geçmişinin yanısıra, Türkiye siyasi tarihinde yer etmiş diğer siyasi partilerle olan organik ilişkisi çok daha eskiye dayanmaktadır. Bu siyasi partiler; Milli Selamet Partisi, Refah Partisi, Fazilet Partisi ve Demokrat Partidir. Milli Görüş Hareketi'nin 28 Şubat 1997'de ultimatomla yaptırımlara maruz kalması, dönemin siyasi ve sivil ortamını etkilemiş ve AKP'nin ideolojik zeminini hızlandırmıştır. 28 Şubat döneminin Başbakanı Necmettin Erbakan ve genel başkanı olduğu Refah Partisi, Cumhuriyet sisteminin kaidelerini yerine getirmemeye ve anayasaya aykırı davranışları sebebiyle, Milli Güvenlik Kurulu tarafından uyulması gereken tedbirlerle karşılaşmışlardı. Refah Partisi'nin söylem ve politikalarını İslami

referanslar üzerinden yapması, laiklik için tehlike olarak algılanmıştır. Ültimatom; hükümetin devrilmesine, partinin kapanmasına, biri Erbakan olmak üzere üyelerinden altısının milletvekili unvanlarının düşürülmesine ve yedi kişinin siyasi yasak almasına sebep olmuştur. Türk siyasi hayatında önemli bir hadise olan 28 Şubat darbesi, İslamcı faaliyetleri denetim altına alan ağır bir süreci başlatmış ve İslami faaliyetler resmen milli tehlike olarak tanımlanmıştı (Groc, 2001:96).

Refah partisi, İslam'ı siyasallaştırarak bir taraftan ılımlı diğer taraftan radikal İslamcıların ortak alanını oluşturmuştur. RP'nin siyasal İslam söylemiyle beraber dini örgütlerle bağları kuvvetlenmiştir. RP, toplum nezdinde itibar gören bir çok şeyh, ulemayı, tarikat liderlerini ve cemaat önderlerini kendine bağlamıştır (Tuğal, 2014:59). Bu bağlantı, siyasi mecrada hem RP'nin hem de AKP'nin seçim başarılarını etkilemiştir.

Selefi Refah Partisi'nin aksine Fazilet Partisi örgütsel reformlara odaklanmaktaydı. Partililer söylemlerini her kesimi içine alacak şekilde oluşturarak, 'millet'in' partisi olduklarını iddia etmekteydi. Dönemin özgürlük ve siyasal İslam ekseninde tartışılan bir diğer konusu, başörtüsü meselesiydi. Fazilet Partisi, bunu diğer özgürlük taleplerinden ayırmadığını ve her kesime saygılı oldukları imajını yaratmaya çalışmaktaydı. Hak ve özgürlük alanlarının genişlemesinin demokrasiden geçeceği bilindiğinden, demokrasi talebi daha sıklıkla zikrediliyordu. Fazilet Partisi örgütlenme hareketinde STK'lara büyük önem atfediyordu. Seçim gezisi için çıkılan yurt gezilerinde bilhassa STK'lar, meslek örgütleri, sendikalar ve halktan her kesimle görüşülmekteydi (Groc, 2001:101).

Demokratik söylemle beraber FP alternatif bir proje yaratma amacı gütmekteydi. Bu amaç, devletin kaidelerine karşı örgütlenmiş, özerk, meşruiyet kaynağı olan ve karşı-iktidar avantajına sahip bir sivil toplum alanıydı. Burada önemli olan tek bir siyasi kategoriye indirgenmeyecek toplumun bütün kesimlerini kapsayan sivil toplumdu (Groc, 2001:105). Böylesi bir sivil toplum elbette hukuk devleti anlayışı ve demokrasiyle mümkündü. FP, farklılık hakkı üzerinde durmuş dini referansları doğrudan kullanmaktan kaçınmış, dinin ve inancın daha evrensel tanımlamalarından faydalanmıştır. FP, bunu uzun vadede kendine yarayacak politikanın parçası olarak

gerçekleştirmiştir. Demokrasi tartışması, kişisel hürriyetler, vicdan özgürlüğü ve daha genel olarak kimlik belirleme vurgusu üzerinden yapılmıştır. Bu dolaylı yol sayesinde, vicdan hürriyeti ile ifade, eğitim, toplantı, dernekleşme, yayım ve dağıtım hürriyetleriyle beraber ibadet hürriyeti de savunulmaktaydı (Groc, 2001:106).

FP'nin çoğulculuk, insan hakları ve özgürlük eksenli söylemleri Türkiye'nin AB'ye katılımı süreciyle destekleniyordu. İslamcı değerleri ön plana çıkaran FP, Kemalist rejim tarafından tehlike olarak algılandığından AB kriterlerini esas alan bir imaj yaratmaya çalışmaktaydı. Tüm bunların yaşandığı dönemde FP, demokratik restorasyon adıyla Milli Gazete'de (22.02.1999) görüşlerini yayınlamıştı: “ FP, Türkiye'nin temel problemlerinden biri olan halkın karar sürecine katılmasının sağlanmasını öneriyor: siyasal sistemin daha fazla katılım anlayışı doğrultusunda yeniden gözden geçirilmesini, bu anlamda milletin, kendisini ilgilendiren tüm konularda mümkün olduğunca etkin ve doğrudan katılmasının sağlanmasını istiyor. Ayrıca, sivil toplum ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesinin şart olduğunun altını çiziyor.”(Groc, 2001:108).

Sivil toplum dini örgütlenmelere ortam sunduğundan, dini akımlar için oldukça faydalıdır. Bilhassa Türkiye'de Osmanlı vakıf geleniği olgusu bu durumu pekiştirmektedir. İslamı referans alan partiler, Osmanlı'daki vakıfların, dini kurumların ve hayırseverlik anlayışının üzerine sivil toplum örgütlenmeleri oluşturmaktadır. İslami örgütlere göre sivil toplumda var olan bağış, dayanışma ve yardımseverlik İslam'ın özünde var olandır. Sivil toplum alanına yalnızca veren-alan ve muhtaç ekseninde yaklaşmak bu iddiayı doğrulamaktadır. Sivil toplumun gereği olan demokrasi, hak ve özgürlük kavramı sivil toplumdan çıkarıldığında geriye ‘muhtaç’ kalması muhtemeldir. İslamı referansla faaliyetlerini sürdüren hayırseverlik anlayışı, örgütlenme özgürlüğüne alan bırakmamaktadır. Oysaki sivil toplumun esası yalnızca yardımdan oluşmamaktadır.

İslamcı muhafazakar siyasi partilerin sivil toplumla ilişkisi çok daha eskilere dayanmaktadır. Burada sivil toplum olarak görülen; tarikatlar, dini cemaatler ve dini ibadethanlerin yapılması amacıyla oluşturulmuş topluluklardır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde dini cemaat ve tarikat örgütlenmeleri İslamcı siyasi partilerin kuruluşlarından önce oluşmuştur. Bu oluşumun farkında olan Refah Partisi, tarikatlar ve kapalı gruplarla

temaslarını arttırarak, diğer taraftan değişik amaçlı örgütlerle dini dernek mekanizmalarını geliştirerek ilişki içerisinde olmuştur (Groc, 2001:112).

AKP'nin mirasını devraldığı RP ve FP anlayışının, STK olarak nitelendirilebilecek örgütlerle ilişkisi örgütlere yaklaşımı aktarılmıştır. AKP, FP ve RP'nin oluşturduğu İslami sivil toplumun geriye kalan unsurlarından yararlanmıştır (Tuğal, 2014:195). Siyasi seleflerinden devraldığı sivil toplum ilişkisi ve sivil toplumu daha stratejik kullanma şekli AKP'nin iktidar ömrünü -seleflerine göre- daha fazla uzatmıştır. Siyasi söylem ve politikalarındaki değişikliklerle beraber ılımlı İslam imajını kullanan AKP önceki İslamcı partilerin seçmen kitlesine de hitap etmeyi başarmıştır. Devletin politikalarına karşı sistem içerisinde pasif direniş gösteren dindar kesim, AKP tarafından sisteme eklenilerek dönüştürülmüştür (Tuğal, 2014:164).

İslami kesim, AKP iktidarı öncesine kadar uzun bir süre İslamcı guruğu siyasallaştırmak için siyasal partilerle bağlantılı örgütler kurmuşlardır. Bu örgütler toplumla bağlantıyı sağlayan cemaatler, yeraltı dini örgütler ve derneklerdir. Siyasal İslamcılar sivil toplumu siyasallaştırmayı başarmış ancak devlete nüfuz etmeyi başaramamışlardır. AKP ise diğer İslamcı partilerden farklı olarak bu bağlantılara yenilikçi stratejisini katarak sivil-siyasal toplumu devletle bütünleştirmeyi başarmıştır (Tuğal, 2014:20-21).

RP, FP ve AKP ortak şekilde ideolojik söylemlerinde sivil toplum kavramını ön plana çıkarmıştır. Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere sivil toplum vurgusu iktidarı ele geçirmenin aracı olarak kullanılmıştır. İktidarı ele geçirmenin aracı olarak kullanılan sivil toplum, AKP'yle beraber iktidarı elde tutmanın aracı haline gelmiştir. Ezcümle, ülkenin siyasi tarihi, neredeyse her dönem, sivil toplumu iktidar için araçsallaştıran siyasi hareketlerin uygulamalarına sahne olmuştur.

Osmanlı devletinde aktif rol alan İslamcı, dinci örgütlenmeler Cumhuriyet'in ilanından çok partili sisteme kadar eskisi kadar açık örgütlenme yürütememiş, yasaklarla beraber bir nevi yeraltına inmişlerdir. Çok partili sisteme geçişle iktidar olan Demokrat Parti'yle beraber İslamcı örgütlenmeler yeniden görünür olmuşlardır. DP'nin dini siyasi söylemlerinde kullanması ve bu örgütlenmeleri desteklemesi, İslamcı

örgütlerin açık örgütlenmesini sağlamıştır. 1946'da bütün STK'ların sadece % 1.3'ü dini etkinlikle ilintiliyken, beş yıl sonra bu oran % 7.1'e yükselmiş ve 1955'te % 16.8'e çıkmıştı (Pusch, 2001:465; Yücekök, 1998:183). Günümüz siyasi atmosferinde DP ile AKP arasında benzerlik ve ilişkiler oldukça fazladır. Örneğin DP'nin kullandığı 'milletin kararı' seçim sloganı AKP tarafından da kullanılmış, DP'nin değerleri ve ideolojisi önemsenmiştir.

Türkiye siyasi tarihinde Kemalist askeri müdahale kaygısı güden İslamcı siyasi partiler ve İslamcı STK'ların demokrasi ve insan hakları talebinden yukarda söz edilmişti. Burada vurgulanması gereken diğer husus, İslami hareketin Kemalist rejim korkusu yaşamadığında, bu kavramı bu sıklıkla telaffuz etmemesidir. Önceki dönemlerde tam bir iktidara sahip olmamak İslamcı hareketleri örgütlenme özgürlüğü savunucusu yapmaktaydı. Bu sayede, devletin tehlike olarak gördüğü İslami hareket özgürce örgütlenecekti (Pusch, 2001:467).

Bu bağlamda, dikkat çeken bir diğer konu 1970'lerde örgütlenmeye başlayan İslamcı kadın STK'larıdır. İslamcı kadın STK'ların yükselişi Türkiye'de değişen siyasi konjonktürle beraber değişmiş ancak İslamcı hareketlerin engellendiği dönemde İslamcı kadın örgütleri benzer engellenme yaşamamıştır. İslamcı kadın örgütleri iki açıdan öneme sahiptir; biri, ülkenin siyasi tarihinde siyasal bir mesele haline gelmiş başörtü meselesi, bir diğeri başörtü meselesinin STK alanına yansımaları olmuştur. Başörtü meselesinin tarafı olan kadınlar, STK'lar aracılığıyla örgütlenmiş ve yine bu meseleden dolayı çalışma hayatına katılmayan kadınların sosyal alanını oluşturmuştur. İslamcı kadın örgütleri, siyasi örgütlenmelerle beraber İslami hayır işleriyle de ilgilenmişlerdir. Bir diğer ifadeyle başörtü meselesini bir özgürlük ve hak meselesi olarak söylemlerine dahil edip, bu yasağa karşı sivil alanda örgütlenmişlerdir. Diğer taraftan; bilhassa eğitim almış kadınlar, kamusal alana girmediklerinden çoğunlukla kadınların olduğu ve başörtü yasağının olmadığı bu alanlarda faaliyet göstermişlerdir. İslamcı kadın örgütleri toplumun yeniden inşasını amaçlamışlardır. Müslüman olarak kadın, eş, anne, fedakâr, iman sahibi ve yardımcı olarak belirlenen geleneksel aile içi roller toplumsal alana nüfuz etmiştir. Toplumsal değişime odaklanmanın yanı sıra, uluslararası konferanslar aracılığıyla, dini özgürlük temelli taleplerini dile getirmişlerdir. İslami hayır işleri, yeni

Müslüman kadın imajının oluşturulması ve bu imajın görünür hale getirilmesi bakımından önemli toplumsal araçlar olmaktadır. İslami kadın kurumları, toplumsal taleplerin sivil alanda dillendirilmesinin yanında Müslüman kadının yeniden yapılandırılmasını da güçlendirmektedir (Pusch, 2001:272).

Siyasi adlandırma olarak muhafazakâr demokrat kavramını kullanan AKP, önceki siyasi seleflerinin aksine, muhafazakâr nosyonuna demokrasiyi eklemekteydi. AKP, muhafazakâr demokratiğin ne anlama geldiğini açıklarken son yıllarda sol politikaların eylemliliklerinde kullanılan kavramları ödünç almıştı. Hem önceki muhafazakâr siyasi partilerden farklı olduğunu anlatmak, hem de AB nezdinde partiyi meşrulaştırma gayesi taşımaktaydı. Muhafazakâr demokrat kavramı; katılımcılık, müzakere ve çok kültürlülüğü barındırmaktaydı. Ancak bu kavramların modern siyaset literatüründeki anlamlarının dışında, AKP'nin bu kavramları kullanma biçimi literatürden farklılık göstermekteydi (Doğanay, 2007).

AKP'nin kullandığı muhafazakârlık kavramı yalnızca siyasi ideolojiyi değil toplumsal kurumların yeniden düzenlenmesini de barındırır. Muhafazakârlık temelli dini referanslar, insan merkezli bir politikayı dindar yaşamın ahlaki değerleriyle bağdaştırmaktadır. Din ve bununla geleneklerin ön plana çıkarıldığı anlayış, toplumun ortak iyisini güvenceye almayı amaçlamaktadır. Muhafazakârlığın ortaklaştırıcı olmasına yapılan vurgu, beraberinde topluma ilişkin organik bir kavrayışı getirmektedir (Doğanay, 2007). Halkı organik, tek bir bütün olarak gören sistem yaklaşımı, halkın ne istediklerini bildikleri gerekçesinden yola çıkarak halkın ne istemesi gerektiğini de bildikleri noktasına kolayca ulaşabilir ve organik toplum görüşü demokrasiyle bağdaşmayabilir (Doğanay, 2007; An-Na, 2003:165). Ortak bir değer ve amaçta birleşmiş bir toplum tahayyülü, bireylerin haklarını korumaktan uzak olduğu gibi bu hakların kolayca bastırılmasına zemin hazırlayabilir (Gülalp, 2003:165).

AKP'nin ilk yıllarında hâkim olan yaklaşımı anlamak, 14 yıllık iktidar sürecini analiz edebilmek bakımından kıymetlidir. Dönemin Başbakanı Erdoğan (2004), Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu'ndaki konuşmasında, demokrasiyi yalnızca seçimlerle ve kurumlarla açıklamanın yetersiz olduğunu, demokrasinin tüm toplumsal alanlara yayılması gerektiğini belirtir. Ayrıca bu

demokrasi anlayışında, diyalog, çoğulculuk, tahammül, uzlaş, hoşgörü ve özgürlük kavramları öne çıkmaktadır (Doğanay, 2007).

Dikkat çeken bir diğerk husus, AKP'nin ilk yıllarında vurguladığı sivil toplum kavramıdır. Nitekim AKP seçim bildirgesinde, STK'ların yönetime daha aktif katılacağı, temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye doğru gelişmenin sağlanacağını belirtmektedir. Ayrıca, karar alma süreçlerinde STK'ların bu sürece dahil olacağı dile getirilmektedir (Doğanay, 2007). AKP yönetimi ve kadrosunun geçmişten gelen sivil toplum tecrübesi, bir çok zeminde sivil toplumla bütünleşme anlayışını öne çıkarmaktadır (Akdoğan, 2004:67).

AKP iktidarının Neo-liberal politikalarla devletin küçülmesi söylemiyle birlikte, kamuyu ilgilendiren birçok konu için STK'lar işaret edilmiştir. Öte yandan, STK'ların devletle vatandaş arasında aracı kurum olduğu vurgulanmıştır. STK'lar, kamu işbirliğine teşvik edilmiş ve toplumsal sorunların muhatabı olarak devlet, sivil toplum ve piyasa birlikteliğine odaklanılmıştır. Nitekim AKP'nin kurmaylarından Mevlüt Çavuşoğlu (2004) devlet sivil toplum birlikteliğini şöyle anlatır: "Sivil toplum kuruluşları, çoğulcu ve katılımcı demokrasinin ve sağlıklı toplumsal yapının vazgeçilmez unsurları olarak, toplumsal sorunların kalıcı, dengeli ve sorunsuz bir biçimde çözümlenmesine ve kamu sektörünün yetersiz kaldığı alanlarda topluma hizmet götürmede önemli role sahiplerdir ve bu rollerini yeterince yerine getirebilmeleri için, sivil toplum kuruluşları için yasal ve kurumsal yapının geliştirilmesi zorunluluk arz etmektedir. (Doğanay, 2007)."

İlimli İslam ve liberal demokrasi anlayışına sahip AKP, 2007 genel seçimlerinde ikinci kez iktidar olmuştur. Bu dönemde, askeri vesayetın hukuki yollarla geriletilmesinin ve Kürt sorununun barışçıl çözümünün hedeflendiğı açıklanmıştır. Bununla beraber, yeni bir sivil anayasanın gerekliliğı ifade edilmiştir. Yeni anayasa sürecinde akademik çevrelerden ve STK'lardan görüşlerini paylaşması istenmiştir. AKP ilk iktidar zamanında, demokrasi vurgusu yaparak STK'ların karar alma süreçlerine dahil olması gerektiğini belirtmişti. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan (2002) bir televizyon programında, ayrımcılığa uğrayan bütün kimliklere anayasal güvence ve hak taahhüt etmişti ve buna eşcinselleri de dahil etmişti (Depeli, 2013). LBGTİ örgütler,

yeni anayasa sürecinde cinsel yönelimlerin düzenlenmesine yönelik bir dizi eylem gerçekleştirdiler. Yeni anayasa toplantılarına katılan LGBTİ örgütlerinin talepleri dikkate alınmamıştı. Bu eylemlerde, anayasa komisyonu başkanı Burhan Kuzu'ya üzerinde “Anayasaya cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği eklenmesini talep ediyorum” yazılı kartlar gönderilmişti. Burhan Kuzu bu talebi, “ Eşcinseller de eşitlik istiyor, verecek miyiz? Tabii ki vermeyeceğiz”, diyerek kamuoyuna duyurmuştu (Depeli, 2013). Yetkililerin ‘vermek’ kelimesini kullanması ayrıca hak talep eden gruba üstten bakıldığının ifadesi olmuştur. Hükümetin tutumu netleşmiş, muhafazakâr Türkiye’de eşcinsellerin talepleri karşılanmamıştı. Bununla beraber hükümete yakın medyada homofobik ve ayrımcı söylemler artmıştı. LGBTİ bireylerin muhafazakâr Türk geleneklerine uymadığı, toplumun genel ahlakını bozacağı savunulmaktaydı. Hülasa, toplumda sınırlı örgütlenmeye, baskıya ve ötekileştirilmeye maruz kalmış LGBTİ örgütler, katılımcı demokrasinin tarafı olamamışlardı. LGBTİ örgütlerin karar alma süreçlerinde yok sayılmaları sivil toplum ve demokrasi anlayışıyla bağdaşmamaktaydı. Nitekim LGBTİ örgütlerinin her yılın Haziran ayında düzenlediği Onur Yürüyüşü’ne 2015 yılında müdahale edilmiş, toplantı ve yürüyüş özgürlükleri engellenmişti (BBC Türkçe, 2015).

Son yıllarda artış gösteren STK’lar AKP’nin sosyal yardım politikalarıyla yakından ilişkilidir. AKP’nin neo-liberal ekonomi politikaları devletin piyasa içindeki alanını daraltmış, devlet dışı organizasyonlar ve özel sektör desteklenmiştir. Sivil yardımlaşma ve kuruluşları, neo-liberal sistemde sosyal devletin ikamesi olarak devlet-hükümet politikası olmuştur (Koçal, 2014). Ülkede artan işsizlik, yoksulluk, gelir adaletsizliği dinsel dayanışma motivasyonu ile AKP döneminde farklı bir boyut kazanmıştır. AKP ile birlikte ‘yeşil’ olarak nitelendirilen Anadolu muhafazakâr sermayenin artışı da bu dinsel motivasyonu güçlendirmiştir. Sosyal devlet anlayışının yerini, sosyal yardımlaşmalar aracılığıyla devlet dışı ama organik ilişkiler olan kurumlara bırakması eşitsizliği derinleştirmektedir. Bu eşitsizlikler için bilhassa yoksul kesim, zenginlerin hayırseverliğine bırakılmıştır (Buğra, 2008:54). Dinsel motivasyonla temellenen sosyal yardımlaşma, hayırseverlik kültürüyle emek-sermaye çelişkisinde yasal kurallara dayalı sosyal güvencenin yerini dini çalışma etiğine bırakmıştır (Buğra, 2004; Balcı, 2004; MÜSİAD, 2004).

Toplumsal ekonomik eşitsizliğin kapitalizmin bir sonucu olduğu bilinmektedir. Kapitalizmin küreselleşmesiyle birlikte, sermayeye dönüşebilecek her şey bu sistemin kaynağı olmaktadır. Bu kaynaklardan biri de din, inançlar ve cemaatleşmedir. Din ve inançlar, kapitalizmin gayrimeşru kimliğini meşrulaştıracak bir araca dönüşmüştür (Koçal, 2014; Manisalı, 2006:61). Bu bağlamda, neo-liberal politikalarla tarikat-cemaat merkezli sosyal sermayenin ticarileşmesiyle büyüyen Anadolu sermayesi, AKP'nin biçimlenmesinde en etkili kaynaklardan olmuştur (Koçal, 2012b:85-91; 2013b: 27-31).

AKP ve sivil toplum ilişkisinin örgütlenme ayağında etkili aktörlerden biri de Fetullah Gülen Cemaati'dir. AKP'nin iktidarı öncesi ve iktidarının uzun bir süresi cemaat ve AKP işbirliği içerisinde olmuşlardır. Gülen Cemaat'i ve diğer cemaat örgütlenmelerinin faaliyetleri 'hizmet' olarak adlandırılmaktaydı. Deniz Feneri, Kimse Yok Mu, Can Suyu, İnsan Hak ve Hürriyetleri Vakfı gibi örgütler, kamusallaşmakta, ulusal ve uluslararası mecralarda sayıları artmaktaydı. Öte yandan bu örgütler kamu yararı kapsamına alınmış, bu örgütlere yapılan bağışlar devlete ödenmesi gereken vergilerden düşülmüştür. Bu durum, dini referanslı STK'ların daha da güçlenmesini sağlamıştır (Önür, 2009: 359). Gülen Cemaati, faaliyetlerini Doğu ve Güneydoğu bölgesinde AKP hükümetiyle birlikte çok daha aktif yürütmüştür. Cemaat ekseninde kurulan dershaneler, okullar ve Işık Evleri -Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerde AKP-Cemaat işbirliğiyle- örgütlenme faaliyetlerini hızlandırma amacı taşımaktadır. Cemaatin Kürt bölgesinde ağırlıklı olarak yürüttüğü faaliyetler, dini bayramlarda, doğal afetlerde ve seçim öncesi dönemlerde hayırseverlik anlayışı olarak ortaya çıkmıştır (Ercan, 2009). Hükümetin yerel temsilcisi gibi hareket eden Cemaat, örgütlenme faaliyetlerini hükümet propagandası üzerinden yapmaktaydı. Burada yine STK ve devlet işbirliğinin karşılıklı ilişkisini görmek mümkündür. Cemaat ve AKP ilişkisinin, özellikle Kürt coğrafyasında ortak özelliği din olmuştur. Dini referans ve değerlerle hem cemaate üye hem de hükümete destek amaçlanmaktaydı.

İslami etiğe dayalı siyasal söylem ve sosyal yardım politikaları AKP'nin toplum nezdindeki itibarını güçlendirmiş ve oy oranını arttırmıştır. Milli görüş geleneğinden aldığı sosyal yardımlaşma ve dayanışma ağı AKP iktidarında, yoksulların maddi zenginlerin ise manevi tatminini getirmiştir (Koçal, 2014). AKP hükümeti, sosyal

yardımlarının getirilerinden siyasi olarak da faydalanmıştır. Bir diğer ifadeyle, özellikle yoksul kesimde AKP destekçileri artmıştır. AKP, sosyal yardımlarla yoksulların bağımlılığını arttırarak bu politikadan oy devşirmiştir. Bilhassa oy oranının düşük olduğu bölgelerde belediyeler ve diğer kurumlar aracılığıyla kömür, erzak vb. dağıtımını yapmıştır. Buğra (2008), bunu devletin yarattığı, kurumların aracılık ettiği sadaka sistemi olarak tanımlamıştır. Hülasa, Türkiye siyaset biçiminin gereği olarak yapılan sosyal yardımlar günü kurtarmış uzun vadede çözüm olamamıştır.

Diğer taraftan STK'lar aracılığıyla toplanan finansmanın siyasi partilere aktarıldığına dair yargıya intikal etmiş iki olay mevcuttur. İlki, Refah Partisi döneminde Boşnaklara yardım için toplanan paraların Refah Partisi tarafından kullanıldığına dair yargı süreci, diğeri ise, Almanya'da Türkiyeli göçmenlerden toplanan paranın AKP ile ilişkilendirildiği Deniz Feneri davasıdır (Koçal, 2014). Muhafazakâr siyasi partilerin, aralarında organik bağ olan STK'ları güçlendirdiği ve bu güçlenmenin maddi olarak siyasi partilere döndüğü iddiası hayli yaygındır.

Türkiye'de sosyal politikanın alanını oluşturan, AKP ve seleflerinin yöntem olarak kullandığı sosyal yardımlaşma ve dayanışma ağının başarısı bu partilerin belediyeçilik anlayışından gelmektedir. Belediyeçilik yerel ağların güçlü kullanılmasını sağlamıştır. 1994 yerel seçimleriyle 1995 genel seçimlerinde RP'nin, 2002'den bu yana da AKP'nin seçim başarıları bu yerel ağlarla ilgilidir. Yerel yönetimlerle birçok toplumsal dokuya ulaşmış ve sosyal yardımlar aracılığıyla seçmen davranışında etkili olmuşlardır (Durmaz, 2015).

Milli Görüş geleneğinin belediyeçilik faaliyetlerinde başarılı olduğu bilinen bir gerçektir. Muhafazakar hareketin belediyeçilik faaliyetlerindeki değişimi 1973 yılındaki Milli Selamet Partisi'nin, sosyal yardımlaşmayı vurguladığı seçim beyannamesine dayanır (Doğan, 2007:81). 1990'lı yıllarda RP'yle birlikte belediyeler, Siyasal İslam'ın sosyal ve politik araçlarına dönüşmüşlerdi (Durmaz, 2015). Belediyelerde dönüştürülen faaliyetlerle birlikte, formel ve informal STK'lar vasıtasıyla örgütlenmeler daha köklü olmuştur. Günümüzde AKP'nin STK'larla olan ilişkisi ve onlara verdiği önem belediyeçilikten kazanılan deneyimlerle bağdaştırılabilir.

İstanbul'un Sultanbeyli ilçesinde 2000-2006 yılları arasında araştırma yaparak toplumun siyasal ve sosyal değişimini inceleyen Tuğal (2014), sivil toplumun değişimine dair önemli açıklamalar yapmıştır. Sultanbeyli, İslamcıların kontrolünde çoğunluğunu göçle gelenlerin oluşturduğu yerleşimdir. Tuğal'ın (2014:13) 'kişisel dönüşüm hikayesi' olarak adlandırdığı araştırması, bireylerin siyasi iktidarla beraber nasıl dönüştüğünü gözler önüne sermektedir. AKP iktidarından önce radikal İslamcı grupların var olduğu, yeraltı tarikatlarının, cemaatlerin yoğunlaştığı, devletle ve İslami partilerle mesafeli kişilerin yoğunlukta olduğu bölgelerden biridir Sultanbeyli. 2000'den 2006 yılına gelindiğinde Tuğal, tarikatların bile değiştiğini, STK gibi çalıştıklarını belirtmektedir. AKP iktidarıyla yaratılan İslami modernizmle birlikte; tarikatlar klasik çalışma şeklini bırakmış, çevre sorunlarıyla ve toplumsal sorunlarla ilgilenmeye başlamıştır (2014:201). Burada arzulanan, modern, İslami sivil toplumun oluşturulmasıdır.

AKP, FP'nin siyasi faaliyetlerinde kurduğu memleket temellerini kendi bünyesine taşımıştı. Köy derneklerinde sık sık etkinlikler tertiplenmiş, bu dernekler örgütlenme alanına dönüşmüştü. AKP söylem olarak memleketleri ön plana çıkarmayıp, hepimizin ortağı olduğu ulus millet bilincini kullanıyordu. Ancak söylem ve pratik birbirinden ayrılmaktaydı. AKP memleket kimliklerini belli yönlerini bağlama göre çıkarına çevirip belli yönlerini dışarıda bırakmaktaydı (Tuğal, 2014:217). Memleket vurgusu ülkemizde hala önemsenmekte, STK'ların katıldığı memleket tanıtımları yapılmakta ve memleket üzerinden bireyler kayırılmaktadır.

Sivil toplum alanının demokrasi, örgütlenme özgürlüğü, katılımcı demokrasi ve hakların korunmasını kapsadığı daha önce belirtilmiştir. Türkiye tarihinde bu değerlerin olmadığı ama sivil toplumun aktif olduğu dönemler görmek mümkündür. AKP iktidarı sürecinde Haziran 2013 tarihinde İstanbul'da başlayan Taksim Gezi Parkı hadisesi bu kapsamda değerlendirilebilir. Gezi Parkı olayları Taksim'in yayalaştırılması ve kentsel dönüşüm projelerine itiraz edildiği, Gezi Parkı'nda ağaçların kesilmesinin engellenmesiyle başlayan süreçtir. Başlangıçta çevreci saikler barındıran itirazlar, alanda yapılacak değişikliklerde halkın karar alma sürecine katılmamasını eleştirmekteydi. Taksim Gezi Parkı'nda başlayan protesto eylemleri, Türkiye'nin diğer

illerinde de destek eylemlerine dönüşmüştü. Gezi Parkı olayları, AKP iktidarının demokrasi sınavlarından biri olarak görülebilir. Eylemciler toplumun farklı siyasi ve sosyal yapılarından gelmekteydiler. Gezi Parkı olayları, hükümetin önceki politikalarına tepki niteliği de taşımaktaydı. Gezi Parkı süreci, toplumun bir kesiminde, hükümet tarafından özel hayata müdahalenin fazla olduğunu düşünen ve muhafazakâr geleneklere göre dönüştürülmek istemeyen bireylerin itirazının toplamıydı (Sabancılar ve Özden, 2014).

Gezi Parkı olayları sokak protestolarıyla başlamış ve hükümetin sert müdahalesiyle karşılaşmıştı. Türkiye toplumunda kırılma yaratan bu toplumsal hareket, altı kişinin hayatını kaybettiği, yüzlerce kişinin yaralandığı ve birçok kişinin yargılandığı bir süreç olmuştur. Dönemin hükümeti AKP'nin genel başkanı ve dönemin başbakanı Erdoğan, eylemcileri "vandal" ve "çapulcu" olarak nitelendirmiş, eylemlere sert sözlerle karşılık vermişti (Benhabib, 2013). Dünya basının yakından takip ettiği olaylar, Türkiye'nin birçok uluslararası kurum tarafından eleştirilmesine sebep olmuştur.

Gezi Parkı eylemlerinde, toplumsal muhalefet sokak protestoları gerçekleştirmiş ve siyasal iktidarın uygulamalarına karşı toplumsal talepler demokrasi algısıyla yükselmiştir. Bu bağlamda, bu eylemler demokrasinin sadece oy kullanmayla açıklanamayacağını göstermiştir. Hatta bu hareketin talebi, AKP kadrolarının iktidarlarının ilk yıllarında kullandıkları, katılımcı demokrasi talebinin yinelenmesidir. Walzer oyun tek başına bir güç olmaktan ziyade; etkileme, ikna, pazarlık ve örgütlenmeye dayandığını, ikna gücünün tükendiği noktada oyun tek başına zorlayıcı güç olarak meşru olmadığını savunur (Mansbridge, 1999:79). Gezi Parkı eylemleri esnasında, Başbakan Erdoğan, parlamenter sistemde sandığın belirleyici olduğunu, bu olayların gerilim yarattığını ve aşırı uçlar tarafından desteklendiğini ifade etmiştir (Sabah Gazetesi, 01.06.2013).

Temel hak ve özgürlükler içerisinde yer alan Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Özgürlüğü, bireylerin devletle olan ilişkisinde taleplerini dile getirdiği yoldur. Bu özgürlük demokrasinin en temel bileşenlerindendir. Gezi Parkı olayları bu özgürlük temelinde yorumlandığında, bireylerin demokrasi taleplerini demokratik

haklarıyla kullandığı yorumu yapılabilir. Hükümet açısından da bu özgürlüğün engellendiği demokratik olmayan yöntemlerin kullanıldığı söylenebilir.

Türkiye’de özgürlükler, demokrasi ve örgütlenme özgürlüğü kapsamında değerlendirilebilecek diğer bir konu ise, Kürt sorunudur. Kürt sorununun bu bölüm açısından önemi, AKP döneminde Kürt sorununun demokratik yollarla nihayetlenileceğinin işaretinin verildiği çözüm sürecidir. Kürt sorununun uzun yıllardır Türkiye’nin gündeminde olduğu bilinmektedir. Nitekim AB’nin 1998 Yılı Türkiye Gelişme Raporu’nun sivil ve siyasi haklara ilişkin bölümü, diğer tüm sivil haklardan çok Kürt sorunu ve bu sorun dolayısıyla yaşanan insan hakları ihlallerine ayrılmıştır. Rapora göre Kürtler, ekonomik ve sosyal bakımdan dezavantajlı konumdadır (Ensaroğlu, 2001). AB’ye üye olmak isteyen Türkiye için AB raporlarının önemi fazladır. Ülkedeki birçok değişimin AB’ye uyum sürecinde yaşandığı bilinmektedir. Ancak Kürt sorunu, AB’nin 1998 tarihli raporundan çok sonra AKP iktidarında ülkenin siyasi çevreleri arasında sıklıkla konuşulacaktır. AKP’nin başlattığı çözüm süreci, Kürt diline uygulanan baskının kamusal alandan kalkmasını sağlamış ve hatta devletin televizyonu TRT6 Kürtçe yayına başlamıştır. 2009 yılında başlatılan Kürt Açılımı’na, katılımcı demokrasi temelinde yaklaşılmıştır. Kürt sorununa katılımcı demokrasi temelini esas alan açılım, aksaklıklar ve eksiklikler neticesinde istenilen hedefe ulaşamamıştır (Ceceli Köse, 2014).

AB uyum süreciyle paralel ilerleyen Kürt Açılımı, temel hak ve özgürlükleri geliştirerek, ayrımcılığı kaldırarak, eşit siyasi katılımı sağlamayı amaçlamaktaydı. Bununla beraber atılan adımlarla; Terörle Mücadele Kanununda Değişiklikler yapılmış, Dernekler Kanunu yürürlüğe koyulmuş, siyasi partilerin kapatılması zorlaştırılmış, kültürel ve sosyal alanlarda adımlar atılmıştır (Ceceli Köse, 2014). AKP hükümetinin attığı olumlu adımların yanında, Kürt siyasetçiler, seçilmişler, avukatlar ve gazeteciler tutuklanmıştır. Diğer taraftan bu dönemde sivil toplum örgütleri çözüme katkı sunacak öneriler geliştirmiş fakat çok fazla dikkate alınmamıştır. Taraflar arasında karşılıklı adımlar atılmamış, bir takım şiddet olayları devam etmiş ve 7 Haziran 2015 seçimleri öncesi Cumhurbaşkanı Erdoğan Dolmabahçe Mutabakatını tanımadığını söylemiş ve çözüm süreci rafa kaldırılmıştır (NTV, 2015). Demokratik yöntemlerle çözülmesi

planlanan 200 yıllık Kürt sorunu, 2015 Temmuz’undan itibaren şiddet olayları ve hak ihlalleriyle tekrar gündeme gelmiştir.

AKP iktidarının ilk yılları sivil topluma zemin hazırlayacak adımların atıldığı, ancak son yıllarda bu zeminin ortadan kalkmaya yüz tuttuğu söylenebilir. STK’lar ülkenin içinde bulunduğu politik atmosfere göre siyasal iktidardan yana tavır almakta ve/veya almaya mecbur bırakılmaktadır. 17-25 Aralık yolsuzluk iddialarında AKP’ye haksızlık yapıldığını düşünen 97 STK bir bildiri yayınlamıştı (Radikal, 2013). Bu STK’lar içerisinde; İsmailağa Cemaati, Menzil Cemaati ve Erenköy Cemaati gibi direkt dini örgütlerin yanında bugünlerde adı sıkça zikredilen Ensar Vakfı da yer almaktaydı. Yayımlanan bildiri sonrası dönemin Başbakanı Erdoğan, bu STK’lara destekleri için teşekkürlerini iletmişti (ensar.org, 2014). STK’ların bu desteği yukarıda değinilen, AKP’nin dini STK’larla örgütlenmesinin ve devam eden ilişkinin göstergesidir. Öte yandan AKP’nin toplumsal değişim için amaçladığı ‘dindar nesil’ söylemi bu vakıflar üzerinden hayata geçirilmektedir. Bu amaç için aracı kurumlardan biri olan Ensar Vakfı son süreçte, dini eğitimlerin verildiği evlerde gerçekleştirildiği anlaşılan, erkek çocuklara yönelik tecavüz haberleriyle gündeme gelmiştir. Bununla beraber hükümet üyeleri tarafından Ensar Vakfı’na destek açıklamaları yapılmış, vakfın itibarı hükümet tarafından korunmuştur. STK’lar yine yukarıda bahsi geçen örneğe benzer bir tavır sergilemişlerdir. AKP’nin ilişkilerinin kuvvetli olduğu Ensar Vakfı’na destek açıklamalarının ardından, 150 vakıf ve derneğin oluşturduğu Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı Ensar Vakfı’na desteğini deklare etmiştir (Yeniçağ, 2016). Bu olaylar ülkede STK’lar, siyaset, kamu ve iktidar arasındaki ilişkilerin boyutunu bir kez daha göstermiş ve bu unsurlar arasındaki mesafenin ideal olmayan durumunu gözler önüne sermiştir. STK-siyasi aktörler ve devlet arasındaki bu bağlar, ilişkileri demokratik hukuk sisteminde sorgulatmaktadır.

Siyasi iktidarı eleştiren, karşıt görüş geliştiren STK’ların yaptırımlara maruz kaldığını da tekrar belirtmek gerekir. Hülasa, AKP döneminde sivil toplum gelişme kaydetmiş ancak, siyasi çıkar ortaklığına bağlı kalmıştır.

2.5. Türkiye’de Sivil Toplumun Sorunları

Sivil toplum örgütleri, insan hakları, çevre, doğal afet, dezavantajlı gruplar, yardımlaşma, sağlık ve eğitim gibi çeşitli alanlarda faaliyet göstermektedirler. Sosyal sorunun yaşandığı her konu sivil toplumu ilgilendirmektedir. Kimi zaman devletlerden daha aktif çalışan, keza devletlerin ikamesi olarak kabul edilen bu kurumlar, alanda birçok sorunla karşılaşmaktadırlar.

Sivil toplum örgütlerinin yaşadığı sorunların başında özerk olamamak gelmektedir. Türkiye gibi ülkelerde toplumsal güç olan kurumlar, siyasi hükümetlerle ya iyi ilişkiler ya da kötü ilişkiler kurmaktadır. Seçeneklerin ikisi de özerklik sorununu ortaya çıkarmaktadır. Özerklik sorunuyla beraber siyasi hükümetle yaşanan çatışma, STK’lar üzerinde baskı unsuruna dönüşebilmekte ve ifade özgürlüğünü de engellemektedir. Cizre’de sokağa çıkma yasaklarının bitmesinin ardından, STK’lar gözlemlerde bulunmak için Cizre’ye gitmişlerdir. Cizre izlenimleri sonucu, MAZLUMDER ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) tarafından raporlar hazırlanmıştır. TİHV raporda; hak ihlallerine, beyanların alınmasına ve ihtiyaç tespitlerine yer vermektedir (TİHV raporu, 2016). Ancak raporun yayınlanmasının ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan, “Onların malum STK’ları bir araya gelmişler, raporlar yayınlamışlar. Bir defa bu raporları yayınlayanların ayrıca üzerine gidilmesi lazım. Sen neyin raporunu yayınlıyorsun?” diyerek savunuculuk faaliyetleri yürüten bu STK’ları hedef göstermiş, toplumun itibar etmemesini istemiştir (Bianet, 2016). Burada hak savunuculuğu ekseninde, STK’ların maruz kaldığı durum, bağımsızlıklarının sorgulanması ve ötekileştirilmesi olmuştur. Nitekim liberal demokrasilerde hükümetler STK’lara üç farklı şekilde tepki verirler: STK’ları kendi kurallarına uymaya zorlayarak, toplumun itibar etmemesini sağlayacak küçük düşürücü açıklamalarda bulunarak, mali destek verip STK’ların işlerini kolaylaştırırken kendi ideolojilerine yakın olmaktan başka şans vermeyerek (Şahin & Uysal, 2007; Clark, 1996:84).

STK’ların en çok vurgulanan özelliği devletten bağımsız olmaları gerektiğidir. Her ne kadar bağımsızlık vurgulansa da, neredeyse tüm ülkelerde STK’lar devletten finans yardımı almaktadır. Devletten alınan finans yardımı STK’lar için başka sorunlar da yaratmaktadır. Burada, STK’ların sorunları kategorisinde değerlendirilebilecek en

temel sorun, bağımsızlıklarını kaybederek devlete bağımlı hale gelmeleri olacaktır (Şahin & Uysal, 2007). Devlet finansmanı devlete, STK'ların iç işleyiş mekanizmalarına ve yöneticilerine müdahale yetkisi getirecektir. Diğer taraftan devlet desteği, gönüllü çalışanların bu bağlantıdan memnun olmamalarına sebep olabilir. Devletin finansman desteği özel bağışları arttırabileceği gibi azaltabilir de. Devletin finans desteği özel bağışları arttırırsa, bağışçılar örgüt üzerinde otorite kurabilirler (Şahin & Uysal, 2007; Brooks, 2000; 2012).

Finansman, bağış ve kaynak geliştirme STK'ların en muzdarip oldukları sorunlardandır. Bazı örgütler, bu sorun için özel departmanlar oluşturmakta ve mali kaynağı örgütün sürdürülebilirliği için elzem bulmaktadır. Bağımsız kalmak adına devletlerden finansman talep etmeyen örgütler, sorunun çözümünü bağış politikalarında aramaktadır. Mali kaynakların yetersizliğiyle oluşan sorunun temelinde, STK'ların kurumsallaşma düzeylerinin etkisi vardır. Hak temelli ve sağlık alanında faaliyet gösteren örgütler mali yetersizlikten en çok etkilenen örgütlerdir. Sağlık alanındaki örgütlerin mali yetersizlik yaşaması, sağlık problemlerin çözümünün maliyetli olması ve daha fazla mali kaynağa ihtiyaç duyulması ile ilişkili olabilir (Tayşir & Pazarcık, 2011:92). Ayrıca, STK'ların mali kaynak yaratmasında yasal engeller de bulunmaktadır. Yasal olarak bağış toplanmakta ancak yardım toplama faaliyetleri izne tabi olmaktadır (TÜSEV, 2014). STK'ların sorunlarının kaynaklarından biri de, halkın STK'lara ilgisiz olması ve sivil toplum bilincinin gelişmemesidir. Bilhassa yerel düzeyde faaliyet gösteren örgütler basın, siyasiler ve kamu kurumları tarafından destek görmeyip muhatap alınmamaktadır. Toplumun bileşenlerinin STK'lara destek vermemesi üyeleri de duyarsızlaştırmaktadır (Çaha, Çaylak ve Tutar, 2013).

Yönetim mekanizmasının etkinliği ve başarısı diğer tüm kurumlarda olduğu STK'ların başarısıyla paralel olabilmektedir. Küreselleşmeyle birlikte birçok STK, profesyonel iş hayatından gelen yöneticiler tarafından yönetilmektedir(ör.Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı). Yönetim ve kurumların profesyonelleşme düzeylerinin düşüklüğü önemli sorun olmakla birlikte, başka sorunlar da yaratabilmektedir (YADA, 2011). Profesyonelleşmemenin diğer etkisi, nitelikli eleman eksikliği olarak ortaya çıkmaktadır.

STK'lar arası iş birliği eksikliği, STK'lar arasındaki rekabet, kariyerizm, ben merkezilik, partililik, medyanın bağımlı olması, STK'ların hiyerarşik örgüt yapısı, tanıtım yetersizliği, demokrasi kültürü, yasal vergi muafiyetinin olmaması, iletişim kanallarının ve mekanizmalarının yetersizliği alanın diğer sorunlarıdır (YADA, 2011).

2.6. Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Eleştirisi

Sivil toplumun çağdaş dünyada aşırı saygınlığının bir de arka yüzü vardır. Sivil toplum kavramı genel olarak çağdaş demokratik kavramlarla anılır ve tartışmalar bu yönde ilerler. Ancak eklemek gerekir sivil toplum esnek bir yapıya ve tanıma sahiptir. Nasıl, nereden kavrama bakıldığına göre tanımlanıp, yorumlanabilir. Örneğin, Belçika dışişleri bakanı sivil toplum örgütlerini sorumsuzlukla, saydam olmamakla, vicdanın tekeli kendilerinde bulundurmakla ve meşru olmamakla suçlamışlardır (Ryfman, 2006; 18 Nisan 2001 tarihli Le Monde). Sivil topluma yönelik bu eleştirinin bir siyasetçi tarafından yapılması, elbette meşruiyet tartışması yaratmaktadır. Bakan'ın eleştirisinden hareketle denilebilir ki, sivil toplum sahip çıkması gereken değerlerle eleştirilmekteydi. Diğer taraftan Monde Diplomatique'in yöneticilerinden biri, dünya çapındaki STK'ların iç işleyişinin demokratik olmadığını belirtmekteydi (Ryfman, 2006). Yani, bir bakıma demokrasinin kurumlarca iç işleyişlerde içselleştirilmesi beklenmektedir. Bu eleştiriler endişeleri de barındırdığından, sivil toplumun görünmeyen yüzünü aktaran yapıcı eleştiri özelliği taşımaktadır.

STK'ların, toplumun sosyal düzeyiyle ilişkili işlevleri vardır. Bu işlev, iyi niyetli de olsa sonuçları nesneli kapsadığından, amaçlanmış olan şeyden farklı olabilmektedir. Örneğin Hindistan'da, topraksız köylülerin yoksulluğuna çare bulmaya yönelik 'çalışma karşılığı gıda' projesi, yoksul köylülerin sulama çalışmalarına katılımlarını örgütleyerek, toprak sahibi köylülerin ekonomik durumunu iyileştirmiş, tarım işçilerinin durumunda hiç bir değişim sağlamamıştır. Toplumsal eşitsizliklerin göz önünde bulundurulmaması, iktidara zaten sahip olanları güçlendirerek iktidardan yoksun olanları daha da zayıflatmaktadır. Ekonomik ve toplumsal sistemin aksaklıklarına çözümler STK'ları, o anki aksaklıkları azaltılsa bile aksaklıkların dolaylı yollardan devam etmesine sebep olmaktadır. Toplumsal sorunların dolaylı devamına

sebeup olmakla birlikte mevcut toplumsal sistemin yeniden üretilmesine sebep olmaktadır (WALD, 2001:13).

Uluslararası STK'ların, ülkelerin uluslararası politikalarının bir parçası olduğu düşüncesi uluslararası örgütleri de bu eleştirilerin hedefine oturtmuştur. Bilhassa üçüncü dünya ülkelerinde temsilcilikleri olan örgütler eleştirilmektedir. Batılı ülkelerin, üçüncü dünya ülkelerindeki sivil toplum hareketlerine ağırlık vermesi, bu devletlerin o ülkeleri kontrol etme isteğinden kaynaklanmaktadır. Örneğin ABD, paravan örgütler kurarak ya da var olan örgütlerle işbirliği yaparak, STK'ları politik amaçları için kullanmaktadır. Hatta bazı ülkeler, ilişkilerini dondurdukları ülkelerdeki STK'ların çalışmalarını teşvik etmekte, günün birinde politik çıkarları sağlamayı amaçlamaktadır (WALD, 2001:22).

İkinci Dünya Savaşı sonrası bağımsızlık elde eden üçüncü dünya ülkelerine sömürgeci ülkeler birçok yardım yapmıştır. Soğuk savaş sonrası bağımsızlık kazanan ülkelerin sosyalist blok kampına katılması engellenmişti. Dış yardımları ilk başlatan ülke ABD olmuş, az gelişmiş ülkelerin kalkınma sürecine müdahil olmuştur. Böylece, ABD strateji ve politikalarına paralel olarak, az gelişmiş ülkelerdeki konum ve nüfuzunun yanı sıra, bu ülkelere üzerindeki denetimini pekiştirmiştir (Corsino, 2001:46).

Dünya siyasetinde ekonomik bakımdan güçlü olan devletler, STK'lar aracılığıyla gelişmemiş ülkelerde kalkınma planlaması yapmaktaydılar. Kalkınmacılığın temel fikri ayna oyunuydu: 'az gelişmiş ülkeler aynaya baktıklarında asla kendi yüzlerini değil, yardım eden halkları görüyorlardı.' (Corsino, 2001: A. Jardim, 1988:185-202). Böylece sömürge olan halkları, yardım eden devletlere karşı müteşekkir yapmaktaydı. Bir çeşit, muhtaçlık yaratıp muhtaçlığı itaate döndürme aracı olarak yorumlanabilir.

Tandon (2001:71-86), katılımcı gözlemci olduğu araştırmasında Afrika'daki uluslararası STK'larla ilgili bilgiler toplamıştır. Afrika'daki uluslararası STK'ların Afrikalılara karşı şeffaf olmadıklarını, bilgilerini paylaşmadıklarını belirtmektedir. Ayrıca, Batılı STK'ların kendilerini kamufle ettiklerini, bu STK'ların Batılı istihbarat servislerine bilgi verdikleri iddiasını bilmediklerini belirtmektedir. Genel tabirle, Batılı

STK'lar hakkında tek bildiklerinin hiç bir şey bilmedikleri olduğunu belirtmektedir. Afrika'daki ekolojik çevre sorunlarıyla ilgilenen STK'ları, 500 yıl boyunca sömürdükleri doğal kaynaklarına, neden bu kadar paralar ayırıp ilgilendiklerinin muamma olduğunu ifade etmektedir. Batılı STK'ların yardım motivasyonunun görüldüğü kadar masum olmadığı yorumu yapılabilir.

Üçüncü Dünya ülkelerindeki çatışmalar sonrasında, uluslararası kurumlar bu ülkelere insani yardım taşımaktaydı. STK'ların istihbarat örgütlerine bilgi taşımasının yanında, Batılı ülkeler STK'lar aracılığıyla bu ülkelere askeri müdahalede bulunmuş ya da müdahaleyi savunmuştur. Newsweek, Saraybosna'daki savaş esnasında Batılı bir yardım komitesinin gizlice içme suyu arıtma tesisi kurduğunu yazmaktaydı. Aynı yazıda, askerlerin ve bürokratların ayak basamayacağı yerlerde STK'ların varlığına dikkat çekiliyordu (G. Baylosis, 2001:95; Breslau, 1994). Yardıma ihtiyacı olanlar bu talepleri karşılandığında STK'larla bir bağ geliştirmektedir. Bu bağın ne barındırıp ne barındırmadığı çift yönlü bir tartışmanın konusu olsa da, kuşkusuz STK'lara güveni sağlamaktadır.

Toplumsal sorunlarda devletin ikame aygıtları olan STK'lar, güçlendirme mottosuyla projeler üretmektedirler. Bilhassa yoksul ülkelerde uygulanan güçlendirme projeleri yeni uzmanlar ve uzmanlıklar yaratarak toplumdaki hiyerarşiyi yeniden üretmekte ve geçici çözümlerle depolitize bir yapı oluşturmaktadırlar (Can, 2007; Ferguson, 1995). STK'lar faaliyetlerinin birçoğunda gönüllü desteğinden yararlanarak, bireyleri vicdanlı olmaya davet ederek ucuz iş gücü oluşturmaktadır. STK'larda gönüllü çalışma özendirilerek, devletin sorumlu vatandaşı olmaya teşvik edilmektedirler. Devletlerin çözmediği kronik sorunlara çözümler geliştirerek, neo-liberal bağlamda, gönüllüleri stratejik kaynaklar olarak sunmaktadırlar (Can, 2007). Böylece bireyler devlete ve millete karşı görevlerini yerine getirmiş sorumlu yurttaş olmaktadır. Gönüllülük söylemiyle STK'lar, sosyal sorunları söylemsel pratiklerle kişiselleştirerek, siyasal bir mücadele açılmasının önünü kesmektedir. Böylece, STK'lar sorunların nasıl çözüleceğinden ziyade nasıl yönetileceğini göstermektedirler. Nitekim Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği kurucusu, 'Haydi Kızlar Okula' kampanyasının önde gelen yürütücülerinden Türkan Saylan açıkça, "Biz modeli gösteriyoruz. Devlet bunları

yapmalı. İktidarlar sorunu çözecek” diyordu (Buğra, 2007; Milliyet, 2006). Vurgulanması gereken diğer bir husus da, gönüllülerin hiyerarşik düzeni beslediğidir. Sosyal dezavantajlı gruplarla çalışan gönüllülerin, kurtarıcılık algısıyla birleşen üstten bakışı STK’ları hegemonik birer araç yapmaktadır (Can, 2007).

STK’lar oluşumları bakımından farklılık gösterirler. Bunlardan biri de şirket kökenli STK’lardır. Özel şirketler kurdukları vakıflar aracılığıyla sosyal projeler geliştirirler. Bu, şirketlerin sosyal sorumluluk projelerinin bir parçası ve toplumdaki itibarlarının sağlanması için önem arz etmektedir. Şirket hayırseverliğiyle vakıflar yönetir, ticaret yapar, güçlerini belirli yönlelere kanallize ederek; elit kulüp ve think thank sistemi yoluyla bu alanda faaliyet gösterirler. Bu yöntemle, şirketler STK’lar aracılığıyla, para transfer etmek için kullandıkları paravan şirketlerin offshore hesaplarından farksız bir işleyiş kurmaktadır. Ancak burada paradan daha önemli olan güçtür (Roy, 2014:33).

Sivil toplum toplumsal eşitsizliklerin giderilmesi için iyi niyetli projeler yapsa da, sonuçları ve etkileri bazen beklenildiği gibi olmamaktadır. Muhammed Yunus Bangladeş’in yoksul kesimlerinde, yoksulluğu azaltacak bir fikir sunmuştu. Bu fikir Bangladeş’teki kadınlara mikro kredi veren Garmeen Bank aracılığıyla yapılmaktaydı. Muhammed Yunus bu fikirle Nobel ödülüne layık görülmüş, bütün dünyaya bunun nasıl mükemmel bir fikir olduğunu anlatmıştı. Ancak görünenin ardında saklı duran olumsuz etkileri de vardı. Bu fikirle beraber mikrokredi fikri şirketleşmişti. Şirketleşme sivil alanın kapitalist sisteme entegre olmasını ve sistemin yeniden inşasını getirmekteydi. Mikrokredisini ödeyemen ve bu yüzden intihar eden kadınların sayısı 2010’da iki yüzdü. Nitekim ulusal bir gazetede 18 yaşında intihar eden genç kadının intihar notunu yayınlanmıştı. Notta şöyle diyordu: “Çok çalışın, para kazanın. Kredi almayın.” (Roy, 2014:35). Hindistan’da uygulanan mikrokredi yöntemi, şirketlerin borçları zorbalıkla tahsilatına dönüşmüştü. Muhammed Yunus bu projeden önce Bangladeş’te uzun süreli gözlem yapmıştı. Yerel kültürün kodlarını incelemiş, akrabalarından birinin borcunu ödemediği takdirde toplumun kınadığını saptamıştı. Hatta akrabalarından biri borcunu ödemezse, diğer akrabası kredi alamıyordu (Güçlü, Dess ve Anderson, 2002). Bu

şekilde bireylerin birbiri üzerinde baskı yapmasına olanak sağlayarak projesini uygulamıştı.

STK'ların çokluğu ve çeşitliliği, yeni çalışan profilini ve anlayışını da etkilemektedir. Günümüz dünyasında STK'ları sosyal sorunların olduğu bütün alanlarda görmek mümkün. Gönüllü çalışan anlayışının yanında, milyon dolarla desteklenen STK'lar, potansiyel devrimcileri maaşlı aktivistlere, fonlanmış sanatçılara, entellektüellere ve sinemacılara dönüştürerek, dikkatleri başka bir yöne kanalize etmiş radikal yüzleşmelerden uzaklaştırmışlardır (Roy, 2014:41). Burada kastedilen, STK'ların hepsinin eleştirilmesi gerektiği anlayışı değildir. Toplumlarda yapılması gereken köklü, insani değişimlerin STK'lar tarafından engellendiği düşünülmektedir. Eleştirinin maksadı, toplumun apolitize edilerek radikal değişimin STK'lar tarafından engellenmesidir.

Vurgulanması gereken bir diğer husus, Türkiye özelinde, patriyarkal düzende kadınların yaşadıkları eşitsizlik meselesidir. Neo-liberal politikalar ekseninde, kapitalist sistemle beraber kadının toplumdaki yeri ve emeği çeşitli bakımlardan tartışılmaktadır. Kadınların STK alanına müdahil olması iki yönlü bir tartışma-eleştiri başlatmıştır. STK'ların öneminin vurgulandığı neo-liberal küresel sistemde, kamu ve özel sektör çalışanlarının yanı sıra işsizlerin ve çalışma saatleri azaltılanların faydalı işlerde çalışmalarının sağlanmasını içeren 'üçüncü sektör' denilen, sivil toplum örgütleri devreye girmiştir (Yarar, 2015). STK'larda gönüllü çalışanların çoğunun kadın olduğu göz önünde bulundurulduğunda, daha önceden ücretlendirilen emeğin, tekrar ücretsizlendirilerek kadınlara dönmesini içeren stratejidir. Bu strateji, ücretsiz işlerin giderek artmasını içermektedir (Yarar, 2015; Wichterich, 2004:160). Ataerkil sistemde kadının toplumsal yaşamı; ev içi işlerle, annelikle, iyi eş olmakla ve fedakârlıkla ilişkilendirilmektedir. Ev içi işlerindeki görevin yalnızca kadına verilmesinin yanı sıra, ev içi işler emek-ücret ekseninde değerlendirilmemektedir. Kadınların bu görünmeyen emeği Türkiye özelinde, kadınları en çok sosyal yardım örgütlerine yönlendirmiştir (Yarar, 2015; KASAİD, 2000:70-77). Türkiye'deki kadın STK'larının çoğu ataerkil sistemin biçtiği 'fedakâr' rolü yardımlaşma derneklerinde devam ettirmektedir. Bu temelli kadın STK'ları da bu algıyı güçlendirmektedir. Kadına biçilen bu rollerle

beraber, STK'larda icra edilen faaliyet alanları ataerkil sistem tarafından oyalanma ve kadın olmanın verdiği fedakârlığın devamı olarak görülmektedir. Ayrıca, kadına biçilen toplumsal rolle beraber bu STK'ların kadınların sosyalleşme alanı olarak görülüp kontrol edilebilmesine sebep olmaktadır. Türkiye özelinde bunu sıklıkla görmek mümkündür. Öte yandan muhafazakâr İslami STK'ların kadınlar aracılığıyla ve yardım toplama maksadıyla düzenlediği kermesler oldukça yaygındır. Kermesler, pasta, yemek ve el işi yapan kadının toplumdaki algısını, cinsiyet rollerini pekiştirmektedir.

STK'lara yönelik bir diğer eleştiri de, eleştirdikleri hükümetlerin aksine, kendi iç işleyişlerin demokrasinin olmamasıdır. Birçok STK yöneticisi, seçimle gelmedikleri, yeterli ölçüde katılımcı olmadıkları (Göymen, 2004; Fowler, 2002); yeterince şeffaf ve hesap verebilir olmadıkları için eleştirilmektedirler (Göymen, 2004). Yani STK'lar, kendilerinin talep ettikleri koşulları sağlamamakla eleştirilmektedirler.

STK'ların bazıları, çoğunluğu idealistlerden oluşan insanlara yardım etmeyi amaçlayan kurumlardır. Yararın gücü aynı zamanda zararın da gücü olabilmektedir. Birey neyi iyi niyetle neyi zarar verme niyetiyle yapmaktadır? (Fisher, 1997; Friedman, 1962). Ayırt edici güçlü analizler yapabilmek, çok yönlü ve eleştirel bakabilmekle mümkündür. Neyin ne kadar iyi olduğunu bilmek kadar ne kadar iyi olmadığını bilmekte araştırmanın dünyasını genişletecektir.

3. TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUMUN TEMSİLİYETİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

3.1. Metodoloji

Homo semioticus, anlamlandıran insandır; dünyadaki anlamların oluşumunu, birbirine eklemlenerek yepyeni anlamlar yaratmasını sorgular. Çevresindeki bireysel, toplumsal, kültürel gösterge dizgelerini yalnızca betimlemekle yetinmez, bu dizgelerin üretiliş sürecini yeniden yapılandırır (Sivas, 2012; Rifat, 2007: 17). Kendi dünyasını anlamlandıran araştırmacı da, bu süreçte etkili ve tutarlı yöntemler aracılığıyla bilimsel üretime katkı sağladığında *Homo semioticus* olmaya yakındır. Araştırmanın anlamlı ve tutarlı veriler sunabilmesi için bilimsel değerler göz önünde bulundurulmuş, çalışmanın gayesine en uygun araçlar kullanılmıştır. Anlamlandıran insanların üretim çabaları sonucu ortaya çıkmış bu çalışma, anlamlandıran insanların okuma ve araştırma serüveninin ürünüdür.

Toplumsal varlığın parçası olan birey, algıladığı şeyleri anlama ve anlamlandırma eğilimindedir. Sesler, işaretler, görüntüler, metinler, filmler vb. insanın algıladığı dünyaya dâhildir. Tüm bu algılananları anlamlandırma, göstergebilimin odak noktasını oluşturmaktadır. Göstergebilim; göstergenin verili anlamına, alt metinde bulundurduğu anlamına yoğunlaşan, anlamın yeniden üretildiği alandır. Barthes göstergebilimin, *üçlü bir sistem olduğunu belirtir: gösteren, gösterilen ve bu ikisinin birleşmesinden oluşan gösterge* (Butler, 2011:65). Yani göstergebilim, kendisi dışında şeyleri temsil eden ve bu temsiliyet içerisinde şeylerin yerini alabilen her türlü öğedir (Sivas, 2012; Rifat, 1998: 113). Görsel ve işitsel sanatlarla yapılan çalışmalarda genellikle göstergebilimden yararlanılmaktadır. Görsel sanatlar içerisindeki sinema çalışmaları bu bilimin en çok kullanıldığı alandır. Öte yandan göstergebilim, hem bir bilim dalı olarak kabul edilmekte hem de bir bilimsel yöntem olarak kullanılmaktadır (Kıran, 2010).

Bilhassa sinema göstergebilimini irdeleyen Metz'e göre sinemanın sinematografik dil denilen özgün bir dili vardır. Bu dil, kullanılan müzik, görüntüler, sesler, efektler vb. den oluşmaktadır. Metz'e göre sinemada anlamı oluşturan öğelerin toplamı, oluşum süreci kadar anlamlıdır (Butler, 2010:330). Sinemada göstergeler bir kurgu içerisinde yorumlanır ve örtülü anlamı ortaya çıkarılır. Bu yöntem filmlerin derinlemesine okunmasını da sağlar. Nitekim *“Alıcı her şeyi aynı zamanda göremez, ama görmek için seçtiğinden de hiç olmazsa hiçbir şeyin kaybolmamasına çalışır.”* (Sönmez, 2012; Bazin, 1995, s.48). Araştırmada verili göstergeler üzerinden görmek için seçilen sivil toplum ve STK unsurları olmuştur. Sinemada temsiliyet meselesinin alıcı için yan anlamlar sunduğu bilinmektedir. Hatta kimi kuramcılara göre göstergebilimsel yaklaşım, temsil konusuyla direkt ilişkilidir. Ancak temsil edilen öğenin, sinematografik düzlemde oluşturduğu işleve de dikkat edilmelidir. Bu bağlamda, araştırmada filmler göstergeler üzerinden de değerlendirilmiş ve film içerisindeki diğer unsurlarla bağlantılı olarak anlamlandırılmıştır.

Araştırmada, 2000 sonrası Türkiye sinemasında STK'ların temsiliyeti incelenmiştir¹. Araştırma, 2000 yılı sonrasında çekilen ve anlattığı olayların içeriği bakımından 2000 sonrası konu alan filmleri kapsamaktadır. 2000 sonrası dönemin önemsenmesi, güncel olanın yansıtılması gayesini de taşımaktadır. Güncelin birikimli olarak geçmişi de temsil ettiği düşüncesi, 2000 sonrası dönemin önemsenmesinde etkili olmuştur. Günümüzde kavramların dönüştüğü anlamlar, bu kavramların belli tarihsel bağlamlarda yerleşik olduğunun göstergesidir. Güncel manada kavramların değişen içerik ve anlamları, bu kavramları üreten tarihsel bağlarla sıkı bir ilişki içerisinde. Nitekim, *“bilgi, bizim bildiğimiz dünyanın sürekli dönüşme sürecinden kaynaklanır.”* (Genç, 2010; Wright, 1998, s.42-43). Günümüze değin oluşmuş bilgiler, bilimin kümülatif tarafının da göstergesidir. Bu bağlamda, çalışmada 2000 sonrası dönemin geçmişle bağlantısı kurularak aktarılmış ve bu bağlantının geldiği nokta 2000 sonrası film içeriklerinde aranmıştır.

¹ Sadece bir film, Ah Güzel İstanbul, 2000 yılı öncesinde çekilmiş ancak geçmişten bugüne STK'lara ilişkin bir değişmezliği temsil etmesi nedeniyle çalışmaya dahil edilmiştir.

2000 sonrası Türkiye sinemasında sivil toplum unsurları, uzun bir döneme yayılan film eleme yöntemiyle yapılmıştır. Amaçlı örnekleme yapılan film elemeleri, arkadaş tavsiyeleri, araştırmadan önce izlenen filmler ve hiç bir kategoriye ayrılmadan filmlerin tek tek izlenmesiyle oluşturulmuştur. Araştırmaya başlarken, Türkiye’de gişe hâsılatı en yüksek yani popüler filmlerin sivil toplum kuruluşlarına ilişkin unsurları barındırmayacağı önyargısı mevcuttu. Uluslararası ve ulusal ödüllü filmlerin bu unsurları daha çok barındıracağına inanılmaktaydı. Ancak bu önyargı, araştırma sürecinde kırılma yaşamıştır. Bourdieu’ya göre dünyayı nesneleştiren sosyal bilimci, bilimsel söylemle nesneden çok nesneyle ilişkisini anlatmakta, fakat bir çoğu bunun farkına varmamaktadır (Wacquant & Bourdieu, 2014:53). Bu çalışmada, sivil toplumun filmler üzerindeki karşılığını aramak, bizim hem sivil toplum hem de filmlerle olan ilişkimizi de göstermektedir. Parçası olduğumuz sivil toplum ve izleyicisi olduğumuz filmler aracılığıyla bu ilişki gösterilmiştir.

2000 sonrası Türkiye sinemasından filmlerin seçimi, doğrudan sivil toplum ve STK meselesini konu etmeyen, konusu birbirinden çok farklı filmlerin kurduğu dünyalarda STK’lara rastlayarak orada görülen temsiliyet üzerinden ele alınmıştır. Bu kurgu filmin içinde STK’lar, konu ile ilgisi üzerinden yansıtıldığında görülen STK, sıradan bir insanın, devletin, gönüllünün vb. Türkiye’de STK denince ne anladığını göstermesi açısından, doğrudan konusu sivil toplum ya da bir STK olan filmlere, araştırmalara göre bazı üstünlüklere sahiptir. Araştırmaya konu olan filmlerin derdi sivil toplumu ya da STK’yı anlatmak değildir. Filmsel anlatıda bu kavramlar yalnızca kurgunun bir parçasını oluşturan, film yapımcıların bilinçaltının birer yansımasıdır. Yani bilinçli veya bilinçsiz filmlerin kurgusuna eklenen sivil toplum ve STK öğeleri bu bilgiyle yorumlanmıştır.

Filmlerde sivil toplum kuruluşlarının nasıl anlatıldığı, hangi kurgularla yansıtıldığı, bu yansıtmanın teorik yazına ve Türkiye’deki sivil toplum gerçekliğine uygunluğuna bakılmıştır. Filmlerin anlatı yoluyla STK’ları ve onların faaliyetlerini nasıl yansıttığı irdelenmiştir. Güçhan’ın ifadesiyle; “Filmlerin dünyayı nasıl temsil ettiği sorusunun yanıtları “anlatı” üzerinde durularak ve bunu toplumsal yaşamla birlikte irdelerek açıklanabilir” (Güçhan, 1999: 111). Kurguyla oluşturulan filmlerin,

hikâyeler ve karakterler aracılığıyla STK'ları nasıl yansıttığı, görsel araç üzerinden incelenmiştir. “Anlatının, kurduğu dünya karşısında nerede durduğunu anlamının en kolay yollarından biri, neyi kimin söylediği, neyin hangi sıklıkla söylendiğidir. Yerli filmlerde bu durum çok belirgin bir şekilde şöyle ortaya konur: anlatının karşı olduğu sözün en olumsuz, doğru bulduğu sözün ise en olumlu karakterlerce dile getirilmesi...” (Abisel, 2005: 277).

Berger (2010: 27-29), “Bir imgenin anlamı, onun hemen yanında görülen ya da hemen arkasından gelen şeye göre değişir, ” der. "O imgenin taşıdığı yetke, içinde görüldüğü tüm bağlama yayılır”. Esasen filmlerde tek bir unsura odaklanılmamış, filmin anlattığı hikâyenin bütününe STK'ların nasıl yer edindiği de gözlemlenmiştir. Film kurgusunda kendisine yer bulan STK ögesi, filmin tamamından bağımsız değildir. Bununla birlikte, STK unsurlarının anlatımı, desteklenen görselliği de barındırmaktadır.

Sosyal bilim araştırmacıları, araştırma konularını nesnellik bağlamında değerlendirerek şeyleştirme eğilimindedirler. Nesnellik bilim dünyasının elzem kurallarından olsa da, icra edicinin bu nesnelliği kendi öznel bakışıyla yorumlaması da bir o kadar kaçınılmazdır. Gerçekliğe ulaşma, sosyal bilimcinin araştırma gayesini barındırmaktadır. Ancak sosyal- toplumsal bilimlerle ilgilenen icracılar, araştırmacının görme biçiminin ve yorumlarının gerçekliğin vazgeçilmez bir parçası olduğunu bilmelidir (Wacquant & Bordueu, 2014:18). Sosyal bilimcinin gerçekliğe ulaşma serüveni, kullandığı yöntem, etnik sınıf, yaş, cinsiyet ve içinde bulunduğu sosyal çevreyle doğrudan ilişkilidir. Araştırmacının kendisi araştırmanın bir parçası olduğundan bilimsel verilerin yorumlanma şekli araştırmacıya bağlıdır.

Bu araştırma da araştırmacıların kişisel özelliklerinden bağımsız değildir. Bu çalışmada bizler bakış açılarımızı tartışmış, yorumlamış ve harmanlamış olarak sunmaktayız. Hülasa, bu çalışmanın bütünlüğü bireysel yaşamamızla doğrudan ilişkilidir. Araştırma için seçilen filmler, künyeleriyle beraber Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Araştırma Kapsamında İncelenen Filmler

Film	Yapım Yılı	Yönetmen	IMDB Linki
Ah Güzel İstanbul	1966	Atıf Yılmaz	http://www.imdb.com/title/tt0062060/
Kış Uykusu	2014	Nuri Bilge Ceylan	http://www.imdb.com/title/tt2758880/
Sadece Sen	2014	Hakan Yonat	http://www.imdb.com/title/tt3477480/
Abuzer Kadayıf	2000	Tunç Başaran	http://www.imdb.com/title/tt0263026/
Başka Dilde Aşk	2009	İlksen Başarır	http://www.imdb.com/title/tt1513713/?ref_=fn_al_tt_1
Takva	2006	Özer Kızıltan	http://www.imdb.com/title/tt0499262/?ref_=fn_al_tt_1
Recep İvedik	2007	Togan Gökbakar	http://www.imdb.com/title/tt1193516/
Başka Semtin Çocukları	2009	Aydın Bulut	http://www.imdb.com/title/tt1350909/
Gelecek Uzun Sürer	2011	Özcan Alper	http://www.imdb.com/title/tt2033997/
Kimsin Sen	2012	Ozan Açıktan	http://www.imdb.com/title/tt2142883/?ref_=fn_al_tt_1
Kabadayı	2007	Ömer Vargı	http://www.imdb.com/title/tt1051907/
Aşk Geliyorum Demez	2009	Murat Şeker	http://www.imdb.com/title/tt1523411/
Enetelköy Efeköy'e Karşı	2011	Yüksel Aksu	http://www.imdb.com/title/tt1886531/?ref_=fn_al_tt_1
Hiçbir yerde	2002	Tayfun Pirselimoglu	http://www.imdb.com/title/tt0315957/
Kurtuluş Son Durak	2012	Yusuf Pirhasan	http://www.imdb.com/title/tt2142801/
Bahoz	2008	Kazım Öz	http://www.imdb.com/title/tt1364189/?ref_=fn_al_tt_1
Manda Yuvası	2015	İlyas İlbey	http://www.imdb.com/title/tt5321272/?ref_=fn_al_tt_1

3.2. Sinema Üzerinden Toplum Okuması

Kitle iletişim aygıtlarının en güçlü kollarından olan sinema, kendi gelişim tarihi içerisinde toplum üzerinde etkili olabilmeyi başarmıştır. Sinema, toplumsal öğelerin üretim alanı olarak yer etmiş; bu süreç içerisinde sinema üzerinden toplumsal olanın okunmasını değerli kılmıştır. Sanat eserlerinin belli toplumsal kaygılarla yapılıp yapılmadığı uzun soluklu tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Tüm bu sanatın ne için, neye göre, kime göre yapıldığı tartışmalarının yanında, sanat yapanın bilinçli ya da bilinçsiz, içinde bulunduğu toplumun kodlarını yansıttığı düşünülmektedir. Rus filozof Aleksandr Herzen bunu şöyle ifade eder; “Sanatçı ne yaparsa yapsın, yaratıcılığında hangi amaçları ve düşünceleri güderse gütsün, istesin ya da istemesin, mutlaka ve mutlaka halkın karakterinin doğal gücünü ifade eder; bunları bu halkın kendi tarihinden daha derin ve belirgin bir şekilde verir” (akt. Tarkovski, 2007, s.149). Bize düşen, sinemanın işlevselliği tartışmasının yanında, verili olan üzerinden sosyal olguları okuyup analiz edebilmektir. Var olan hakikati bilimsel araştırma temelinde gün yüzüne çıkarmaktır. Kendini halk için sinema yapan bir yönetmen olarak tanımlayan Andrey Tarkovski'nin yaklaşımı ise; “Bence sanatın hiç tartışılmayacak işlevlerinden biri, bilgilenme düşüncesidir; bir sarsıntı, bir katharsis şekline bürünen etkidir. Havva'nın, bilgi ağacından elmayı koparıp yemesiyle birlikte insanoğlu da sonsuz bir gerçek arayışına mahkûm edilmiştir (Tarkovski, 2007, s. 27)” şeklindedir. Bu bağlamda, sanatsal aygıtların gösteriye çevirdiği hakikati, toplumsal hakikatler bağlamında sorgulayıp yeni bir “elma koparmak” sosyal bilimcilerin bir meselesi olarak nitelenebilir.

Sanat yapıtları ve toplumsal yapı arasındaki ilişkiyi şöyle tanımlamak mümkündür: “Bir üst yapı ürünü olarak sanatsal yaratılar, hem toplumun ekonomik alt yapısından hem de üst yapıyı oluşturan bilişsel dizgenin farklı öğelerinden etkilenir. Ancak, sanat yaratılan oranda toplumsal işlevleri nedeniyle hem üst yapıyı hem de bir oranda alt yapıyı etkiler” (Güçhan, 1993; Armağan, 1992, s.9). Gelişmekte olan fikir akımlarının ve değerlerin yaygınlaşmasında görsel araçların vazgeçilmez bir rolü vardır. Toplumsal değerlerin sinemada var olması, bu varoluşla yeniden yaratılması, sinema-toplum ilişkisinin dinamiğini göstermektedir. “Sinema yalnızca toplum üzerine bir fikir

sunmaz, resmettiği toplumun ayrılmaz bir parçasıdır. Gelgelelim sinema yalnızca bir dış gerçekliği yansıtmaz/eğip bükmez, aynı zamanda toplumsal yaşamın önüne muazzam, değişen toplumsal biçimlerle beraber bir deney niteliği sunar” (Diken & Laustsen, 2015, s.24). Bu sayede sinema, toplumsal anlamda edimsel bir anlam kazanır. Sinema eserinde film tasarılı olarak vardır; o film irdelendikçe film edimsel bir anlam kazanır.

Sanat eserini günlük yaşamın dışında tutmak, ona yalnızca eğlencelik bir araç olarak bakmak, sanatı sadece ayağı yere basanların “anlayabileceği” bir düzleme oturtmak, onu yapay bir tutumla yaşamın bütünlüğünden koparmaktan başka bir sonuç doğurmamıştır (Cemal, 2000:33). Sinema, yaşamın kendisini, sanatçının bakış açısının katılmasıyla anlatır. Sinemanın en temel özelliği söyleyecek çok sözünün olmasıdır. Bu anlatımla, toplumsal olguların kodlarının deşifre edilmesini sağlar. Filme sığdırılan zaman, uzun bir dönemin anlatısına dönüşebilir. Sosyal hareketler uzun soluklu oluşumlardır. Türkiye’de bu dönemi anlatan iki saatlik bir film, bu hareketlerin toplumda nasıl karşılık bulduğuna dair çokça söz söyler. 1960’lı yılların Türk sinemasında işçi temsili araştırmalarında Koluçak ve Kula, işçi temsiliinin dönemin politik durumundan etkilendiğini, temsiliin toplumsal gerçeklikle paralellik gösterdiğini savunmuşlardır. Türk sinemasında işçi temsiliinin çok az ve neredeyse çoğu filmde yan karakterlerden ibaret oluşu, o dönemde Türkiye’de gerçek anlamda bir işçi sınıfının olmamasıyla bağdaştırılmıştır (Koluçak & Kula, 2007). 1960’lı yıllardan sonra gelişen işçi sınıfı daha sonraki filmlerde varlığını göstermiştir. Özellikle 80’lere kadar olan dönemde bu konu var olan gerçeklikle doğrusal işlenmiştir. Toplumda var olan olgunun temsiliinin mümkünlüğü, aynı zamanda var olmayanın temsiliyetinin mümkünsüzlüğünü de anlatmaktadır.

Sinemanın toplumla karşılıklı iletişimi ve hatta birbirlerini karşılıklı besleyişi, bu temsiliyeti kimi zaman zorunlu kılmaktadır. “Kitle iletişim araçları, toplumsal çatışmanın dolayımlandığı, toplumsal değişimin müzakere edildiği araçlar olduğundan, bunların “toplumsal gerçekliği dolayımlanmış bir tarzda yansıttıkları, ifade ettikleri ve dillendirdikleri” söylenebilir (Bernstein, 2014, s.33; Kellner, 1984-1985, s.203). Kitle iletişim araçları, izleyici kitlesi kazanmak ve inandırıcı olmak için toplumsal gerçekliği yeniden üretmek zorundadır” (Bernstein, 2014, s. 34). Sanat yapımcılar hitap ettikleri

kitlenin devamlılığı için bunu yapmak durumundadır. Filmlerin karşılıklılığı buradan gelir. Sinema filmi elbette izlenmesi ve seyirci nezdinde karşılık bulması için yapılır. Tüm bu boyutları sürece katılır. Maksim Gorki Lumiere'nin bir gösterisine gittiğinde “bu yaşamın kendisi değil, ama göstergesi” der. Hareketli görüntüleri görenler onun gerçekliğe ne denli benzediğini gerçekliğin ta kendisi olduğunu söylemekten kendilerini alamamaktadırlar (akt.Büker, 2012). Bir nevi, izleyicilerin bir kısmı gerçekliği arar, film yapımcıları da bu gerçekliği yeniden yaratmaya çalışır. “Film, gündelik algı dünyasının aynısını yaratmayı amaçladığı için, dışarıdaki sokakları az önce izlediği filmin devamı olarak algılayan sinema izleyicisinin bu bildik deneyimi, yapımcıların esas aldıkları kural haline gelmiştir. Yapım teknikleri, ampirik nesneleri ne kadar yoğun ve boşluk bırakmayacak biçimde kopyalayabilirse, dışarıdaki dünyanın beyaz perdede gösterilenin kesintisiz bir devamı olduğu yanılsamasını yaratmak da o kadar kolay olur “(Adorno, 2014, s.55). Bizim meselemiz de araştırmacılar olarak dışarıdaki sıradanlığın ve sıra dışılığın nasıl yansıdığını bulmaktır.

Toplumsal olguların anlaşılmasında sanat özelinde sinema incelemelerinin genelinde amaç, sanat eserini anlamak ve değerlendirmekten ziyade bu aygıtları kullanarak başka alanlarda bilgi edinmektir; sanatın toplumu yansıttığı anlayışından hareketle toplumun hayatına, kurumlarına ve değer yargılarına ışık tutan bir belge niteliği taşır (Moran, 1974:96). Bir edebiyat eserinden sinemaya uyarlama olan Fakir Baykurt'un Yılanların Öcü isimli eseri, Türkiye toplumunda bir dönemin köy ve köylülük sorunlarına ışık tutmuştur. Köydeki ağalık sistemi, toprak kavgası ve köylü arasındaki çatışmalar en yalın haliyle beyaz perdeye yansıtılmıştır. Bunun yanında ezen-ezilen ilişkisinin de yansıtıldığı film gerçekliğe yakınlığı sebebiyle döneminde sansüre uğramıştır. Buna rağmen dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, filmi izledikten sonra: “Bu filmin bilhassa köy hayatını aksettirmesi, köyü ve köyün dertlerini bilmeyenlere göstermesi bakımından büyük ölçüde kıymetlidir. Eserin yazarını da tebrik ettim. Köylünün meselelerini öğrenmeye mecbur olduğumuzu söyledim. ‘Yılanların Öcü’ filmi, köylerde hayatın nasıl geçtiğini seyirciye göstermektedir, “ yorumu toplumsal gerçeklerin nasıl yansıtıldığına bir örnektir (Pöstecki, 2012). Ryan ve Kellner (2015), Hollywood sineması üzerine yaptıkları derin analizlerde bu duruma benzer örneklere çokça yer vermişleridir. Örneğin siyahlar, politik ve sosyal mecralarda kazanım elde

ettikten sonra sinemada temsiliyetleri artmış, toplumsal hayattaki değişim filmlerde yansımaları bulmuştur. Radikal çıkış yapan filmler, izleyicilere yeni toplumsal düzeni algılamalarında çıkış sunduğundan o dönemin yürürlüğe giren kanunları kadar önem kazanmıştır (Ryan & Kellner, 2015:38).

Burada, “bakan (bakışın sahibi olma /iktidar) ve bakılan kim?”, “görünen ve görünmeyen ne?”, “görsel materyalin ortaya çıktığı toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlam onun anlamını nasıl sabitliyor?” soruları da önem kazanıyor (T.Arslan, 2003:39-64). Dolayısıyla burada bakan biz, iktidar kuran analiz eden biz oluyoruz. Görsel temsile nasıl, hangi araçlarla ve ne amaçla bakıldığında sosyal olguları görebilir ve yorumlayabiliriz? Denzin'e göre bakılan bu göz, gözün sinematik versiyonudur; gözetimin gözü, iktidarın gözü, araştırmacının gözü, toplumsalı ve onun ardında saklı duran gerçeği açığa çıkarmaya çalışan gözdür (T.Arslan, 2003; Denzin, 1995:2). Toplumsal yaşamdan semboller, temsiller, imgeler ve metaforlar aracılığıyla günlük yaşamı barındıran sinema, sinematik tarafından günlük yaşamı yeniden tanımlamaktadır. Toplumsalın arkasında duran, gösterilen veya gösterilmeyen gerçeği bulmak filmler aracılığıyla mümkün olmaktadır. Tüm bu sosyal olguları bulmayı amaç edinen ve sinemayı araç olarak kullanabilen araştırmacı için filmler birçok veriyi saklı tutmaktadır.

Filmlerin aslında nasıl derinlikli anlamlar içerdiğine dair Zizek şöyle der: “Bir film asla yalnızca bir film ya da bizi eğlendirmeyi ve dolayısıyla dikkatimizi dağıtarak bizi asıl sorunlardan ve toplumsal gerçekliğimiz içindeki mücadelelerimizden uzaklaştırmayı amaçlayan hafif bir kurgu değildir. Filmler yalan söylerken bile toplumsal yapımızın can evindeki yalanı anlatırlar” (aktaran Diken-Laustsen, 2010: 15). Filmlerin işlevselliğine dikkat çeken, filmlerin anlamını yorumlayan Zizek de toplumsal olanın nasıl yansıdığına dair esaslı bir ifade sarf eder. Dolayısıyla, kimi zaman toplum yerine sinema filmleri konuşur, toplumu anlatır. Türkiye toplumunun dönüşümlerini anlatan yönetmenler aslında birer toplum analizi yapma konumundadır. Türkiye sineması Türkiye toplumunun kırılma noktalarını, algılarını okuyup araştırabilmek açısından önemli kaynak veri sunar.

Türkiye'nin 1960'lı yıllardan 2000'li yıllara geçirdiği toplumsal değişimleri üç Türk filmi üzerinden inceleyen Duruel Erklılıç (2008), dönemlerin filmlerdeki yansımalarını ortaya koymuştur. Ah Güzel İstanbul (1960'lar), Muhsin Bey (1980'ler) ve Neredesin Firuze (2000'ler) filmleri üzerinden modernleşme, göç, kültür ve müzik algısı irdelenmiştir. Bu üç filmde kendi dönemlerine göre popüler olan algıyı yansıtmış, topluma dair çokça şey söylemiştir. Toplumsal temsiller çözümlenirken toplumun diğer dinamikleri de ortaya çıkarılmıştır. Dönemlerin alt ve üst kültüründen etkilenen, modern ve geleneksel olanın çatıştığı alanlar olmuştur Ah Güzel İstanbul ve Muhsin Bey filmleri. Neredesin Firuze filmi ise bunlara ek olarak sürekli kültürel anlamda çeşitliliğin yaşandığı heterojenleşmeyi ifade eder. Toplumun müzik ve kültür algısı bu üç filmde kendine yer bulmuştur. Kullandıkları anlatım biçimi eleştirel ve ironik de olsa, dönemin toplumsal çatışmalarını anlatmayı başarmışlardır. Özellikle Muhsin Bey filminin yapıldığı dönem köyden kente göçün yoğunlaştığı, kentli algısının tartışıldığı ve arabesk kültürün hâkim olduğu bir dönemdir. Gürbilek'in ifadesiyle 80'lerde arabesk, büyük şehre sızmaya çalışan taşralı kalabalığın sesini duyurma, kendini kabul ettirme, görüntüler piyasasında kendine bir yer edinme, girdiği yabancı kültür içinde yönünü bulma, onu bozma ve kendine benzetme işaretinin adı olduğu kadar, büyük şehrin “asıl” sahibinin bu yabancılar akınını geri püskürtme, öncelikle de adlandırma çabasının adı olmuştur (akt. Erklılıç, 2008). Üç filmde de dönemin iktisadi koşullarının etkisiyle kültürel değişimin yansımaları bulmak mümkündür. Filmlerin yapıldığı dönemlerin sosyolojik olguları hakkında kıymetli kaynak teşkil etmektedir.

Sinemanın gündelik hayatı, geçmişi, geleceği ve hayallerdeki dünyayı simgelerle anlatmasının birçok anlama gelebileceğini belirtmiştik. Sinemadaki temsiller görüneni, görünmeyen ve ötekinin temsilini yeniden ötekileştirme üzerinden anlatır. “Filmler toplumsal yaşamın söylemlerini şifreleyerek sinemasal anlatılar biçiminde aktarırlar. Sinema ortamının dışında yatan bir gerçekliği yansıtan araçlar olmak yerine, farklı söylemsel düzlemler arasında bir aktarım gerçekleştirirler. Bu yolla sinemanın kendisi de, toplumsal gerçekliği inşa eden kültürel temsiller sisteminin bütünlüğü içindeki yerini alır. Bu inşa süreci kısmen temsillerin içselleştirilmesiyle ortaya çıkar” (Ryan & Kellner, 2015, s.35). Tüm bu sinemanın toplumsalı deşifre etmekteki etkili gücünü yine birçok film üzerinden okumak mümkündür. Sevcan Sönmez (2012),

toplumsal travmaları filmler üzerinden okuduğu araştırmasında, bu gerçekliği destekler nitelikte sonuçlara ulaşmıştır. Türkiye'de ulusal kimlik inşasının, toplumun “ötekileştirilmeye” çalışılan kesimlerini nasıl etkilediği ve toplumsal travmatik belleğe nasıl dönüşüp/dönüşmediği toplumsal gerçeklik paralelinde irdelenmiştir. Sosyal olguların nasıl yansıdığı ve neler söylediği üzerine Sönmez (2102)'in çalışmasında incelediği filmlerden biri Gelecek Uzun Sürer filmidir. Bu filmi bu araştırma çerçevesinde yeniden izleme fırsatı bulduğumuz ve gerçekliğe yakınlığına bizzat tanıklık ettiğimiz için, bu film örneği üzerinden açıklayacağız. Gelecek Uzun Sürer, Güneydoğu'daki çatışma, ölümler, kayıplar ve Kürt kimliğinin ötekileştirilmesi üzerine uzun soluklu bir hikâye anlatır. Özellikle uzun yıllar faili meçhul cinayetlerle anılan coğrafya, filmde bu meçhullüğün geride kalanlar üzerinden anlatımını içerir. Yakınlarını kaybedenlerin bu travmayı nasıl yaşadığını ve bunun nasıl toplumsal bir mesele haline dönüştüğünü anlatır film. Türkiye'nin siyasi tarihine bakıldığında bu filmin var olan gerçekliği nasıl yansıttığını görmek mümkündür. Bir dönemin ideolojik tutumunun toplumdaki ideolojiyi nasıl etkilediğini ve bu ideolojinin Gelecek Uzun Sürer filmiyle tekrar ideolojileştirildiğini görmek mümkündür. Sosyal bir olgu, filmle anlatılıp yeniden bir olgu haline gelmiştir.

Yedinci sanat olarak nitelendirilmesinin yanında sinema, çok çeşitli anlamlar taşıyan toplumsal bir olgu ve bir kitle kültürü ürünüdür (Güçhan, 1992:58). Kitle kültürü olması yine sinemanın toplumu yansıttığı mı yoksa yönlendirdiği mi tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Farklı bakış açılarını yansıtan tutarlı savlarla desteklenen bu tartışmalar sonuç olarak bir toplumsal yansıtmayla toplumu yönlendirdiği sonucuna varmıştır. Yani topluma “ayna” işlevi gören sinema, “aynanın” açılarıyla hem toplumun hem sinemanın yeniden okunmasını sağlamıştır. Bu çalışmada seçili filmler üzerinden STK'ların ve sivil toplum kavramının filmlerde nasıl yer bulduğu, yansıtıldığı ve durumu derinlemesine tartışılacaktır.

4. BULGULAR

4.1. Ah, Güzel İstanbul

Pansiyon Medeniyet! Zavallı Ayşe, zavallı Ayşecikler... İyi ama sen sadece onu düşünüyorsun. Bizim gücümüz Ayşeleri kurtarmaya yetmez ki zaten. Yardım mı? Sadaka verir gibi teker teker... Eh olur a bu da bir medeniyet. Her şey biz hiç gayret etmeden yolunda gitse...

Yukarıdaki alıntı, filmin ana karakteri Haşmet İbriktaroğlu'nun İstanbul'a artist olmaya gelen Ayşe'yi istismarcıların elinden kurtarmak için gittiği, 'Pansiyon Medeniyete' girmeden önceki iç konuşmasıdır. Haşmet eski bir İstanbul beyefendisidir. Dedesinin dedesi Osmanlı sarayında İbrikçibaşı, dedesi tüccar, babası varlıklı bir hovardadır. Haşmet çalışmayı sevmeyen bir karakterdir ve aileden kalan serveti peyderpey tüketmiştir. *"Şimdi çok rahatız elhamdülillah. Mütevazı bir meslekte karar verdik, geçinip gidiyoruz. Efendim, mesleğim seyyar fotoğrafçılık. Ha, başka bir iş yapamaz mıydım? Yapardım tabii, ama kendi başıma buyruk olmak istedim; yani öyle iki – üç kuruş için hürriyetimi satmak istemedim..."* Sultanahmet meydanında seyyar fotoğrafçılık yapan Haşmet'in müşterileri genelde öğrenciler ve askerlerdir. Sinema mecmuasının artist yarışması için fotoğraf çekirtmek için gelen Ayşe'yle bu vesileyle tanışır. Ayşe işçi sınıfına mensup bir aileden, kolay yoldan zengin olmak için İstanbul'a kaçan, saf masum bir genç kadındır.

Filmde işçi sınıfından gelen Ayşe'nin üst sınıfa geçme çabası üzerinden Batılı değerlerin ve modernitenin de eleştirisi gerçekleştirilmektedir. Atıf Yılmaz'ın yönetmenliğini yaptığı, jeneriğinde ismi "Aaaah... Güzel İstanbul(!)" olan film, dönemin toplumsal değişimini yer yer taşlamalarla aktarmıştır. Bilinçsiz Batılılaşma ve modernleşmeye karşı, değişmek istemeyen alaturka beyefendi Haşmet ve bu değişimi aynı bilinçsizlikle talep eden yoksul, özentî, görgüsüz, bilgisiz Ayşe, toplumun farklı kesimlerini temsil etmektedirler. Film, bu iki karakter üzerinden Doğu- Batı tartışması yapar. Ancak burada eleştirilen, Batı'nın medeniyeti değil, Batı'nın medeniyeti olarak addedilerek taklit edilen kimi davranışların bayağılığıdır.

Haşmet Ayşe yüzünden aşk acısı yaşar ve kendi miskin hayatına devam eder. Seyyar fotoğrafçılık yaptığı Sultanahmet'te karda dilenen bir çocuk vardır. Fotoğraf çekeceği mekâna doğru yürüyen Haşmet, dilenen çocuğun kutusuna parayı koyacakken, modern görünümlü iki kadın yardım topladıkları kutuyu dilenen çocukla aynı hizada Haşmet'e uzatır. Aynı anda Haşmet'in göğsüne bir rozet takar. **Haşmet; Ne bu? Kadınlardan biri; Yoksul çocuklara yardım derneğinin kampanyası efendim. Haşmet; Teşekkür ederim, afiyet olsun.** Haşmet, parayı dilenen çocuğun kutusuna atar ve terslediği kadınlara bakmadan yoluna devam eder. **Kadın; Hıh ne serseri şey! İnsan sabahdan akşama kadar ne tiplerle karşılaşıyor şekerim,** der Haşmetin arkasından.

Bu sahne hem görsel hem sözselsel bir STK eleştirisi içermektedir. Yerde dilenen çocuğun yanından geçip giden kadınlar, çocuğun yüzüne bile bakmamış ama yoksul çocuklara yardım topladıklarını belirtmiştir. Bu sahne, bu çelişki üzerine kurulmuş bir toplumsal ironiyi resmetmektedir. İstanbul beyefendisi Haşmet, yardıma ihtiyacı olduğunu düşündüğü çocuğa parayı vermiş, yardım toplayan kadınlardan yani "STK gönüllülerinden" daha çok dilenen çocuğa güvenmiştir. 'Afiyet olsun' sözüyle de Haşmet, yardım toplayan zengin kadınların inandırıcı olmadığını vurgulamış ve toplanan paraların kullanım amacına uyguna harcanacağına inanmadığını ima etmiştir. Filmin gösteriş eleştirisi, zengin modern görünümlü kadınlar aracılığıyla STK'lar üzerinden devam etmiştir. Varlıklı kadınların yoksul çocuklar için samimi olmadığı, kendi sosyetik cemaatlerinde vicdan ve gösteriş amaçlı bu faaliyetleri yürüttükleri, Haşmet'in sözlerinin alt metninde verilmiştir.

Filmin bir başka sahnesinde, zenginliğin keyfini süren Ayşe, son model arabası, kafasında kürkten doğru düzgün takamadığı şapkası ve kucağında küçük köpeğiyle otomobilden iner ve Haşmet'e doğru yürür. **Haşmet; Ooho bu sefer vesikalık ha. Bekleme odasına buyurun. Ayşe; Alay etme! Çocukları koruma derneği için para topluyordum uğriyim dedim. Haşmet; Yaaa sen de mi maşallah maşallah. Ayşe; Rica ettiler.**

Haşmet'in terslediği kadınlarla aynı amacı taşıyan Ayşe'nin diğer kadınlardan farkı, şöhretidir. Yoksul çocuklara yardım toplayan dernek, Ayşe'nin şöhretiyle hem reklam yapmakta hem daha fazla para toplamayı amaçlamaktadır. Bu vesileyle ünlü

şarkıcı ne kadar duyarlı olduğunu gösterecek, sosyal sorumluluk görevini yerine getirecektir. Hem şarkıcı Ayşe hem dernek bu şekilde kendi reklamlarını yapmaktadır. Şarkıcı Ayşe, aslında yardım ettiği kampanyanın pek de farkında değildir. Haşmet'i görmeye gidiş gayesi yeni aldığı lüks arabasını göstermektir. Haşmet'in söylediği gibi bilgisiz de kültürsüz de olsa, hayallerine ulaştığını kanıtlamak için oradadır. Entelektüel bir birikimi olmasa da, fiziksel güzelliği ve söylediği alafranga şarkılar onu sanatçı yapmıştır. Ayşe geldiği toplumsal sınıfı reddedip değişime ayak uydurmuştur. Bu renkli dünya, samimiyetsiz de olsa yoksul çocuklarla ilgilenmektedir. Pahalı elbiseler ve mücevherlerin yanında, aslında hiç umursamadığı yoksul çocuklara yardım ederek duyarlı bir imaj yaratılmıştır. Haşmet'in, 'sen de mi maşallah maşallah' sözü bu eleştirileri içermektedir.

1966 yılında yapılan bu film, dönemini anlatmasının ötesinde günümüze dair değişmeyen birçok öğeyi de barındırmaktadır. Bu bağlamda günümüzde de kimi STK'ların "sosyete eğlencesi" olarak görülmesi veya kimi STK'ların toplumdaki duyarlı kişilerin maddi manevi kaynaklarını sömürmeyi amaçladığının düşünülmesi, Türkiye'de STK'lara ilişkin olumsuz algılardan biri olarak sayılabilir. Bu durumun benzer örnekleri bu çalışma kapsamında incelenen diğer bazı filmlerde de görülmektedir.

Öncelikle STK'larda pek değişmeyen kadın meselesine değinmek gerekirse, bu konuda cinsiyet dağılımının bilhassa çocuklara yardım derneklerinde değişmediğini söylemek gerekir. Dönemin kültürlü, modern kadınlarının dernek faaliyetleriyle sosyal hayata katılımı günümüzde hâlâ aynı gerekçelerle devam etmektedir. Patriarkal sistemde iş hayatına aktif katılamayan, ev işleri, çocuk bakmak, şefkatli anne rolü biçilen kadınların dernek faaliyetlerinde pek bir değişim yaşandığı söylenemez. Öte yandan varlıklı eşlere sahip kadınlar için yardım faaliyetleri, boş zamanlarını değerlendirecekleri aktivitelerdir. Bunu hem günümüzdeki Türk film ve dizilerinde hem de elli yıl önceki filmlerde görmek mümkündür.

Bahsi geçen sahnedeki iki kadın, dilenci çocuğu görmezden gelmiş bir nevi üstten bir bakışla yaklaşmışlardır. Yardım talebi reddedilen kadınların Haşmet için kullandıkları sözler, Haşmet ve onun bakış açısına sahip olan bireyleri küçük gördüklerini göstermektedir. Can (2007:119), bilhassa çocuklar için faaliyet gösteren ve

modern kadınların gönüllü çalıştığı STK araştırmasında benzer sonuçlara ulaşmıştır. Gönüllü çalışan kadınlar, yardım edenleri ‘biz’, yardım edilenleri ‘onlar’ olarak tanımlamaktadırlar. Gönüllü kadınlara göre aileler bilinçsiz, eğitimsiz ve toplumu olumsuz etkileyecek kötü çocuklar yetiştirmektedirler. Burada dikkat çeken husus, gönüllü bireylerin sistem sorununu ailenin üzerine yıkmaya çabasıdır. Özellikle göçle gelen yoksul ailelerin çocuklarıyla ilgilenen gönüllü çalışanlar, kendileri için ‘kurtarıcı’ sıfatını kullanmaktadır. Bu tanımlamalar, gönüllülerin hümanist tutumlarındaki şefkatli davranışı ve acıma duygusu içindeki ötekileştirmeyi göstermektedir. Hülasa, 1966 ve 2007 yıllarındaki iki durum, seçkin modern bakış açısının özünde ötekileştirme barındırdığı şeklinde ifade edilebilir.

STK’nın ikinci kez şarkıcı Ayşe tarafından zikredilmesi, STK’lar-ünlüler işbirliğinin günümüzdeki durumuna benzerdir. Bu işbirliğiyle popüler olan, toplum tarafından itibar gören bireyler STK’ların kampanyasına katkı yapmaktadır. Örneğin 2010 yılında, SHKD (Sahipsiz Hayvanlarını Koruma Derneği) tarafından Çift Geyik Karaca işbirliğinde yürütülen proje ile Ajda Pekkan, Cemal Hünel, Göksel, Ekin Türkmen, Mustafa Altıoklar, Erdil Yaşaroğlu gibi ünlüler, ‘Yaşam Her Canlının Hakkıdır’ diyerek fotoğraflar çekirmiş, fotoğraftan kazanılan gelir derneğe bağışlanmıştır (Doğan Haber Ajansı, 2010). STK’ların, kaynak geliştirme çalışmalarını dönemin teknolojik gelişmelerine göre benzer şekilde yürüttükleri söylenebilir. Mali kaynak yetersizliği için başvuru yöntemleri aynı olmuştur. Bu da elli yıl sonra mali sorunlara henüz kalıcı çözümler bulunmadığının göstergesi olarak yorumlanabilir.

Haşmet’in yardım toplayan kadınlara güvensizliği, özünde STK’lara bağış yapacak kadar güvenmeyen bireyin temsilidir. Günümüzde yine benzer şekilde bireyler bir STK’ya bağış yapmak yerine, Haşmet’in yaptığı gibi, dini motivasyonla sadaka vermeyi tercih etme eğilimindedir. Bu güvensizlik hem STK’lardan hem toplumun değerler algısından kaynaklanmaktadır. Hiç tanımadıkları birine yardım etmekten tanıdıkları, gördükleri birine yardım etmeyi yeğlemektedirler. Bu durum STK’ları mali açıdan ve itibar bakımından zor duruma düşürmektedir.

4.2. Abuzer Kadayıf

Hayat sana gülmüyorsa, istediğin olmuyorsa, hayatın da kayıyorsa boş ver abi dalgana bak çak o zaman çak çak... şarkı sözleriyle zihinlerde yer etmiş, 2000 yılında yapılmış filmdir Abuzer Kadayıf. Özellikle bir kuşağın çok dinlediği, söylediği ve dalga geçtiği bir film müziğidir. Abuzer üniversitede sosyoloji profesörüdür, ancak sokak çocuklarının karısını öldürmesinden sonra hayatı değişmiş yeni bir kimliğe bürünmüştür. Abuzer; abartılı kıyafetler giyen, şiveyle konuşan, çoğu zaman kelimeleri yanlış telaffuz eden, soğan, çığköfte ve kebab yiyen Urfalı arabesk bir türkücüdür. Sabah üniversite öğrencilerine, medyanın kitleleri nasıl yönlendirdiğini anlatan, akşam gazino çıkışı basın mensuplarına tam da medyanın yönlendirebileceği demeçler veren bir türkücüdür. Abuzer, cahil, bilgisiz ve kaba karakterine rağmen halk tarafından sevilmiş ‘gönüllerde taht’ kurmuştur. Türkücülüğün yanında, talk-show, dizi ve filmler de yapmaktadır. Her geçen gün zenginleşmekte zenginleştikçe medyanın, siyasetçilerin ve mafyanın daha çok ilgisini çekmektedir. Abuzer’in nihai amacı; sokakta yaşayan, yoksul, yoksun, madde bağımlısı ve suça meyilli çocuklar için bir proje üretmektir. Abuzer’in çift kimlikli yaşamını yalnızca hemşerisi Abdo bilir. Abuzer gerekli parayı kazanır ve sokak çocukları için hayal ettiği tesisi açar.

Abuzer Kadayıf, popüler kültür, medya dünyası, RTÜK ve rating için her şeyi mübah gören anlayışı ti’ye alarak eleştiren bir filmidir. Film Abuzer Kadayıf’ın cehaletle gurur duyması üzerinden toplumsal bir eleştiri sunmaktadır. Abuzer o kadar halktan, o kadar halkın sevgisini kazanmış bir karakterdir ki, siyasetçiler onun milletvekilli aday olması için çabalamaktadırlar. Siyasetçilere göre "esaslı" bir vekil olabilecek bir karakterdir Abuzer Kadayıf. Toplumsal meseleleri hicveden film, toplumun değerler algısının da bir resmini sunmaktadır. Abuzer’in danışmanı, ona nasıl konuşması gerektiğini salık veriyor; *“Medyanın karşısında salak salak durmayacaksın. Bol bol konuş. Sen konuştukça sevenlerin artacaktır. Atasözü tekerleme çok kullanacaksın. Halk böyle konuşanı çok seviyor bilin mi? Hee araya din iman lafları da sıkıştır iyi gider. Fakirliğini asla unutmayacaksın. Lafını sık sık edeceksin. Böyle konuştukça zenginliğin asla göze batmaz. O zaman halk ne diyecek? Ya bu adam bizden biri*

diyecek. Sıkıştın mı inkâr edeceksin. Her şeyi kabul edersen başın çok ağırır. Laftı kestirip atacaksın."

Yönetmenin toplumsal eleştiri niyetiyle yaptığı film, arabesk kültüre ağır eleştirileri arabesk argümanlarla sunmaktadır. Sosyoloji profesörünün amfide topluma yönelik bilimsel açıklamaları, filmin renksiz bölümü olarak sunulmuş, kendi içinde ironik bir durum yaratmıştır. Abuzer yer yer halkı eleştirerek, bilinçli olma çağrısı yapar; *"Halkımız burda yoksulluk var, burda haksızlık var, burda yargısız infaz var demiyi, kim kiminle tıngırdıyı."*

Ünlü türkücünün her kesimden seveni vardır. Filmin giriş bölümünde, gazinodaki programına başlamadan önce insanlar Abuzer'e ulaşmak için saatlerce beklemiştir. Bekleyenlerin arasında bir grup kadın Abuzer'i derneklerinin yemeğine davet eder.

Kadın: Abuzer Bey, biz Evcil Hayvanlar Derneğinden geliyoruz. Derneğimizin yemeğinde bize türkü söylersiniz diy mi?

Abuzer: Eyi de 40-50 tane dernek var, ben hangisine yetişeceğim bacım?

Kadın: Ay bizimkine gelin nolur. Bi görüşelim.

Abuzer: Abdo'ya danışın, ben tarih takım bilmem.

Kadın: Abdo kim ayol?

Dernek isminin geçtiği bu sahneyi tarif etmekle başlayalım. Kadınlar modern görünümlü ve bakımlı bir gruptur. Derneğin yemeğine, halkın çok sevdiği ünlü türkücüyü çağırarak için uğraşmaktadırlar. Her ne kadar arabesk kültüre hiç ilgili gözükmeseler de kadınlar, arabesk kültür sevenlerinin dikkatini derneğe çekmek için uğraşmaktadır. Dönemin koşullarında sosyal medyanın bu kadar yaygın olmadığı hesaba katılırsa, ünlü türkücü tanıtım için büyük bir fırsattır. Kadınların rolleri daha önce belirtilen kadın rollerine oldukça yakındır. Kadınlardan birinin cümlesinin sonunda 'ayol' sözcüğü kullanması, hayvanlar için faaliyet yürüten kadınların, zengin ve sosyetik olduğunu göstermiştir. Esasen bu varlıklı sosyetenin en yakınında bulunan

sorunun hayvanlar olması, bir eleştiri niteliği barındırmaktadır. Burada kasıt, herhangi bir canlı kıyaslaması değil, varlıklı sosyetenin sınırlı duyarlılığıdır.

Mafyanın da işin içine girdiği kısımda zengin bir iş adamı mafya liderinden, Abuzer Kadayıf'ın kendi derneklerinin gecesinde türkü söylemesini talep eder. Daha önce Abuzer Kadayıf'ın dernek gecesi için 30 bin lira istediğini belirtir iş adamı. Abuzer mafya liderinin ricasını kabul eder ve derneğin gecesinde türkü söyler. **Derneğin adı Çerçöp Toplama Derneğidir.** Bu isim zengin insanların hayır için bulunduğu derneği ti'ye almaktadır. Hayırsever ama bir taraftan da mafya gibi karanlık ilişkileri olan zengin iş adamlarının samimiyetsizliği vurgulanır. Dernek göstermeliktir. Derneğin eski üyeleri kendi aralarında, türkücünün geceye çağrılmasını eleştirir ve eskiden klasik müziğin çalındığını vurgular. Derneğin bu değişimi, toplumsal değişime ayak uydurmak olarak yorumlanabilir. Üyeler türküden rahatsız da olsa yöneticilerin talepleri yerini bulur. Bu hiyerarşik yaklaşım, günümüz derneklerinde en çok eleştirilen yönetim anlayışlarından. STK'ların üst-ast yönetim ilişkisi ve tepeden alınan karar anlayışı çalışanlar açısından olumsuz yorumlanmaktadır. Nitekim bu anlayış demokratik karar alma sürecini de olumsuz etkilemektedir.

Filmin bir sahnesinde, sokakta, eski araçların arasında soğukta üşümüş tiner çeken çocukların görüntüsü vardır. İçlerinden biri 'zavallı' durumlarını anlatırcasına arabesk bir türkü söylemektedir. Abuzer Kadayıf buraya akademisyen kimliğiyle gelmiş, neden kimlik değiştirdiğini sevgilisine anlatmaktadır. Sevgilisinin yanında Ersin olan Abuzer, bütün türkücülük macerasının sebeplerini saymaktadır. Ersin'in deyimiyle sokak çocukları şehrin göbeğindedir ama gören yoktur; sorun olduğu tespit edilmemiş bir sorundur bu.

Ersin: Bunlar bu yavrular sokak çocukları Ece. Bunlar tinerci, bunlar madde bağımlıları, bunlar uyuşturucu bağımlıları, bunlar dileniyorlar, bunlar hırsızlık yapıyorlar, bunlar insan öldürüyorlar. Bunların hiçbiri okumamış. Bu yavrular büyük kentlerin gelecekteki belalıları. Bunların kurtarılması gerek.

Ece: İyi ama bu devletin işi.

Ersin: Devletin çok işi var. Bizler de bir şeyler yapabiliriz. Örneğin onlara barınacakları bir yer yapmak. Onların eğitimlerini sağlamak, geleceklerini garanti altına alabilmek için onlara bir meslek kazandırmak.

Ersin bireysel inisiyatifini kullanarak toplumsal bir soruna çözüm yaratma derdindedir. Sosyal dezavantajlı gruplardan olan sokak çocukları için türkücülükten kazandığı bütün parayı bir tesise yatırmaktadır. Bu diyalogda dikkat çeken unsur Ece'nin verdiği cevaptır. Ece bir vakıf gibi hareket eden Ersin'e devletin varlığını hatırlatmaktadır. Ece'ye göre bu büyük bir sorundur, devletin ikamesi veya tamamlayıcısı olunabilecek bir durum değildir. STK yazınında STK-devlet ilişkisinde tartışılan bu durum Ece'nin sözleriyle aktarılmaktadır. Sosyal devletin ereği toplumun bu sorunlarını çözmektir. Ersin'in, devletin çok işi var cevabı ise sorumlu yurttaşı vurgulamaktadır. Türkiye'de gönüllü olarak STK'larda çalışan bireylerin bir kısmı Ersin'le aynı fikirdedir. Devlet her şeye yetişemez, insanlar devlete ve millete karşı sorumluluklarını, devletin yükünü hafifleterek yerine getirmelidirler. Sosyal sorunları çözmeye niyetli gönüllü bireyler devletin temsilciliğini yapmaktadırlar. Bu anlayışa göre devletin eksikliği bir sorun değil var olan durumdur. Yine bununla beraber devletin imkânsızlıklardan dolayı yetişemediği bu sorunlara sorumlu, devletini ve milletini seven bireyler ve kurumlar yetişmelidir (Can, 2007).

Abuzer Kadayıf'ta evcil hayvanlarla ilgili derneğin geceye çağırması meselesi aynı zamanda kaynak yaratma adına Türkiye'de STK'ların kaba tabirle "dilencilik" yapmak zorunda kalması ile ilgilidir. Abuzer Kadayıf filminde, Ersin'in STK kurma fikrinin başına gelen bir trajedi sonucu olması da önemli bir veridir. Türkiye'de STK'lar, bir insan bir felaket yaşayıp onu atlatamadığında, trajedi durumunda (örneğin oğlu trafik kazasında ölünce trafik bilincini, alkollü araç kullanmamayı vb. konu edinen STK kurulması) ya da bir kişi bir travma atlattığında (kanseri yendi vb. tecavüze uğradı ama bununla yüzleşti vb.) veya doğal afet sonrası ortaya kurulabilmektedirler. Bu durum, sivil toplum bilincinin, örgütlenme bilincinin oluşmamış olmasıyla ilişkilendirilebilir. Öte yandan, bu gibi kişisel inisiyatifler sonucu kurulan STK'lar, bu durumla hemhal olamayan kişilerden destek görmemesi nedeniyle sürdürülebilir olamamaktadır. Ek olarak, STK'ların bu tip kişisel deneyim veya hassasiyetler sonucu oluşması, bahsi

geçen konularda sivil toplumun gelişmesinin bir nevi şansa kalmış olduğunun da göstergesidir.

Abuzer Kadayıf filmi, filmde İbrahim Tatlıses'in taklit edildiği iddiasıyla uzun süre gündem olmuştur. Abuzer Kadayıf rolünü canlandıran Metin Akpınar gazetecileri, 'Bana niye sokak çocuklarını sormuyorsunuz da, İbrahim Tatlıses'i soruyorsunuz?' diyerek azarlamış (Milliyet Arşiv, 2000), filmin sokak çocuklarının sorunlarına dikkat çekme amacı taşıdığını belirtmiştir. Yönetmen ve oyuncular bu amacı dillendirmiş ancak filmin içeriği sokak çocukları meselesinin önüne geçmiştir. Bu meseleye çocuklar yararına faaliyet yürüten Çağdaş Eğitim Vakfı'nda (ÇEV) dahil olmuştur. Abuzer Kadayıf filminin galasının ÇEV yararına yapılacağı duyurulmuş, ancak galadan sonra durumun öyle olmadığı anlaşılmıştır (Milliyet Arşiv, 2000). Mesaj kaygısı taşıyan film, ÇEV aracılığıyla bu mesajını kuvvetlendirme çabasına girmiştir.

4.3. Kış Uykusu

“Vicdan genelde korkakların sevdiği bir sözcüktür. Ve öncelikle güçlüleri dehşete salmaya yarar.” Shakespeare

Filmin ana karakterlerinden Aydın 25 yıl tiyatroculuk yapmış emekli bir sanatçıdır. Babasından kalan mülklerin idaresi için, genç karısı Nihal ve boşanmış kız kardeşi Necla'yla Kapadokya'ya yerleşmiştir. Hayatlarını, Otel Othello'nun ayrı odalarında sürdürmektedirler. Aydın Bey sanatçı, entelektüel kimliğiyle yerel gazeteye yazılar yazan, Necla 'düşünmenin en iyi eylem olduğunu' anlatan, Nihal ise kendini hayır işlerine adan karakterlerdir.

Türkiye sinemasında Anadolu'dan büyük kentlere göç etmiş insanların hikâyesine sık rastlanır. Kış Uykusu, bunların aksine büyük kentten Orta Anadolu'ya göç etmiş, taş yapıların arasına sıkışmış entelektüellerin hayatına değinir. Büyük kentin kalabalığının ardından, karakterler çalışma odalarında kendilerine 'küçük dünyalar' inşa etmişlerdir. Bu odalarda, vicdanlarıyla, ahlak anlayışlarıyla, adalet duygularıyla, ne istediklerini anlamakla, yalnızlığın üstesinden nasıl gelineceğini düşünmekle ve dürüst taraflarıyla yüzleşmektedirler.

Aydın'ın güzel ve kendinden oldukça genç karısı Nihal'le uzun zamana yayılan bir ilişkisi vardır. Ancak bu ilişkinin son iki yılında, çift aynı çatı altında birbirlerinden kopuk bir yaşam sürmeye başlamıştır. Nihal daha çok gençken, Aydın'ın sanatçı kimliğinden ve belki varlıklı oluşundan etkilenmiştir. Aydın'ın bu yarı-aydın halleri, otoriteden ödün vermeyen feodal tavırları etrafındakileri ötekileştirmesiyle açığa çıkmaktadır. Filmde Aydın Bey, onu ziyarete gelen kasabanın genç imamının ayak kokusuna dayanamaz ve camı açar. İmam'ın ardından da din adamlarının nasıl olması gerektiğine dair ahkâm kesen yazılar yazar. Aydın Bey için Anadolu, ayakları kokan alt sınıfa mensup imam gibi kıymetsizdir. 'Beyaz Türk' olarak aktarılan bu karakter, vakıf olup olmadığına bakmadan yazarak insanlara kendi doğrusunu dayatmaktadır. Aydın Bey'in Bozkırda Açan Çiçekler başlıklı yazısı, yoksul kesimin estetik anlayıştan yoksunluğu üzerinedir. Aydın Bey halkın zevklerini beğenmeyen halktan kopuk klasik Türkiye aydınıdır.

Aydın Bey'e, yazdığı yerel gazetede yazısını gören bir okuyucusundan yardım talebi gelmiştir. Esasında bu varlıklı adamın yoksullukla ilgisi yoktur. Hayranından gelen bu mektup egosunu okşamış, onun narsistik kişiliğini beslemiştir. Aydın Bey bunu kendisi gibi yalnız arkadaşı Suavi ve hayır işleriyle haşır neşir olan karısı Nihal'le paylaşır. Aydın karakteri çelişkili entelektüel bireylerin simgesidir. Kiracısı olan İmam Hamdi'nin evine haciz gelmesi meselesiyle hiç ilgilenmez, İmam Hamdi ismi her geçtiğinde 'o kimdi' diye tekrar tekrar sorarak aklında hiç yer etmediğini belli eder. İmam Hamdi onları evden atmasınlar diye Aydın Bey'e yalvarmaya geldiğinde, onları bu zor duruma sokan o değilmiş gibi o işlere kâhyanın ve avukatın baktığını söyler ve bir daha gelme der. Gururu okşanınca yardımsever olan Aydın Bey karakteri, yanı başında mağdur olanlara karşı duyarsızdır. Yardımseverlik meselesi, Nihal'in yardım talep edenleri haddini bilmezlikle suçlamasıyla ilk kez bu sahnede geçmektedir. Nihal'in yardım talebini reddetmesinin üzerine bozulan Aydın'la aralarında geçen diyalog şöyledir:

Aydın: Yalnız, beni biraz şaşırttığını söylemek zorundayım Nihal.

Nihal: Neden?

Aydın: Yani ne bileyim, sayende bu otel bir otel gibi değil, bir hayır kurumu gibi çalıştığı için belki de.

Nihal: Ne alakası var? Ne demek istiyorsun?

Aydın: Öyle. Bölgede yardım edilmemiş neredeyse tek bir okul bırakmayan senin gibi müzmin bir yardımsever, nasıl oldu da bu kadar kararlı bir şekilde karşı çıkabildi onu anlamadım demek istiyorum.

Nihal: Anlamayacak bir şey yok. Bu aciliyet meselesi. Hemen yanı başımızda duran ilköğretim okulunun tavanı akıyor, pencereleri çökmüş. Küçük çocuklar eldivenleriyle ders yapıyor. Önce bu sorunları çözmeye çalışmak çok daha mantıklı değil mi?

Nihal ilçede yardım kampanyaları düzenleyen, örgütlenme çalışmaları yapan adı geçmeyen bir girişimin parçasıdır. Filmde bu girişime özel bir isim verilmesi de işleyiş mekanizması yardım derneklerinin birebir aynısıdır. STK'ların toplumdaki işlevlerinden bir kısmı, bu örgütlenme aracılığıyla verilmektedir. Nihal, Türkiye'de var olan yaygın anlayışla hareket ederek, önce yanı başlarındaki sorunların çözümünde ısrarcıdır. Görüş alanı dışında kalanlar ya sonra çözülecektir ya da görülmediği için çözülmeyecektir. Aydın karakteri bu hayır işlerinden o kadar bihaberdir ki, Nihal ve arkadaşlarının başlattığı yardım kampanyasından tesadüfen haberdar olur.

Nihal'le Aydın'ın sorunlu evliliği ve genç kadının mutsuz yaşamı bir sonraki diyalogda aktarılacaktır. Nihal ve Aydın arasında geçen bir tartışmada, Nihal aynı sorunların yaşanması halinde gideceğini söylemektedir.

Aydın: Peki diyelim ki gittin. Nereye gideceksin?

Nihal: Valla nereye olursa gideceğim Aydın bilmiyorum. İstanbul'a gidicem. Ne olmuş yani bir iş bulur çalışırım allah allah!

Aydın: (Üstten bir bakışla güler) Heey Nihal.. Ahh Nihal ah iki gözüm yahu. Yıllardır aynı davulu dövüp durmaktan bıkmadın yahu. Sanki ben seni burada zorla tutuyorum. Ben sana hiçbir zaman engel olmadım. Oldum mu? Ne zaman istersen

git. Hatta bence git, bi dene. Bi işe gir asgari ücretle sabah 8 akşam 6 çıktıktan sonra halin ve vaktin kalırsa dünyayı kurtarmaya devam edersin yine.

Nihal: Gerekirse yaparım. Burada senin gibi kibirli bir adamla ömür tüketip bi asalak gibi yaşamaktan bin kat iyidir. Sayende boşluk içinde yüzüyorum burda. Senin sırtından geçiniyorum. Senin paranı yiyorum. Ama özgürlüğüm ve hiç kimsenin işine yaramayan sadakatimle ödüyorum bunları. Üç kuruşluk bi yardımı bile başkalarının parastıyla yapmak ne demek biliyor musun sen?

Aydın:... Rahat batıyor size. Şükretmek denen şeyden zerre nasibini almamışsın.

Yaşlı kocanın genç karısı Nihal kişisel bir bunalım yaşamaktadır. Ruhu ve bedeni yalnızlık çekmekte, bu yalnızlık ona birey olma mücadelesi yaşatmaktadır. Kendinden zengin, bilgili, kibirli ve kötü sözleri bile kibarca söyleyen Aydın tarafından ezilmektedir. Ezilen kadınlığı ve insanlığı onu varoluş sorununa götürmektedir. Maddi açıdan her şeye sahip olan Nihal, ne yapabileceğini düşünmektedir. Tüm bu birey olma mücadelesi onu yardım işlerine yöneltmiştir. Nihal için bu alan Aydın'ın ilgi duymadığı, onun hâkimiyeti dışındaki bir mecra olmaktadır. Modern bireylerin en temel problemlerini temsil eden bu karakterler, STK'ların bireylerle ilişkisine dair Nihal üzerinden örnekler vermektedir. Nitekim sivil örgütlenmeler, Yücekök (1998:5)'ün nitelendirdiği modern kişilik krizlerini tedavi etmekte birer araçtırlar. Yaşadığı ortama ve eşine yabancılaşan Nihal, yardım örgütlenmeleriyle bu krizin üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Nihal'in bu mutsuz ve anlamsız hayatına, yardımseverlik faaliyetleri değer katmaktadır. Daha önce modern, seçkin kadınlara gönüllü STK'larda yardıma muhtaç kişilere üstten bir bakışı olabildiği belirtilmiştir. Bu filmde bilakis, Nihal ezilen, kendini başkalarına değil yalnızca kendine ispatlamaya çalışan gönüllü bir yardımseverdir. Eğitimli, modern görünümlü bir karakterdir. Ancak üstten bakmaz, aksine mütevazı davranır. Nihal; *Tek avuntum bunlar. Şimdi bu işler sayesinde kendime ve bir şeyler yapabileceğime yeniden inandım. Buradaki kuru yaşantıma anlam katacak bir amaç buldum.* Sözleri bu faaliyetlere atfettiği önemi vurgulamaktadır.

Aydın, evde düzenlenen komite toplantısına tesadüfen denk gelir. Bu durumdan rahatsızlık duyan Nihal, onun samimiyetsizliğini bildiğinden toplantıdan ayrılmasını ister. Egosu incinen Aydın Bey ertesi gün karısının odasına gider ve karısına bir nutuk çeker. Aydın'la Nihal arasındaki, içerisinde detayların bulunduğu diyalog şöyledir:

Aydın: Şimdi bi kere tecrüben yetersiz. Yaşamı tanımıyorsun. Heyecanlısın. Kolay kanyorsun. Hemen insanlara güveniveriyorsun. Toplamışsın yanına ne üdüğü belirsiz yardımcılar. Bu işler çok tehlikeli işler Nihal. Bak, ben sana çok açıkça bir şey söyleyim mi? Bu koşullar altındaki girişim ilerde iki kötü sonuca götürür seni. Birincisi okullarda hiç bir şey yapılmaz öylece kalakalır. İkincisi yaptığınız bir sürü yalan yanlış iş yüzünden para kaybedersin. Ve adın kirlenir. Hadi kaybettiğin paralar önemli değil onları ben karşılarım da, ya adın kirlenirse yani adımız kirlenirse? Yani iş denetimden çıkınca öyle dedikodular dolaşmaya başlar ki ortada. Senin benim toplanan paraları cebimize indirdiğimizi söyler herkes. Ve böyle bir durumda yanında hiç kimse kalmaz. Herkes anında toz olur. Ve ihale aynen bize kalır.

Nihal: Nereye varmaya çalışıyorsun onu söyle.

Aydın: Şunu demek istiyorum; yardım topladığınızı duyduğumda sevindim ama açıkçası korktum da biraz. Bu iş öyle amatör heyecanlarla yapılacak bir iş değil Nihal. O yüzden ilerde bi bela çıkmaması için mecburen işe karışmak durumunda hissettim kendimi.

Nihal: Mecburen işe karışmak mı?

Aydın: Eeveet. Valla ben İstanbul'a gidecektim. Ama bu işi düzene sokmadan gitmem mümkün görünmüyor. Acayip riskli işler bunlar Nihal, çocuk oyuncuğı değil. Son zamanlarda o kadar çok dolandırıcılık vakası yaşandı ki. Yığınla yeni yasa çıktı bu konuda, haberiniz var mı?

Nihal: Lafı dolandırma ne istiyorsun?

Aydın: Bugüne kadar topladığınız paraları, harcamalarınızı bi görmek istiyorum. Bi de yardımcıların isim listesi. Bende bulunsun. Yani hepsi güvenilir insanlar ondan eminim de. Gözden uzak tutmamakta yarar var.

Nihal: Gerçekten ciddi misin?

....

Aydın: Şimdi topladığınız paraları bi görüyüm.

Nihal: Kimseden gizliden saklım yok isteyen herkes görebilir. Git gör işte şurda.

Aydın: Ben bunlardan hiçbir şey anlamadım bağışları gösteren düzenli bir cetvel yok mu?

Nihal: İmzalı belgeler var oradan görebilirsin.

Aydın: Ah be Nihalcim ah be güzelim bu işleri hiç bilmediğiniz nasıl da belli. Yahu hiç olur mu hiç olur mu? Her şeyi bir arada göreceğim bir çizelge olmadan olur mu? Ayrıca bağış sırasında verdiğiniz alındıların birer kopyasının da sende olması lazım var mı? Yok. Parasal veya aynı bağışlarda bağış anında muhakkak surette fatura ya da sevk irsaliyesi kesilmesi lazım. Kesildi mi? Sanmıyorum. Ama bunlar çok önemli Nihal çok önemli. Yani adam bağış olarak verdiği miktarı vergi matrahından düşmek isterse ne yapacaksınız? Hı ya adam vergi kaçırmaya kalkarsa. Kabak senin başına patlar valla hapsi boylarsın söylüyüm... Yani bunlar önemsiz gibi görünen çok önemli detaylar. Ayrıca bütün o alındıların tek tek numaralandırılıp bi cetvelde toplanması lazım.

.....

Nihal: Al hepisini ordan topla götür. Hayatta elimde tek onlar kalmıştı. Onlar da senin olsun. Bende ne varsa eline geçir.

Aydın masanın üzerinde Nihal'in o güne dek tuttuğu notları, defterleri, evrakları düzenlemek kontrol etmek için götürürken, Nihal'in yakarışına aldırmaz.

Ve Nihal'e alaycı bir gülüşle bakarak odadan ayrılır. Kendini gerçekleştirme arzusu, tek avuntusu elinden alınmıştır Nihal'in. Kendince eksiklikler sıralayan Aydın, hırsızlık suçlamasından karısını 'kurtarmıştır'. Yukarıda değinilen feodalite mevzusu bu diyalogda kendini daha fazla göstermektedir. Aydın karısını genç ve yetersiz görerek, kontrolü ele almak istemektedir. Nihal'in kendi kimliğiyle yarattığı özerk alan Aydın tarafından talan edilmiştir. Oysa Nihal, yalnızca bu faaliyetleri yaparken bağımsız hissetmektedir.

Öte yandan Aydın'ın sözleri üzerinden yerel sivil örgütlenmelerin sorunlarına değindiği söylenebilir. STK'larda muhasebe kayıt işlemleri STK'ların yetersiz kaldığı bir alandır. Son dönemde bazı STK'lar üniversite işbirliğinde muhasebe konusuna yönelik eğitimlere odaklanmaktadır. Nihal gibi iyi niyetli STK çalışanları, Aydın'ın sözünü ettiği vergi kaçırma meselesine vakıf olmadıklarından sorunlar yaşanabileceği vurgulanmaktadır. Aydın ayrıca profesyonelliğin önemini de vurgulamaktadır. Tecrübeli, öğrenim görmüş şimdi otel işleten Aydın Bey, iş yaşamındaki bilgilerini bu girişime aktarmaya çalışmaktadır. Aydın Bey karakteri tüm bunları iyi niyetle yapmasa da sözleri günümüz STK'larının sorunlarına işaret etmektedir. Kurumsallaşmanın ve profesyonel yönetim anlayışının STK'ların acil ve müsbet ihtiyacı olduğu bilinmektedir (Tayşir & Pazarcık, 2011). Önemli bir diğer husus da, güven meselesidir. Burada kast edilen kötü niyetli insanların, yardım toplayan bu girişimleri suiistimal edebileceği ihtimalidir. Bu da yine günümüz STK- toplum ilişkisinde çokça karşılaşılan sorunlardandır.

Aydın Bey'in kiracıları İmam Hamdi, onun abisi İsmail ve İsmail'in oğlu İlyas Kış Uykusu'nda yoksul halkı temsil etmektedir. Aydın Bey'in onlara karşı umarsız küçük gören bakışı, Türkiye'deki varlıklı aydınların genel bakışına denk düşmektedir. Aydın Bey'e göre bu aile pis, özensiz, evleri bakımsız, ayakları kokan bayağı insanlardır. Nihal, Aydın Bey'in hor gördüğü bu aileye, Aydın Bey'in yardım kampanyası için bıraktığı parayı götürür. İntikam ve acıma duygusuyla yapılan bu hareket İmam Hamdi'nin eski maden işçisi, hapisten sonra iş bulamayan abisi İsmail'de karşılık bulmaz. İsmail bireysel bir karşı çıkış sembolü olarak Nihal'in getirdiği parayı ateşe atar. İsmail kapitalizmi besleyen zengin bireylerin, vicdanlarını rahatlatmak ve

‘iyi’ insan olmak adına yaptıkları bu hayırsever davranışı tabiri caizse yerin dibine sokar. İsmail Nihal’in getirdiği ‘ev almaya yetecek’ parayı sadaka saymış ve gururu incinmiştir. Meblağ yüksek de olsa İsmail nezdinde sadaka mantığı eleştirilmektedir. İsmail bireysel isyanıyla bu durumu göstermektedir. Thoreau, (2014:93) *‘Kötülüğün köküne bir darbe vuran dallarında binlerce çentikle karşılaşır ve ihtiyacı olanlara en çok zaman ve parayı bağışlayan kişi, yaşam biçimi yüzünden, beyhude yere dindirmeye çalıştığı sefaleti en çok yaratan kişi olabilir’* sözleriyle burjuva, entelektüel, varlık içinde yaşayan Aydın Bey nezdinde hayırseverliğin esaslı eleştirisi sunmaktadır.

Son olarak Aydın Bey ve kız kardeşi Necla arasındaki sürtüşmeden de söz etmek gerekir. Karşılıklı suçlamalar ve birbirlerinin hayat tarzlarına yönelik eleştirilerle doludur bu sohbet. Necla abisinin samimiyetsiz yazılarını abisi de onun hiçbir şey yapmadan hayattan şikâyet etmesini eleştirir. Konu yardımseverliğe gelince Necla; *"Yardımseverlik piyasa yapmanın yeni adı oldu çıktı bu evde(...) Hayatı boyunca hiç çalışmamış para kazanmamış kadının günah çıkarma merasimi(...) Yardımseverlik aç köpeğin önüne kemik atmak değildir. En az köpek kadar aç olduğunda, kemiğini onunla paylaşmaktır, "* sözleriyle yardımseverlik anlayışını tartışmaktadır. STK yazınında Necla’nın eleştirilerine benzer eleştiriler oldukça fazladır. Bu eleştirilerde temel vurgu, yardımseverlik ile yoksulluğun derinleştirildiği noktasındadır.

4.4. Sadece Sen

Her gün baktığın şeyleri aslında hatırlamadığını anlıyorsun bi zamandan sonra. Yani düşünsene, her gün evden çıkarken yanından geçtiğin çiçek ne renk ya da gökyüzünde mavinin kaç tonu var bilmiyorsun. Aslında bakıyorsun ama görmüyorsun... Zamani geri getirebilsem, her şeye saatlerce bakardım. Çünkü artık ne kadar hatırlıyorsam o kadar görebiliyorum...

Yukarıdaki alıntı, Sadece Sen isimli filmde görme engelli Hazal’ın görme yetisini kaybettikten sonraki duygularının söze dökülmüş halidir. Hazal yıllar önce trafik kazasında hem gözlerini hem ailesini kaybetmiştir. Yapayalnız kaldığı hayatını çağrı merkezinde çalışarak, akşam işten sonra otoparktaki yaşlı arkadaşıyla diziler izleyerek geçirmektedir. Ta ki yaşlı arkadaşının yerine, eski boksör ve suçlu Ali gelene

kadar. Ali'nin geçmişi, sırtındaki ağır bir yük ve suçluluktan başka bir şey değildir. Uzun yıllar boksrlk yaptıktan sonra bu gücünü tefeciye borçlu olanları döverek kullanmış, bir gün bir borçlunun ölümüne sebep olduktan sonra hapse girmiştir. Cezasını çektikten sonra durulmuş, içine kapanmıştır; ağır bir dönemden geçmektedir. Sabahları su dağıtan Ali, akşamları otoparkta bekçilik yapmaktadır.

Birbirine zıt duyguları yaşayan Hazal ve Ali'nin yolları, günlük rutinleri esnasında keşişir. İkisinin de birbirlerinden başka kimseleri yoktur. İki 'kaybeden' bir araya gelmiştir. İkilinin arkadaşlıkları başlamış, Hazal'ın patronunun Hazal'ı takip edip tecavüz girişimini Ali 'boksrlğyle' engellemiştir. Film her ne kadar Yeşilçam melodramlarına ve klişelerine yer verse de, görme engelli kadın karakter Hazal acılar içinde değildir. Ali, tecavüz girişimini engelledikten sonra Hazal'a işten ayrılmasını önerir. Bu neri Hazal'ın alışık olmadığımız tepkisiyle geri teper. Patronu tarafından tacize uğrayan Hazal, 'kendini çok zavallı hissetmiş', Ali'ye gitmesini söylemiştir. Bu sahne önemlidir çünkü gözleri görmeyen karakter kurtarıcısına mteşekkiri olmak yerine, kendi gerçeğiyle yüzleşmiş ve o güne dek sorunsuz süren hayatı sekteye uğramıştır. Hazal'ın bu çıkışı, aslında engelinin bu şekilde karşısına çıkmasına yapılmış bir itirazdır. Gözleri görmeyen "güçlü" kadın karakteri bu filmi, Yeşilçam melodramlarından farklı kılan tek noktadır.

Karşı ıkışlar, itirazlarla başlayan bu hikâye, karakterlerin arasındaki aşkın ayyuka çıkmasından sonra farklı bir boyuta taşınmıştır. Hazal'ın trajedisi ön planda tutulmamış, bilakis hayata sıkı sıkıya bağlı yaşamaktan keyif alan bir karakter yaratılmıştır. Hazal'ın yaşam motivasyonu öylesine büyüktür ki, Ali'nin aşkı onu ancak bir miktar ileriye taşımıştır. Ali Hazal'ın aksine sert, suratsız ve suskun bir karakterdir. Ancak "aşk değiştirir" mottosundan hareketle ve bir melodrama yakışır nitelikte, Ali'nin de değiştiğini görürüz film ilerledikçe. Film, kaybedenleri buluşturmuş ve kaybetme nedenlerinin keşiştiği bir tesadüf yaratmıştır. Tabiri caizse kader ağlarını örmüş ve Ali'nin yalnızca adamın ölümünün değil Hazal'ın da kr olmasının müsebbibi olduğu ortaya çıkmıştır.

Vicdanıyla muhakeme içinde olan Ali, Hazal'ın gözlerinin tek ümidi olan donör için son bir boks maçına çıkacaktır. Ali'nin sevgisi ve vicdanı onu bu illegal ve

çok tehlikeli işi yapma noktasına getirmiştir. Her şeyi göze alan, Hazal'dan başka kaybedecek hiçbir şeyi olmayan Ali, maça çıkmış feci şekilde yaralanmış ama kazanmıştır. Gözleri yeniden gören Hazal ve günahlarının kefaretinin ödeyen Ali artık bir aradadır.

Bu film görme engelli bir karakterin aşk hikâyesini ve yaşamını konu almaktadır. Burada amaçlanan yalnızca sosyal dezavantajlı bir bireyin yaşamını göstermek değildir. Ali ve Hazal'ın aralarında geçen bir diyalog bu filmin çalışmaya konu olma nedenidir. Ali'nin sırtının ağrıdığını hisseden Hazal, ona masaj yaparken şöyle der; ***Ben altı noktada masaj eğitimi aldım. Hatta masaj hocam senin elin şifalı derdi.***

Bu diyalogda bahsi geçen Altı Nokta Körler Derneği'dir. Bu dernek görme engelli bireylerin öz yeterliliklerini arttırarak üretken olabilmeleri amacıyla, eğitsel, kültürel ve mesleki sorunlarına çözümler üretmeye çalışmaktadır (www.altinokta.org.tr). Filmin bu sahnesi yalnızca STK'lara değil STK'ların eğitim işlevine de vurgu yapmaktadır. Filmden anlaşılan, Altı Nokta Körler Derneği, yararlanıcılarının toplumsal hayata katılımı için çaba göstermektedir. STK'lar ötekileştirilmiş bireylerin ortak amaçlarla bir araya geldikleri ve aktiviteler yaptıkları kurumlardır. Devlet görme engelliler mevzusunda yeterli imkânları sağlayamamıştır. Sosyal politikaların yetersizliği dezavantajlı grupların bir araya gelerek çabalamasına bırakılmıştır. Öte yandan, filmde bu konuya vurgu yapılmasa da, devletin özellikle belirli bedensel engellerle yaşayan bireylerin sorunlarına odaklanan STK'lara diğer alanlarda faaliyet gösteren STK'lara tanımadığı hak ve özgürlükleri tanınması ve destek olmasının bu STK'ların zaman içerisinde güçlü organizasyonlara dönüşmesine yardımcı olduğu ifade edilebilir.

4.5. Takva

De ki: Değişmeyen gerçek geldi, sahte ve tutarsız olan yıkılıp gitti. Zaten sahte ve tutarsız olan er ya da geç yıkılıp gitmek zorundadır. (Kur'an, Isra Suresi)

Kur'an'dan alınmış bir sureyle başlayan film, ezan sesiyle beraber Muharrem'in günlük rutinindeki abdest alma sahnesiyle devam eder. Muharrem orta yaşlarında, ailesini çok küçükken kaybetmiş dede yadigârı evle Dergâh arasında yaşayan ana karakterdir. Film, Muharrem'i odak noktası yaparak sosyo-kültürel çevreyi ele almaktadır. Muharrem babasından kalma mesleğini icra ettirmekte, tüccar Ali Bey'in yanında getir götür işleriyle meşgul olmaktadır. Gündüz saatlerini Ali Bey'e hizmet ederek geçiren Muharrem akşamları, Dergâh'ın zikir toplantılarına katılmaktadır. Muharrem, sessiz, dürüst, saygılı, dünya nimetleriyle çok ilgilenmeyen kendini Allah yoluna adanmış müritlerden biridir. Muharrem bu tavırlarıyla tarikat şeyhinin dikkatini çeker ve Dergâh'ın mali işlerinin başına getirilir. Şeyh, Muharrem'e isteğini önce diğer bir müridi aracılığıyla iletir, Muharrem'in ikilemde kalması sebebiyle bizzat konuşur Muharrem'le; ***Bilir misin Dergâhımızın çarkı nasıl döner? Çorbamız nasıl kaynar? Bilir misin onca çocuğumuz Kur'an kursunda nasıl okur, yatılısı sağlanır, üst-baş verilir? Çoğu ya öksüzdür ya yetim ya da biçaredir ailesi. Yıllardır belki de yüzyıllardır hayır hasenat sahipleri mallarını, mülklerini Dergâh'a bağışlamışlardır. Dergâhımızın birçok masrafı olduğu gibi birçok da iradı vardır şükürler olsun. Lakin bu dahi düzen gerektirir. Ulemanın ilim irfan sahiplerinin dünya işleriyle uğraşmaları pek hayırlı değildir. Biz birçok istişareden sonra bunu, en iyi senin yapacağına karar kıldık. Kabul edersen bizlere iyilik, Dergâh'a bağlılık, Allah'a hizmet etmiş olursun... Kiralarımızı toplayacaksın, kirada olan yerlerin tamirini bakımı varsa onları halledeceksin.***

Şeyhin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Dergâh'ın mali işleri öylesine karmaşık ve çoktur ki, akıllı temiz kalbi temiz bir mürit gereklidir. Muharrem'in kendi halinde, dingin, mütevazı ve uhrevi hayatı Dergâh'ın mali işlerini idare etmeyi kabul etmesinden sonra değişmeye başlar; film esasen Muharrem'in bu değişimini derinlemesine irdelemektedir. Dergâh'ın tabeladaki ismi, Ahmet İsmail Efendi Eğitim ve Araştırma Vakfı'dır. Aldığı görevle, Muharrem'in ismine Efendi eklenmiş ve hiyerarşik cemaat yapısında kademe atlamıştır. Muharrem Efendiye göre dini bütün, ibadetini yapan insan iyi insandır. Gece gündüz ibadet eden, eline kadın eli değmeyen Muharrem Efendi'nin kendince tek günahı cinsel içerikli rüyalarıdır. Bu günahlarından arınması da binlerce tövbeyle ve daha fazla ibadetle mümkündür onun nezdinde.

Muharrem Efendi devraldığı mali işlerde, takkesini çıkarır, geniş kıyafetler yerine takım elbise giyer, pahalı telefon ve aksesuarlar takar. Mütevazı Muharrem Efendi bu gösterişli şeyleri yadırgasa da, Şeyhin sağ kolu Rauf, "***Ne demiş şair? Bahçemizin halinden baharımı kıyasla,*** " diyerek, Dergâh'ın kamusal alandaki temsilcisi, mesele maddi olduğundan tüm bunlara dikkat etmelidir mesajı vermektedir.

Muharrem Efendi yaşamını Allah yoluna adanmış içtenlikli bir müritken, dış dünyaya açıldığında yaşadığı çelişkiler onu bambaşka biri yapmıştır. Para, prestij ve sorumlulukla örülü hayatı, onu İslam'ın günah addettiği şeyleri yapmaya itmiştir. Dergâh'ın mali temsilcisi Muharrem, saygı gören, vakfın faturalarını yatırırken kurumların izzet-i ikramıyla karşılaşan, onlarca insan sırada beklerken işi hemen halledilen, belediyelere üstü aranmadan girip belediye başkanıyla doğrudan görüşebilen, civardaki büyük küçük işyeri sahiplerinin hepsinin tanıdığı bir adam olmuştur. Muharrem'i önemli kılan Dergâh'ın sorumlu kişisi kimliğidir ve bu kimlik hayatını oldukça kolaylaştırmıştır. Gündüz vakti içki içen kiracıdan alınan parayı haram sayan, yoksulluktan hasta kocasına bakmaktan kirasını ödeyemeyen aileyi 'dini bütün de bir aile' olarak gören, çelişkilerin içini kemirdiği birine dönüşmüştür Muharrem. Yoksul ailenin durumundan etkilenen bu samimi mürit bu durumu mutlak otorite olan Şeyhiyle paylaşır. Şeyh ona, alınmayan kira yüzünden Dergâh'taki bir öğrencinin okuyamamasıyla yoksul aile arasında tercih yapmayı önererek, kararı Muharrem'in vicdanına bırakmıştır. Muharrem'in iç sıkıntıları, içerisine düştüğü çelişkiler onu sinirli, etrafına emirler yağdıran kaba bir adama çevirmiştir.

Tarikat şeyhi, müritlerinin elini üç kere öptüğü, yanından ayrılırken arkalarına dönüp çıkmadıkları, sonsuz saygı ve itaati hak eden mutlak otoritedir. Şeyh manevi dünyanın yol göstericisi ermiş lideridir. Öte yandan 'Dergâh'ın dönen çarkının' sorumlusu, kapitalist düzen sistemlerindeki işletmelerin dindar yöneticisidir. Şeyh, Muharrem Efendi'nin bir davranışını tasvip etmez ve şöyle der; ***Hesaplara şöyle bir baktım bazı aksilikleri düzeltmek gerek. Bazı tamir işleri yaptırmışsın. İşte onları Dergâhımıza bağlı ustalara yaptırsaydın çok iyi olurdu. Tüm bu mülkler Allah'ındır ve Dergâhımıza emanet edilmiştir. Bu mülklerdeki her türlü emek Allah'a yapılan***

ibadettir. Hem din kardeşlerimize hayır işlemleri için fırsat vermiş oluruz hem de Dergâhımızın gelişmesine yardımcı oluruz.

Muharrem Efendinin anne-babasından gördüğü din ve ahlak unsurları, kapitalist sisteme adapte olmasını zorlaştırmaktadır. Sıra beklememeyi kul hakkı sayan Muharrem Efendi, kayrılmasından rahatsızlık duyar. Yaşadığı her iç rahatsızlığını şeyhiyle paylaşan dürüst Muharrem'in, şeyhine göre, 'vakti kıymetlidir, O Allah yolunda çalıştığından' kayrılması haksızlık değildir. Muharrem'in değerleri bu yeni kimlikle alt üst olmuştur. Onun İslami, geleneksel yaşamı dışarıdaki modern, kapitalist düzene ayak uydurmakta zorlanır. Dinini kendi başına, kazandığı üç beş kuruşla yaşayan Muharrem, değerlerinin parayla anılmasını kaldıramaz.

Muharrem tarikatın önemli ismi olmasından ötürü ticari çevre edinmek isteyen müteahhitleri yanlışlıkla dolandırır, cuma namazını kaçıır, Kosovalı savaş mağduru çırağa tokat atar, yalanlar söyler. Harama bulaşmıştır artık ve saf inancı kirlenmiştir. Kapitalist düzene ayak uydurmak onu muhafazakâr, inançlı ve iyi insan olmaktan uzaklaştırmıştır. Ve sonunda itiraf eder, ***Ben yalnızca iyi bir insan olmak istedim. Yaradan'ın korkusu beni düzene sokar sandım. Olmadı, olmuyor. Şeytan her zaman var. Belki de şeytan bizzat kendimiziz.*** Yağan yağmura aldırmandan dışarı atar kendini, dolaşır sokakları, kırk gündür halvette olan şeyhinin kulağına fısıldayamamıştır rüyalarını. Yaşadığı buhran ve ruhsal bunalımlar hasta etmiştir Muharremi. Şeyhine ulaştığında hastadır ama şeyh ve müritlere göre ermiştir artık.

Takva, esasında Türkiye'de tartışılan sahte-gerçek din tartışmalarına katkı sunmaktadır. Muharrem saf, gerçek dinin temsilcisiyken, şeyh sahte dinin temsilcisidir. Muharrem parayı hiçbir zaman dini değerlerinin önüne koymazken, mali işlerden daha iyi anlayan şeyh, gerektiğinde para için dini araçsallaştırmaktan geri durmaz. Böylece din, kapitalist sisteme entegre olmanın toplumsal bir aracı olmuştur. Kutsal değerler üzerinden işleyen mali mekanizma din aracılığıyla meşrulaştırılmaktadır.

Filmde dikkat çeken önemli sahnelerden biri, Ankara'dan gelen kırmızı plakalı araç sahipleri için özel bir zikir meclisi düzenlenmesidir. Türkiye'de dini cemaatlerin, tarikatların devlet ve hükümet yetkilileriyle ilişkilerinden bahsedilmiştir (Tuğal, 2014).

Dini bir örgütlenmeyi anlatan Takva, Türkiye'deki Siyasal İslam ve dini STK'lar arasındaki organik bağa da değinmiştir. Diğer taraftan, Muharrem Efendi'nin mali kaynakları topladığı kurumlardan birinin Sultanbeyli Belediyesi olması oldukça dikkat çekicidir. Sultanbeyli ilçesinin radikal dini örgütlenmelerden AKP'yle birlikte nasıl ılımlı İslam'a döndüğünü Tuğal (2014) etnografik araştırmasında anlatmaktadır. Siyasal İslam'la beraber güçlenen 'yeşil sermaye, ' kiralar ödeyen işverenlerin çokluğundan anlaşılmaktadır. Siyasi örgütlerin halkla bütünleşen ayağı olan dini STK'ların filmin yapıldığı dönemde güçlendiği, ticari kaygıyla bir çeşit rüşvet veren inşaat firmalarının yaklaşımından belli olmaktadır. 2006 yılında gösterime giren Takva filmi, dönemin değişen dinamiklerini beyaz perdeye taşımıştır. Filmde geçen inşaat firmalarının ticari kaygılarla verdiği rüşvet, günümüzde hükümete yakın STK'lara bağışa döndüğünü savunanlar var. (Evrensel, 2015).

Takva filminde Türkiye'de dini arka plana alan ideolojik örgütlenmelerin ya da bir diğer deyişle "dine hizmet" motifiyle faaliyet gösteren organizasyonların, bu faaliyetlerini sivil toplum alanında ve STK olarak göstermelerinin bir örneği sunulmaktadır. Öte yandan, ülkenin bir diğer gerçekliği olan, STK'ların siyasi partilerle ilişkisi meselesi de, hem STK'ların siyasi partilerden gördüğü destek, hem de STK'ların siyasilere seçimlerde oy sağlama potansiyeli üzerinden irdelenmektedir.

4.6. Entelköy Efeköy'e Karşı

Bi gün bi tarihte bizim Efeköy'e entel dantel benim gibi saçlı sakallı birtakım adamlar gelmişler. Neden geldiklerini sonradan annadık. Bunlar eski daş evleri almışlar, zeytinlikleri almışlar, gıraç tarlaları hiç bazarlıksız almışlar. İstanbul'un sıkıntısından bıkmışlar, şehrin gürültüsünden, kaosundan, trafiğinden, hava kirliliğinden bıkmışlar. İnsanın insana yabancılaşmasından bıkkınlık gelmiş, çekip gidelim lan bu şehirden demişler, alternatif komün köyü kuralım demişler. Kimisi deyor bunlar entel dantelmış, kimisi deyor anarşiye garışmış, kimisi deyor alternatif yaşam komün köyü gurcacklarmış. Tahminime göre anarko sendikası bile olabilir bunlar. Thomas More'dan etkilenmişler. Jan Jak Russo'dan etkilenmişler. Son dönemdeki ütopyacıardan komple etkilenmişler. Gimisi anasından babasından kalan

malı satıp, gimisi üç beş kuruş birikimini bir araya goymuşlar, hep beraber beynelmilel bir komün kurmak için çıkmışlar yolla fakat komün köy kurmak öyle kolay mı?

Masalsı öğeler eklenen film, yönetmenin giriş bölümündeki anlatımıyla müzikler eşliğinde başlıyor. İstanbul'da yaşayan bir grup çevreci, ekolojist, entel aktivist Ege'nin Efeköy'üne komşu Entelköy'ü inşaa etmektedirler. Köye yerleşmeden önce grubun içerisinde gönderilen iki kişi köye gider, keşif yapar ve gerekli satın alma işlemlerini halleder. Ekonomik sıkıntılar içindeki köylü, bu her şeye fazla değer veren Entelleri sevinç içinde karşılar. Bin yıllık Yörük halıları enteller sayesinde çöp olmaktan kurtulmuş ve paraya çevrilmiştir. Ancak iki köy arasındaki ticari dostane ilişki, köye yapılması planlanan termik santral kararından sonra yerini karşılıklı çekişmelere ve protestolara bırakır.

Film, kapitalizmin doğayı ve insanı talan eden anlayışını iki köyün karşılıklı atışmaları üzerinden tartışmaktadır. Efeköylüler, kahvede okey oynayarak tarımın da bittiğini eleştirip, para kazanmak için yeni 'köylü kurnazlıkları' aramaktadırlar. Tarımdan elde ettiği mahsulü toptancıya 'gübre parasını, ilaç parasını karşılamayacağı' için satamayan, köyün otoritesi Muhtar'ın sözünden çıkmayan, devletine milletine gönülden bağlı Egelilerdir. Efeköy'de üniversiteye gitmiş tek karakter Sosyalist Aşırı'dır. 1980'lerde 'olaylara' karışan Aşırı, köylüye göre uç fikirleriyle deli muamelesi görmektedir. Entelköylüler ise, büyük kentten gelmiş, üniversitede öğrenim görmüş, sanata, kültürel değerlere bağlı organik tarımı köylüden iyi bilen kentli köylülerdir. Bir tarafta köydeki yokluktan yakınan köyün yerlileri, diğer tarafta köyün kıymetini sonradan anlayan, köylüden daha çok köyü önemseyen kentliler. Film bu iki grup arasında; köy meselelerine odaklanmakta, köyün sorunlarına ve toplumun 'enteli' ile köylüsü arasındaki toplumsal uçuruma ironik bir bakış sunmaktadır.

Türkiye son dönemde çevreci aktivistler, yöre halkı ve devletin doğa için karşı karşıya geldiği olaylara çokça sahne olmaktadır. Film doğal olanın korunmasına yönelik mesajlarla doludur. Muhtar'ın devlet erkânıyla yaptığı görüşme devletin gözünden çevreci aktivistlere yaklaşımı anlatmaktadır. ***Ya boşuna vehmediyorlar, cahil insanlar bunlar. Türkiye'nin kalkınmasını istemeyen insanlar bunlar. Filtreleme sistemi diye***

bi şey var. Bunlar Türkiye'nin gelişmesini, enerji üretmesini istemiyorlar. Hep Avrupa'dan alalım istiyorlar. Bunlar vatan millet düşmanı. Bunlar sadece termik santrale karşı değil, hidroelektrik santrale karşı, nükleer santrale karşı. Bunlara kalsa Türkiye karanlıklar içinde kalır. İki tane entele, dantele çapulcuya pabuç mu bırakacaksın? Devletin ve sivil eylemcilerin karşı karşıya geldiği film, tam bir Türkiye manzarasıdır. Devlet erkânı, çevreci aktivistleri, düşmanlaştırma ve ötekileştirme gayesindedir. Nitekim yakın geçmişte Artvin Cerattepe'de yapılan çevre eylemleri için Cumhurbaşkanı Erdoğan, "Geziciler neyse, bunlar da yavru Gezicilerdir" (BBC, 2016) diyerek filmin gerçekliğe yakınlığını kanıtlamıştır.

Entel grup içerisinde lider olarak kabul edilen filmin ana karakterlerinden biri, Alman asıllı Katrin karakteridir. Katrin, yıllar önce Türkiye'ye gelmiş ve buranın doğası için mücadeleler başlatmış, türküler öğrenmiş tam bir 'Türkiyeli' olmuştur. Termik santral görevlilerinin köylüyü bilgilendirdiği toplantı çevreci aktivistler tarafından bölünmüş ve görevliler halkı kandırmakla suçlanmıştır. Devlet görevlilerinin ifadesiyle Katrin, *O Alman kadın yılların çevreci militanı, Pasifik'te, Türkiye'de, Almanya'da, Yeni Zelanda'da yüzlerce eylem yapmış... Alman casus Alman casusu.* Türkiye halkının böylesi "kötü" şeylerle işi olmayacağı, kalkışmalarda, isyanlarda bir 'dış mihrak' aranması alışık olunan bir tablodur. Türkiye'de toplumsal, sivil hareketlere devlet bakışında halkın iradesinin yok sayıldığını, eleştiri kabiliyetinin küçük görüldüğünü, Türkiye halkının 'temiz' olduğunun devlet görevlilerince sık sık vurgulandığı bilinmektedir. Örneğin Gezi Parkı olayları esnasında dönemin başbakanı Erdoğan'ın eylemciler için faiz lobisi açıklaması (NTV, 2015). Aslında bu yaklaşım, devletlerin muhalif, sivil sesleri yabancılaştırmasının ve bastırmasının ideolojik yöntemidir.

Filmde devlet görevlisinin, *Valla Türkiye'nin pek çok yerinde biz böyle çevreci protestocu tiplerle hep karşılaşyoruz. Ama bunlar bi süre sonra çekip gidiyorlar.* Sözleri dikkat çekicidir. Devlet görevlisinin sözlerinden anlaşılan, çevreci eylemciler hep vardır ama hiç bir zaman eylemleri doğa lehine sonuçlanmamıştır. Burada devletin eylemleri şiddetle bastırma biçimlerinden söz edilmese de, Türkiye'de böylesi eylemlerin doğanın aleyhine sonuçlanmasında, kolluk kuvvetlerinin

müdahalesinin ve yargılamaların cezai yaptırımlar getirmesinin etkili olduğu ifade edilebilir. Nitekim filmde eylem için hazırlanan Entelköylüler, müdahaleye karşı tedbir olarak gaz maskelerini de hazırlamışlardır. Diğer bir sebep ise, filmde belirtildiği üzere yöre halkının bilinçsizliği ve devletin santralinde sigortalı iş arzusunun çevre kirliliğinden önemli görülmesidir. Sivil eylemcilerin, eylemlerini amaca ulaşmadan bitirmelerinin bu dış faktörler dışında iç etkenleri de vardır. Sivil eylemler güçlü örgütlenmeler ile daha başarılı sonuçlar elde etmektedirler. Bu bağlamda Türkiye’de güçlü bir çevreci örgütlenmenin olmaması bu sebepler arasında sayılabilir.

Termik santral isteyenler ve istemeyenler olarak köy meydanında karşı karşıya gelen iki köy, son derece kıymetli toplumsal analizlere de sahne olmaktadır. Entelköylüler farkındalık yaratmak adına köy meydanında bir tiyatro oyunu sergilemektedirler. Efeköylüler daha önce hiç görmedikleri bu oyunu hayretle, anlamayan gözlerle izlemektedirler. Aktivistlerin performansında herkes beyazlar içindedir, Efeköy’den iki kadın ‘sen bir şey anladın mı?’ der gibi birbirlerine bakmaktadırlar. Efeköylü kadınlardan biri, ***Termik santral geliyor ya hep bereber ölcez demek istiii bunlar gari***. Diyerek diğer kadınları aydınlatmıştır. ‘Farkındalık’ amacı taşıyan bu gösteri, anlaşılma çabasından öteye gidememiştir. Bu da aktivistlerin, yerel halkın dinamiklerine yabancılığının göstergesidir. Kendi yöntemleriyle protesto eden eylemciler halktan kopuk, anlaşılmazlardır ve anlaşılmazlığı gidermek için herhangi bir çaba belirtisi de yoktur. Köy meydanındaki sahne, muhtarın imamı getirmesiyle din, dinsiz tartışmasına evrilir. Köylünün gözünde, din, devlet bilmeyen bu anarşiklere karşı köylünün değerlerini bilen imama mevlit okutulmuştur.

Entelköylülerin tiyatroyla bilinçlendirme çabası muhtar tarafından sabote edilince, aktivistler çareyi köylüyü daha çok etkileyecek aktiviteler bulmakta arar. Entelköy’de yapılan strateji toplantısından ‘konser yapalım’ kararı çıkmıştır. Köy meydanı bu sefer daha anlaşılır bir bilinçlendirme faaliyetine sahne olmaktadır. Sivil örgütlenmelerin tanıtım ve farkındalık amaçlı sanatsal faaliyetleri oldukça yaygındır. Bu etkinlik kimi zaman farkındalık için, kimi zaman bir grup yararına bağış toplamak ve örgütlenme çalışmalarının bir parçası olarak kullanılmaktadır. Sanatsal etkinlikler içerisinde bilhassa müzik faaliyeti, daha çok kesimin ilgisini çekeceğinden

örgütlenmeler bazında popülerdir. Karşı eylem arayışında olan köyün muhtarı, Gaziler ve Zeybekler Derneğine giderek Efelerden gösteri talep eder. Muhtar yine aktivistlerden farklı olarak yerel kodları ön plana çıkarmış, köylünün alışık olduğu eylemler yapmıştır. Filmde kısa bir bölümde gösterilen Gaziler ve Zeybekler Derneği, yerel özelliklere sahip tek odalı bir dernektir. Dernek, bölgenin deneyimli Zeybeklerinin bir arada bulunduğu, kültürel sembollerin yansıdığı ve yaşatıldığı az üyeyle faaliyet yürütmektedir.

Köy meydanında Entellerin konseri devam ederken Zeybekler, köylünün milliyetçilik anlayışına yaraşır şekilde ‘Ölürüm Türkiyem’ müziği eşliğinde alana girmektedirler. Filmde milliyetçilik anlayışı çeşitli değerler üzerinden çokça sorgulanmaktadır. Entellerle baş edemeyen köylülerin tek argümanı, içi boşaltılmış milliyetçilik anlayışdır. Bu anlayış karşı tarafın ‘milli şuur’ eksikliği üzerine inşa edilmiştir. Sahneye çıkan Zeybekler ve müzik grubunun yerel melodiler çalması iki köy arasındaki ilk kırılmayı göstermiştir. Efeköy ve Entelköy yıkılan ilk önyargı sonrası bütünleşmiştir.

Filmin dikkat çekici bir diğer kısmı Entelköylülerin Efeköylüleri küçük gören anlayışlarıdır. Entellere göre köylüler, bilinçsiz ve üretim araçlarını kullanamayan bireylerdir. Bu bilinçsiz köy aydınlatılmalı, onlara doğrular anlatılmalıdır. Filmde karakterler bu söylemi kullansa da film boyunca hiç bir makul, sağlıklı iletişim kurulamadığı görülür. Efeköy için alınan kararlar halka danışılmadan, üst bir akılla alınmaktadır. Eğitimli kültürlü enteller, para konusunda çok cömert davranmaktadır. Örneğin köyde ‘şiddet gören eşekler’ teker teker enteller tarafından, köylülerin hayret dolu bakışlarıyla satın alınmıştır. Bunlar gerçekleşirken, köylülere komik gelen anlamsız durumlar öylece köylünün anlamasına bırakılmış ya da umursanmamıştır.

Entelköylüler termik santrale karşı yürütme kararını durdurmuş, AB ve bakanlıkların desteğiyle kültürel turizmi canlandıran faaliyetlerine devam etmişlerdir. Alman Yeşiller Partisi eş başkanı, filmde kendini canlandırmış, Entelköylülere bu çabalarından ötürü bir de ödül takdim etmiştir. Entelköylüler çevreci mücadeleyi yalnızca yerel ağları kullanarak gerçekleştirmemiştir. Uluslararası ve ulusal kampanyalar düzenlemiş, UNESCO ve AB’den maddi manevi destek almışlardır.

Ekolojik gurubun içerisindeki yabancı kadın karakteri ve bu destekler önemli bilgiler vermektedir. Burada internet önemli bir etkidir. Ege'nin küçük bir köyünde başlayan çevre eylemleri, Alman eylemcinin de etkisiyle uluslararası destek boyutuna taşınmıştır. Bu bağlamda, dünyanın bir ucunda kelebeğin kanat çırpışının diğer ucunu etkilediği söylenebilir. Örgütlenme faaliyetleri artık daha kolaylaşmış, yanı başlarındaki köylünün dikkatini çekmeyi başaramasa da uluslararası boyuta taşınmıştır. Filminde vurguladığı gibi, yanı başlarındaki yerel halk uluslararası desteklerden daha etkili değildir. Yerel halkı bilinçlendirmeye harcanan efor, hali hazırda bilinçli kitlelere aktarılmıştır. Yine tüm bu gelişmeler göstermiştir ki uluslararası kurumların baskısı, Türkiye'de karar alma süreçlerinde etkili olmuştur. Bu etkide, Türkiye'nin AB uyum süreci ve iç düzenlemelerde atılan demokratik adımların devamı niteliğinde yorumlanabilir.

"Milli şuura sahip" Efeköylülerin mallarını şehirliye değerinin çok üstünde satarak kolay para kazanma arzusu, Entelköylülerin milli değerlere, doğaya, kültüre ve toprağa sahip çıkarak yarattığı ekolojik köyle tersine dönmüştür. Efeköylüler ekonomik koşullardan kaynaklı gelir getirmeyen tarımın müsebbibi olarak sistemi eleştirmeyen yaklaşımı değişmemiş yerini, Entelköylülerin organik köy modeli ve Sosyalist Aşırı karakterinin fikirleriyle Efeköylüleri öz değerlerine yöneltmiştir. Entelköy sivil bir çevre mücadelesiyle başlamış ve yerini sürdürülebilir bir modele bırakmıştır. Entelköylüler Ege'nin tarihinde var olan mitolojik öğeleri sanat haline getirip, eşeklerle antik kent geziler düzenleyip, restore ettikleri evleri pansiyona çevirmiş ve tarlada onlar gibi doğayla uğraşmak isteyenleri paralı ırgat yapmışlardır. Ütopik ideal fikir olarak aktarılan bu sistem, kendi içerisinde eleştirilebilir özellikler barındırsa da, yerel kaynakları iyi kullanan bir yaşama dönüşmüştür. Entelköy, hem çevresi için hem izleyiciler için örnek bir rol model oluşturmaktadır. Girişim olarak adlandırılabilir bu köy keza yarattığı kaynak geliştirme modelleriyle örnek olmaktadır. Yakın geçmişte bu modelin bir örneğine Urfa'nın Viranşehir ilçesinde tanık olduk. Mesut Yeğin'in fikir babası olduğu Ax u Av yani Toprak ve Su kolektifi, Brezilya'daki topraksız köylüler ve Arjantin'de barikatçılardan esinlenip oluşturulmuştur. Kolektif'in amacı evsiz yoksullar için yeni bir sosyalleşme ve yaşam alanı inşa etmektir. "Onlara şöyle dedik: Evleri kendi emeğinizle hep birlikte yapacaksınız. Kimi kerpiç taşıyacak, kimi çay yapacak ama mutlaka dâhil olacak. Kimse evin mülkiyetini almayacak, bütün evlerin kolektif bir

mülkiyeti olacak. Ölürsen çocuğuna kalır, ama sen burayı satıp araba alamazsın yani burayı rant aracı yapmayacaksın. Sen buradan gittiğinde evin kime gideceğine kalanlar karar verecek, ” diyor kolektif üyeleri. Başlangıçta iyi giden bu girişim, sürdürülemediğinden başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ev inşa eden aileler tarımla uğraşmış, turşular yapıp satmış ancak Metin Yiğen’in otoritesinin olmadığı zamanlarda işler yürümediğinden amacına ulaşamamıştır (Aljazeera Türk Dergi, 2014). Bu iki örnek sivil, dayanışmacı girişimlerin başarı ve başarısızlığını aktarmaktadır. Filmde bu durumdan bahsedilmese de Viranşehir’deki komün köy, kolektif üyelerinin resmiyete dökülmeyen sözlerinin gerçekleşmemesinden de olumsuz etkilenmiştir.

4.7. Hiçbir Yerde

Veysel küçükken ona anlattığım bana da anneannemin anlattığı bir masal vardı. Cinler tarafından kaçırılan küçük çocuğun hikâyesi. Küçük çocuk annesinden habersiz kendisini kaçırarak cinlerle uzun bir yolculuğa çıkardı. Uzun upuzun bir yolculuğa... Kaybolurdu ortadan. Veysel de tıpkı ben zamanlar benim yaptığım gibi, bu kayboluşa dayanamaz ağlardı. O geri dönecek di mi anne, derdi. Dönecek di mi? Masalda çocuk hep geri döner, periler kraliçesiyle evlenirdi.

Veysel, Şükran Hanım’ın siyasi olaylara karışan, uzun süre önce hayatını kaybeden kocasından sonra tek varlığı, evladıdır. Kocasının siyasi meselelere ilişkisi, Şükran Hanım’ı kocasının ölümüne dek kaygılarla, korkularla yaşayan bir kadına çevirmiştir. Veysel, annesine göre hiç sebepsiz yere aniden kaybolmuştur. Bulunamıyordur. Şükran Hanım, her sabah polis karakoluna gidip oğlunu soran, kimi zaman ismi Veysel olan ölü bedenleri ‘bu benim oğlum değil’ diyerek teşhis eden ve oradan Haydarpaşa garındaki işine dönen kırklı yaşlarında bir kadındır. Veysel’in babasından edindiği tecrübelerle, oğlunun siyasete bulaşmaması için onu koruduğunu iddia eden, her iş dönüşü Veysel’in bisikletinin yerini kontrol eden, duvardaki fotoğraflarını, askıdaki ceketini indirmeyen, ömrünü oğlunu aramaya adanmış bir annedir Şükran Hanım.

İstanbul’da başlar Şükran Hanım’ın arayış hikâyesi. Bütün devlet kurumları, polis, jandarma, valilik, Veysel’in arkadaş çevresi, iş yerindeki eş dost ve Kayıplar

Derneği Şükran Hanım'ın bir umut diyerek aşındırdığı yollardandır. Öyle ki, karakolda polisler görür görmez ona adıyla seslenir, 'Yeni bir şey yok Şükran Hanım. Olunca biz size haber veririz, ' derler, bıkkın ses tonlarıyla. Veysel'in nişanlısı Şule, morgda gördüğü cesedin Veysel olduğunu söyler, Şükran'ı Veysel'in öldüğüne inandırmak için türlü yollar dener. Oğlunu kaybeden başka bir anneye götürür Şükran Hanım'ı. Anne oğlunun kayboluş hikâyesini anlatır. Oldukça samimi, iç acıtan bu anlatımın sonlarında kayıp gencin öldürülmüş olduğu anlaşılır: "...**Telefon ettiler. Battaniyeye sarmışlar Genç'e doğru götürmüşler sonra Genç suyuna koymuşlar. Ordadır benim oğlum. Ben sade dedim ki bi kemiklerini bana verin bi mazarım olsun ben bunu her zaman istedim bu olmadı. Yani bu kaybolmak çok zordur.**"

Şükran hışımla, öfkeyle terk eder odayı. Oğlu Hüseyin'le aynı sebepten kaybolmamış, ölmemiştir ona göre. Veysel'in duvarda asılı resmini indirmenin zamanı gelmiştir. **Yalnız ölümler resimlerine sığınurlar. Ölüm çerçevelere yerleşir, peşinizi bırakmaz...** İş yerinden arkadaşının akrabası polistir Şükran Hanım'ın; Veysel adında bir mahkûmun kaçtığını en son Mardin'de görüldüğünü söyler Şükran'a. Mardin, Veysel'in babasının memleketidir, kimse de kalmamıştır oysa orada. Veysel orada ne yapar? Şükran Mardin'de yine devlet kurumlarına gider ve yine sonuç alamaz. Bölgenin ileri gelenlerinden bir ağanın ismini duyar. Eli kolu uzundur, Veysel'i bulmasını ister. Herkesten gizli bir arabayla Veysel'e götürülür, yeşil kapının ardında Veysel'i bulacağı söylenir. Gider sarılır, öper sonra anlar ki bu Veysel onun oğlu Veysel değildir. Annesi sandığı kadını görmek için 'hayatını tehlikeye atmış' biridir. Tüm olasılıkların peşi sıra giden biçare Şükran en son yine morga götürülür. Cansız beden Veysel'dir, Şükran Hanım'ı annesi sanıp görüşmeye gelen Veysel. Teşhis eder, oğlum Veysel bu der Şükran.

Hiçbir Yerde, Türkiye'nin toplumsal sorunlarından biriyle yüzleştirecek, bir dönemin gerçeğini politik meselelere çok değinmeden aktarmaktadır. Türkiye'de 'normal' sebeplerden kayıpların hikâyesini anne-evlat ilişkisi üzerinden anlatan film, çatışmaların ve gözaltında kayıpların en fazla yaşandığı dönemi, Türkiye gerçeğiyle paralel şekilde aktarmaktadır. Ancak Şükran yalnızca gözaltında kaybedilenlerin değil, herhangi bir siyasi sebebe bağlı olmadan kaybolan bütün çocukların annesi olarak

resmedilmektedir. Oğlu için Şükran'ı yollara düşüren film, bu yolculuğunda başka kayıplara, acılara tanıklık etmesine sebep olmuştur. Veysel'i arayan Şükran, filmin sonunda bütün kayıpların annesi olmuştur.

Veysel'i bulmak için gittiği yerlerden biri olan Kayıplar Derneği, devlet kapısında umudu tükenen Şükran'ın başvurduğu yerlerdendir. Devletin hiçbir kurumundan oğluna dair bilgi almayı başaramayan Şükran'ın bu derneğe başvurması bir hayli önemlidir. Kayıplar Derneği hak temelli STK'lar olarak nitelenen sınıflandırmaya dahil derneklerdendir. Bu dernek duvarlarında her yaştan kayıp bireyin fotoğraflarıyla donatılmış, tek kişinin çalıştığı, bu kişinin hem telefonlara cevap verdiği hem yüz yüze görüşmeleri gerçekleştirdiği bir mekândır. Dernek binasının kapısında derneğe ait olduğu anlaşılan, yine üzerinde kayıpların resimlerinin asılı olduğu bir de otobüs vardır. Bu otobüs, kayıpları arama sürecinde sokakları dolaşarak hem bu konuda kamuoyu oluşturmakta hem de otobüste asılı resimleri tanıyanların ulaşmasını amaçlamaktadır. Kayıplar Derneği devlette aradıklarını bulamayan bireylerin uğrak yeridir. Bütün bilgi sistemlerine rağmen devletten sonra çarenin dernekte aranması, derneğin kaybolan bireyler için devlete nazaran daha özverili çalıştığı şeklinde yorumlanabilir. Dönemin siyasi koşulları göz önünde bulundurulduğunda ise; gözaltında kaybedilen bireylerin kimi zaman kurumların bilgisi dahilinde kaybolduğu bilindiğinden (www.zorlakaybetmeler.org), Şükran Hanım ve diğerlerinin bilinçli bir yanıtsızlığa maruz bırakıldıkları söylenebilir. Bu bağlamda filmde hareketle yapılabilecek ve gerçeklikle örtüşen diğer bir yorum da, hak temelli STK'ların Türkiye'de yetersiz koşullarda çalışma yaptığıdır.

Şükran Hanım'ın arayış hikâyesinde göze çarpan diğer husus da, televizyonda Cumartesi Annelerinin Galatasaray Meydanındaki oturma eylemi görüntüsüdür. Cumartesi Anneleri 27 Mayıs 1995'ten bu yana her Cumartesi günü Galatasaray Meydanında oturma eylemi düzenleyerek, gözaltında kaybolan yakınlarını ve faili meçhul siyasi cinayetlere kurban giden yakınlarının faillerini arayan topluluktur (Bianet, 2016). Filmdeki sahnede, yakınlarını kaybeden diğer insanların da aynı meydana gelmesi çağrısı yapılmaktadır. Filmde geçen kayıplardan Hüseyin Morsümbül, Cumartesi Annelerinden birinin yakınıdır. Cumartesi Anneleri çözüm sürecinde

dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’la görüşmüş, kayıpların bulunacağı sözü verilmiş ancak henüz bir sonuç elde edememiş sivil topluluktur (Milliyet, 2011).

4.8. Aşk Geliyorum Demez

Mahmutpaşa’da bir hanın yıkılmama mücadelesini Ali ve Gözde’nin aşkları üzerinden anlatır film. Ali handaki esnaflardan birinin yakışıklı, çapkın oğludur. Ali’nin bu uçarı halleri tüm han eşrafına namını yaymıştır. Esnafın gülüp, eğlendiği Ali’nin bu halleri, zengin müteahhidin hanı satın alıp yerine AVM yapmak istemesiyle komik bir yardım hikâyesine dönmüştür. Yeşilçam’ın klasik melodramlarının güncel versiyonu olan filme, Laz, Kürt, Ermeni ve Türk esnaflar yerleştirerek dram, klişe bir fıkraya benzetilmiştir. Hanın yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kalması üzerine han esnafı, düşünüp tartışıp bir çıkar yol aradıkları toplantılar yapmaktadırlar. Esnaftan çeşit çeşit öneriler gelmektedir; her biri kimliğine ve kültürüne göre öneriler sunmaktadır. Kimi protesto yapalım der kimi müteahhidi dövelim der. Sonunda hanın Laz çaycısı parlak bir fikirle gelir; Ali müteahhidin kızını kendine âşık edip hanı yıkılmaktan kurtarabilir. Ali, müteahhidin doğaya ve hayvanlara âşık güzel mi güzel kızının düzenlediği yardım gecesi haberini gazetede görür. Geriye hanın çocuklardan yakışıklı, iflah olmaz zampara Ali’nin bu kızı ayartmaya ikna edilmesi gerekir. Ali ikna olur ve han esnafının yaptığı plan çerçevesinde türlü oyunlar oynarlar.

Zengin kız fakir oğlanın yalanla başlayan aşk hikâyesi, her Yeşilçam klişesinde olduğu gibi gerçeğe dönüşür. Zengin kız için zengin taklidi yapan Ali, Gözde’ye âşık da olsa bu yalanlardan sonra Gözde’nin onu asla affetmeyeceğini düşünmektedir. Ali, han için, bulduğu gerçek aşkından fedakârlık yapmayı göze almıştır. Ancak işler planlandığı gibi gitmez, Ali’nin çapkınlık zamanlarından yalanlarla aldattığı eski kız arkadaşı Ali’nin bütün yalanlarını ifşa etmiştir. Bu yalanlara inanamayan Gözde kendini yatağın üzerine atmış içli içli ağlarken, zengin babası kızının kalbini kıran serserinin kemiklerini kırdırmıştır. Hayal kırıklığıyla bıçare dolaşan âşıkların yardımına, Ali’nin çok sevdiği Ermeni Miran amca yetişmiştir. Gözde’ye her şeyi açıklayıp, Ali’nin gerçekten ona âşık olduğuna Gözde’yi ikna eder. Ali’yle Gözde kavuşur ama hala bir sorun vardır, hana ne olacaktır? Han için yıkım hazırlıkları yapılırken Gözde sevdiği

adamla, babasının ve kepçenin karşısında durup hanı yıkılmaktan kurtarır. Fakir iflah olmuş zampara gençle, hayatta paradan daha değerli şeyler olduğuna inanan zengin kız evlenmiş, bir de çocuk yapmış mutlu mesut yaşamaktadır.

Filmde dikkat çekici sahnelerden biri, doğa dostu Gözde'nin zengin babasının Gözde'nin yaptığı bağışları hesapladığı sahnedir. ***Sokak Çocuklarını Koruma Derneği'ne 20 bin, Baba Beni Okula Gönder'e 30 bin, Doğa Derneği'ne 50 bin, ulan ben bu kadar paraya orman alıp üzerine de alışveriş merkezi dikerim. Of of bu kız beni öldürecek of. Babacım, ee nasıl beğendin mi yardımlarımı? Seninle gurur duyuyorum kızım, hayırlı evlat dediğin böyle olur işte. Aynı ben.***

Doğayla hiç ilişkisi olmayan baba, kızı için muhasebeci edasında hesaplar yapmaktadır. Babasının iş yaşamının doğayı, kültürü talan eden çelişkisine rağmen kızı babasının parasıyla bağışlar yapmakta, yardım geceleri düzenlemektedir. Filmde kızın tek yaptığı bu STK'lara yardım toplamaktır, bunun dışında hiçbir işte çalıştığı veya okuduğu bir sahneye rastlanmamaktadır. Babasının kızının tam tersi bir amaçla kazandığı paralar, kızı aracılığıyla bu STK'lara aktarılmaktadır. Talan edilen doğa, Gözde aracılığıyla intikamını almaktadır. Bir çeşit 'dönüşüm' denilebilir. Yine bu işlerle hiç ilgisi olmayan baba, sadece kızını mutlu etmek için bağışlar yapmaktadır. Baba bu bağışlara ilaveten istemeye istemeye yardım gecesi düzenlenecek yerin kirasını bile öder, iyi kalpli kızını üzmemek için. Bu bağlamda Türkiye'de STK'lara zengin eğlencesi olarak bakıldığının göstergesidir.

Yardım gecesi düzenlenen STK filme özel bir kurgu değildir. Doğa Derneği'dir Türkiye'de faaliyet gösteren bir STK'dır. Ali ve Gözde dernek yararına düzenlenen bu gecede tanışmıştır. Varlıklı, modern görünümlü insanların iştirak ettiği bu gecede bağışlar açık arttırma usulüyle toplanmaktadır. Bağış ciddiyetinden ziyade, düğünde takı takma merasimini andırmaktadır. Yine aynı sahne diğer Türk filmlerinden alışık olduğumuz, zengin insanların eğlencesi ve gösteriş alanı olan müzayedelere benzemektedir. Filmlerde bu müzayedeler fark edilmek isteyen zenginlerin öne çıkma telaşını yansıtır. Doğa Derneği yararına düzenlenen bu gecede de rakamlar havada uçuşmakta, en çok bağışı yapan sahneye davet edilip törensi bir havayla plaket verilmektedir. Zengin bireylerin söylediği rakam sonrasında mikrofona ismi söylenerek

bir çeşit reklam işine dönüşmektedir. Filmin kahramanı Ali ise 21 bin lirayla en yüksek bağışı yaparak bütün dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır. Yani tam da derneğin zenginleri buluşturmadaki amacına ulaşmıştır. Ali bu bağışı STK bilinciyle değil, fark edilip kızın ilgisini çekmek için yapmıştır. Gözde'nin yanındaki erkek 20 bin deyince, Ali erkekliğin 'şanına' yakışık almaz düşüncesiyle bağış yapmıştır.

Filmde adı geçen STK'lar Doğa Derneği, Baba Beni Okula Gönder ve Sokak Çocuklarını Koruma Derneği'dir ve bu STK'lara bağış yapılması hayli önemlidir. Filmlerin toplumsal yaşamı nasıl yansıttığı ve toplumun davranışlarını nasıl etkilediği daha önce belirtilmiştir. Bu filmde 'masumane' amacı olan STK'lar ön plana çıkarılarak topluma mesaj verilmeye çalışılmaktadır. Öte yandan filmde ismi ve amblemleri geçen STK'lar bu film aracılığıyla reklam da yapmaktadırlar. Yani filmde kurgusal bağış sahnesinde dalgalanan Doğa Derneği flaması, gerçekte bir bağışın aracı olma amacını taşımaktadır.

Vurgulanması gereken bir diğer husus da, han esnafı hanın geleceğini M.K.T.D. yani Müteahhittin Kızını Tavlama Derneği adı altında tartışmaktadırlar. Bu dernek ismi filmde komedi unsuru olarak kullanılmıştır. Derneğin adıyla dalga geçilmesinin yanı sıra esnaf bu derneğin etrafında uzun uzadıya fikir üretmekte, bir nevi örgütlenmektedir. Bu romantik komedi filminde derneğin 'gülünesi' bir isimle anılması, esasen Türkiye'de hemen her konuda ve isimde dernek kurulabileceğine göndermedir. Esnafın hakkını savunmak için yaratılan bu dernek ismi, zihinlerde derneklerin savunuculuk faaliyetleri için kullanıldığını göstermektedir. Yani Türkiye halkının zihinsel geçmişi, dernek kelimesini hak kelimesiyle yan yana düşünmektedir.

4.9. Başka Semtin Çocukları

Biz abimle o gece annemi hastaneye götürürken ikimiz de onun ölmek üzere olduğunu biliyorduk. O da biliyordu belki, bilmiyorum. Kabullenemiyor ya insan. Hastaneye vardık. Ben böyle şey görmedim ya. Kâbus gibiydi orası. Kimse yüzümüze bakmıyor. Sözümüzü dinleyen bir Allah'ın kulu yok. Herkes çakal olmuş. Hiç unutmuyorum anacığım orada öyle kendinden geçmiş vaziyette, kanaması artmış bir köşede yatıyor. Biz sağa sola koşturuyoruz. Doktorlarla uğraşıyoruz, hasta bakıcılarla

uğraşıyoruz. Cebelleşiyoruz. Ben başladım bağırmaya. Karıştı tabii ortalık, polisler falan. O kadar çaresiz bir haldeyiz ki anlatamam sana. Semih abim bile, o kadar çaresizdi. İşte o an dedim. Biz neredeyiz ya? Bu insanlar kim? Onların gözünde hiçbir şey değiliz aslında var ya. Böyle bir köşede, öyle başka ülkenin insanları gibi böyle pislik gibi duruyoruz. Başka semtin çocuklarıyız aslında. Oradan çıkıp götürecektir hastane ararken öldü annem yolda. O gün kararımı verdim işte. Ölmek için mutlaka daha iyi bir yer vardır dedim kendi kendime.

Başka Sementin Çocuklarından Veysel dışlanmışlığını, itilmişliğini yukardaki sözlerle anlatmaktadır. Alevi bir genç olan Veysel'in âşık olduğu Sünni Saadet'in, Kuzey Irak operasyonuna katıldığından erken terhis edilen Veysel'in abisi Semih'in, Güneydoğu'da askerlik yapmış, psikolojisi alt üst olmuş 'yüz pekakalı leşi olan' Gürdal'ın, eskinin solcularından şimdinin pavyon sahibi Kerim'in, Veysel'le beraber 'kurtulma' planları yapan Veysel'in en yakın arkadaşı yoksul Simo'nun ve türkü barda Kürtçe türküler söyleyen Haydar'ın hikâyelerinin toplamıdır film.

Veysel öldürülmüş, cesedi çöp kamyonu şoförü babası tarafından bir çöplükte bulunmuş, abisi cenaze günü evine dönmüştür. Abisi Semih Veysel'i kimin öldürdüğünü bulmaya çalışmaktadır. Katili arayan Semih, cinayetin ardındaki büyük trajediyi de aralamaktadır. Film İstanbul'da 'her türlü gayrimeşruluğun' bulunduğu, Türkiyeli azınlıkların yoğunlukta olduğu, kıyıda kalmış kendine has politik dokusu olan Gazi Mahallesi'nde geçmektedir. Gazi Mahallesi, bahçelerinde bağlama çalan yaşlı erkeklerin, sokaklarında dergi dağıtan solcu gençlerin, şahin marka arabaların, dolmuş bekleyen işçilerin gecekondu mahallesidir.

Alevi genç Veysel âşık olduğu Sünni kız Saadet'le evlenip Amerika'ya gitmeyi düşlemektedir. Ancak iki sevgili dışında herkes, bilhassa Saadet'in abisi bu 'kızılbaş piçiyle' evlenmesine karşıdır. Veysel, Simo ve Saadet aynı tekstil atölyesinde işçidir. Mahallenin 'delikanlı' çocukları, bu 'çöplükten' kurtulmanın derdindedir. ***“Biz buraya ait değiliz... Bu hayat bize ait değil.”*** diyerek kaderlerine isyan eden gençler, kolay yoldan zengin olmanın peşindedirler. Sistemin dışına itilmiş, suça bulaşmaya meyilli, bireylerin çoğunun asgari ücretle çalıştığı ya da işsiz olduğu, çatılarda esrar içilen, politik protestoların yaşandığı bu mahallede suçlu aramak Semih için kolay olmamıştır.

Keza aranan suçlu bir türlü bulunamamaktadır. Aslında filmde suçlu arayışı, bireylerin hem suçlu hem mağdur olduğu gerçeğiyle yansıtılmaktadır.

Hikâyenin ön planında ana karakterler yer alsa da, arka planda etnik ve dini kimliklerin çatışmasıyla sınıf atlama mücadelesi işlenmektedir. Film, Türkiye'nin toplumsal gerçekliklerini bireylerin hikâyeleri üzerinden aktarmaktadır. Toplumsal meseleler, Gazi Mahallesi'nin gündemiyle filme taşınmıştır. Filmde, Türkiye'nin azınlıkları sokak gösterileriyle karşımıza çıkmaktadır. *Sivas, Maraş, Çorum, Gazi ve Şemdinli anması* filmin aktardığı protesto gösterilerinden biridir.

Bir sahnede Simo iş çıkışı mahallede dergi dağıtan solcu arkadaşlarına denk gelir. Dergiye verecek kadar parası olmayan Simo, solcu arkadaşının 'paraya gerek yok, oku yeter, ' demesiyle biraz mahcup olmuştur. Dergi dağıtan arkadaş, Simo'yu derneğin dayanışma gecesine davet eder. Solcu dergi dağıtıcısının asıl amacı derneğin gecesinin duyurusunu yapmak değildir; dergiyi verirken aniden aklına gelmiştir. Sol örgütlerin veya fraksiyonların örgütlenme faaliyetlerini kimi zaman STK'lar üzerinden yaptıkları bilinmektedir. Bilhassa Gazi Mahallesi'nde bu STK'lar aktif çalışma yürütmektedirler. Bu STK'ların dayanışma geceleri sol grupların çıkardıkları dergilere, gazetelere ve derneğin bulunduğu mekânın kira ve diğer giderlerine aktarılmaktadır. Dayanışma geceleri, genellikle gönüllü politik müzik gruplarının politik şarkılar söyleyip örgütlenme faaliyetlerine katkı yaptığı gecelerdir. Dayanışma kelimesi bilhassa politik amaçlı STK'ların literatüründe yer almakta ve STK'lar dayanışma eksenli faaliyetler yürütmektedirler (everywheretaksim.net). Filmde yer yer gösterilen sokak protestoları da politik amaçlı STK'ların öncülük ettiği faaliyetlerdendir. Didaktik bir söyleme sahip olan film içerisinde STK'lar, siyasi oluşumların parçası olarak lanse edilmektedirler. Türkiye siyasi tarihinde 1980 darbesi öncesinde meslek örgütlerinin ve öğrenci derneklerinin aktif siyaseti oluşturup yönlendirdikleri bilinmektedir. 1980 darbesiyle yasaklanan derneklerin siyasi faaliyetleri, sonradan değiştirilen yasalarla düzenlenmiş ve örgütlenme özgürlüğü önündeki engeller darbe dönemine nazaran iyileştirilmiştir. Bu filmdeki siyasi STK'ların örgütlenme faaliyetlerinin, darbe sonrası demokratikleştirilen yasal düzenlemelerle daha çok görünür olduğunu söylemek mümkündür.

Başka Sementin Çocukları, bireysel varoluş hikâyeleri çevresinde Türkiye'nin sosyal ve siyasal meselelerinin bir mahallede birleştirilmiş anlatımıdır. Etnik meseleler, sınıf mücadelesi ve kentsel dönüşüm değinilen sorunlardan bir kaçıdır. Filmin sonunda, Veysel'i öldürenin Veysel gibi ezilmiş, yokluk içinde kendi gibi dışlanmışların üstüne basarak kurtulacağını düşünen en yakın arkadaşı Simo olduğu anlaşılır. Simo pavyonda hayal ettiği işe kavuşmuş ancak ilk günden Kerim'den yediği tokatla kurtulamadığını anlamıştır. Bu sahnenin hemen ardından, iki sokak ötede Simo'nun da seslerini duyduğu sokak protestosu sahnesi gelir. Simo eskilerden tanıdığı dergi satan arkadaşını dinlememiş, kendi bireysel varoluş direnişine devam etmiştir. Eskilerden 'yoldaşlık' ettiği arkadaşını dinlemiş olsaydı o pavyonun önünde değil iki sokak ötedeki sokak eyleminde olacaktı. Hiçbir karakterin 'kurtuluşa' eremediği film, suçlu kavramını sorgulamakta ve suçlu görünenin mağdur yüzünü yansıtmaktadır. Filmde, esasen suçlu olan bireyler değil onları suça iten toplum ve sistemdir mesajı verilmektedir.

4.10. Manda Yuvası

İstanbul'a zengin bir müteahhit olma hayaliyle gelen Aşur'un, kısa yoldan para kazanmak için çevresinde dolandırmadığı kimse kalmamıştır. İşçilerin yevmiyesini vermez, sözü verilen işleri zamanında yapmaz, her işten para harcamadan kaytarmanın yollarını aramaktadır. Dolandırdıkları, alacaklıları kapısına dayanınca bu hale dayanamayan karısı onu terk eder. Kastamonulu Aşur İstanbul'da hemşerilerinin takıldığı kahveye gider ve orada köyüne takılan kameralardan köyün gece gündüz izlendiğini öğrenir. 'İstanbul'u yenemeyen' Aşur babadan kalan köy evine bir yabancının yerleştiğini görünce, tutunamadığı İstanbul'dan Kastamonu'daki köyünün yolunu tutar.

Aşur'un yıllardır görmediği köyü, köye kurulan HES'ten (Hidroelektrik Santrali) sonra çok değişmiştir. Köyde kalanların çoğu, gençlerin bırakıp gittiği, işsiz yoksul yaşlı köylülerdir. Yan köyde gümüş madeni çıkarıldığını köylünün bundan para kazandığını duyan Aşur ve baba evinde yaşayan yabancı, köyde altın madeni olduğu söylentisini yayarak, köyün yolunu maden şirketlerine açarlar. Köylüler ve maden şirketleri arasındaki yalan etrafında şekillenir bu komik hikâye.

Aşur'un evinde kalan yabancı, köylülerin deyimiyle, 'artist' yok yok 'aktivist', gözlüklü sakallı Greenpeace'ci Vedat'tır. Vedat'ın dedesi de bu köydendir, o sebeple köylüler onu çabuk benimsemiştir. Baba evine giden Aşur, evin duvarlarında hayvan resimleri görünce Vedat'a, 'baytar mısın?' diye sorar; Vedat kendince düzelterek, hayır 'veteriner değilim' diye yanıtlar. Bu diyalogdan da anlaşılacağı gibi Vedat üniversite okumuş, kentlerin yoğun yaşantısından yorulmuş her entelin hayali olan, bu tabiatı güzel köye yerleşmiştir. Vedat maden mühendisliği eğitimi almış ancak mesleğini icra etmemiş, bunun yerine bütün ömrünü çevreci örgütlerde çalışarak geçirmiş bir aktivisttir. Yılların deneyimli çevrecisine sorar Aşur; ***Madem bu kadar çevrecisin bu HES'i buraya niye yaptırdın ya la? Dededen kalma üç tane tarla vardı onlar da gitmiş.*** Aktivist Vedat'ın yanıtı ise hayli önemlidir; ***Ben geldiğimde zaten köylü kararını vermişti. E alan razı satan razı. Ben de yoruldum artık, sıkıldım bu işlerden.*** Bu diyalog, Türkiye'de özellikle hak temelli STK'larda gönüllü olan bireylerin, diğer alanlardaki STK'larda gönüllü olan bireylere göre karşılaştırmasını yapma imkânı vermektedir. Gönüllülük faaliyeti sonucunda bireyin maddi ve veya manevi pek çok kazanımı olabilmekte, bu bağlamda bireyler yarattıkları faydayı görüp bunun en azından iç huzurunu hissedebilmektedirler. Bir çocuğun eğitim okula gitmesini sağlamak, bir insanın sağlığına kavuşmasına vesile olmak gibi faydaları yaratan gönüllüler muhakkak ki kendilerini bir şey başarmış hissetmektedirler (Keleş Tayşir, Tayşir ve Pazarcık, 2013.) Öte yandan, hak temelli alanda galibiyet ya da kazanım duygusunun çok az ve geçici bir his olarak yaşandığı, mağlubiyetin ise kanıksandığı ifade edilebilir. Bu durum, elbette ki hak temelli STK'larda gönüllü olan bireylerin tükenme duygusu yaşamasına da neden olabilmektedir. Filmde tanınmış çevreci STK'lardan birinin ismi geçer ama o da geçmişte kalmıştır. Bu filmde STK'lardan ziyade köyün örgütlü ve örgütsüz gücünün karşılaştırılması yapılmaktadır. Örgütlü olamayan, 'bilinçsiz' köylü HES'e karşı çıkamamış ama örgütlü köylü maden şirketlerine kök söktürmüştür. Köylü Aşur'a aktivist, eğitim görmüş çevreci Vedat, HES'i durdurabilecek güç olarak görünmektedir. Bu da, köylünün sivil toplum örgütlenmelerindeki eksikliğinin eğitimle ilişkilendirilip yansıtılmasıdır. STK'lara gönül vermiş bireyler üzerinden, STK'larla hiç ilişkisi olmamışların farkını anlatmaktadır. Filmin mesajına göre, STK'ları bilenler, değişim için mücadele edenler, iyi eğitim görmüş entel bireylerdir. Nitekim maden şirketlerini oyuna getirme fikri köylü Aşur'dan çıksa da, maden bilgisiyle gerekli araştırmaları ve

kurguyu yapan şirketleri daha iyi tanıyan aktivist Vedat'tır. Aşur'un tamamen bilinçsiz şekilde para kazanma arzusu, Vedat'ın bilgisiyle birleştiğinde ortaya başarı çıkmıştır.

Vedat'ın çevreci işlerden sıkılıp, yorulmasının Türkiye'deki aktivist kültür gerçekliğini yansıttığı söylenebilir. Vedat sıkılmıştır, yorulmuştur çünkü onun gibi doğa aşkıyla yanıp tutuşan aktivistlere rağmen başarı elde edememişlerdir. Ne bireysel ne kurumsal tutumları onları ideallerine ulaştırabilmiştir. Yorgun, emekli bir çevreciye dönüşmüşlerdir. Vedat nezdinde, STK'lara gönül vermiş bireylerin daha çok gençlik heyecanı ile dünyayı değiştirmeye olan inançları sayesinde çabaladıkları anlaşılmaktadır. Yaş geçince Türkiye'nin kimi yorgun solcu demokratları gibi kapitalist olmasalar da inançları tükenmiş, hayatlarına daha bireysel arzularıyla devam etmişlerdir.

Aşur'un maden şirketlerini kandırma işine pek sıcak bakmayan Vedat, Aşur'un onun geçmişine vurgu yaptığı konuşmayla değişmiştir. Aşur, *Senin çevreciliğine sığıyorum, bütün ömrünü şu dünyayı kirleten şirketlerle uğraşarak geçürmüşsün, deden gilden kalma şu köy için parmağını bile kıpırdatmayacan mı...* Vedat, *Aslında haklısın bütün ömrümü dünyayı temizlemekle geçirdim buraya geldim oldum pisçi (Peace)*. Vedat'ın bütün ömrünü verdiği yaşam amacı, maden şirketlerinden intikam alma fikriyle bir nebze olsun gerçekleşecektir. Aşur'un sitemi aslında gerçekliğe çok yakın bir eleştiri içermektedir. Türkiye'nin farklı yerlerinde yaşayan siyasetçisinden, sanatçısından, eğitimlisinden memleketlerine katkı yapmaları beklenmektedir. Aşur'un talebi bu durumla ilişkili olsa da, aktivist bireylerin günümüzde sıklıkla eleştirilere maruz kaldıkları durumlardır. Nitekim filmin yönetmeni Kastamonuludur; filmi memleketinde katledilen güzel tabiata dikkat çekmek için yapmıştır.

Film, kandırılan maden şirketlerinden alınan yüklü meblağ ile köylünün deniz kenarında tatil yaptığı görüntüyle son bulur. Böylece hem köylü hem Vedat amacına ulaşmıştır. HES yapan şirketlerin yarattığı olumsuz çevresel ve sosyal koşulların intikamı aynı zihniyete sahip maden şirketlerinden alınmıştır. Öte yandan, alınan bu paranın yine doğayı kirletmesi kaçınılmaz olan bir "modern" turistik tesiste harcanması, köylünün jet ski'ye binmesi, bir yandan senaryonun mantıksızlığı olarak okunabilecekken, öte yandan, insanların bir yandan adandıkları bir dava uğruna son

derece aktivist, bu bağlamda muhafazakâr olabilirken öte yandan kendisiyle çelişir davranışlar sergilemesinin mümkün olduğunu göstermesi bağlamında da okunabilir.

4.11. Başka Dilde Aşk

Sana büyük bir sır söyleyeceğim, korkuyorum senden

Korkuyorum ikindilerde seni pencerelere götüren şeyden

Korkuyorum davranışlarından, söylenmedik sözcüklerden

L. Aragon

Aragon'un bu şiiri işitme engelli Onur'un en sevdiği, anlamını bizzat yaşadığı şiirdir. Doğuştan işitme engelli Onur'u, babası oğlundan utandığı için terk etmiştir 7 yaşındayken. Babasının utancı Onur'un bütün yaşamına tesir ettiğinden konuşmaktan korkmaktadır Onur. Annesi dışardaki tehlikelere karşı oğlunu koruyamamaktan, oğlunun üzülmekten korkmaktadır. Onur'un âşık olduğu Zeynep, çağrı merkezinde çalışır fakat işinde mutsuzdur, o da iş bulamamaktan korkmaktadır. Hayatın her alanında farklı boyutları yaşanan korkunun, ince işlenmiş halini içermektedir film.

Onur, kendini kanıtlama çabası içerisinde, en sessiz iş mekânlarından kütüphanede çalışmaktadır. Zeynep onun aksine sürekli konuşmak zorunda olduğu, iletişim ve satış odaklı çağrı merkezinde çalışmaktadır. Zeynep ancak hiç konuşamayan Onur'la huzuru bulmaktadır. Zeynep ve diğer çağrı merkezi çalışanları ağır çalışma koşulları altında çalışmaktadırlar. Çağrı merkezi; duvarında 'Bugün Satış İçin Ne Yaptın' yazan, molaların çok kısa olduğu, tuvalete bile izinle gidilen, müşterilerin hakaretlerine ve departman sorumlusunun satış baskısına maruz kalınan bir mekândır. Tüm bu koşulların yanında ayağı kırılan personelin bile, patrona göre işini konuşarak yaptığından işe gelmesine engel oluşturacak bir durumu yoktur. Uzun çalışma saatleri, mesailer ve karşılığında verilen düşük ücret de çalışanların yakındığı sorunlardandır. Zeynep ve arkadaşları her gün kendi içlerinde bu duruma isyan etmektedir. Geçmiş iş deneyimleri, iş değiştirmenin de çözüm olmadığını göstermiştir bu insanlara. En sağlıklı olanın sistemi değiştirmek olduğu bilinse de, onlar için en acil olan yaşadıkları koşulları

iyileştirmektedir. Çağrı merkezinde küçük bir ses çıkarma eylemi fazla mesaiyle cezalandırıldığından, adım atmak o kadar da kolay görünmemektedir.

Zeynep ve iş arkadaşları kendi aralarında örgütlenip bir hal çaresi düşünmektedirler. Akla ilk gelen sendika fikri olsa da, ‘o iş öyle kolay olmadığından’ önce internetten örgütlenmeyi planlamaktadırlar. İnternet üzerinden bir grup oluşturulup, diğer çağrı merkezi çalışanlarının da ulaşacağı bir platform kurulmuştur. Onur grafik tasarım eğitimi almış fakat engelinden dolayı iş bulamamaktadır. Bu eğitimini çağrı merkezi çalışanlarına desteğe dönüştürmüş, onlar için www.gercegeccagrı.org web sayfasını tasarlamıştır. Onur tarafından dizayn edilen bu web sayfası, çalışanların örgütlenmelerine hız katmıştır. Onur bu siteyi tasarlamadan önce internetten Çağrı Merkezi Çalışanları Derneği’nin web sayfasını incelemiştir. Tüm hazırlıklar yapılmış, çalışanlar örgütlenmiş, pankartlar hazırlanmıştır. Çalışanlar Galatasaray Meydanı’nda basın açıklaması yapılacak alana doğru, ‘iş güvencesi istiyoruz’, ‘kariyer yalanlarınızı külâhıma anlatın’, ‘esnek çalışma saatlerine son’, yazılı pankartlar taşıyarak ve ‘sendika sigorta 6 saat iş günü’, ‘sendika hakkımız engellenemez’, ‘çağrı merkezinde sömürüye son’ sloganları eşliğinde yürümektedirler.

Çağrı merkezi çalışanlarının kötü iş koşullarından yukarıda bahsedilmiştir. Bu çalışanlar sömürüldüklerinin farkına varmış ve hak arama mücadelesi başlatmışlardır. Çalışanların hak arama mücadelesinde akla ilk gelen sendika olmuştur. Yani sendikalar, çalışan haklarının korunup kollandığı örgütlerden sayılmıştır. Fakat çalışanlar dönemin koşulları gereği sendikadan çok internetin fayda sağlayacağını düşünmektedirler. Çünkü sendikalar uzun, yorucu yani bürokratik süreçler gerektirmektedir. Çalışanlara lazım olan, en hızlı örgütlenmeyi sağlayıp en hızlı çözümü üretmektir. Bu bağlamda günümüz koşullarında sendikalar ağır bürokratik yol olmakta, internet örgütlenmeleri (sanal örgütler) sendikalardan daha işlevsel bulunabilmektedir. Onur’un incelediği Çağrı Merkezi Çalışanları Derneği de bu işin daha önce nasıl yapıldığını görmek açısından önemli olmuştur. Hayatında çağrı merkezi çalışanlarının hak arama mücadelesiyle ilgisi olmayan Onur, ilk güvenilir bilgiyi derneğin web sayfasından öğrenmektedir. Yani Onur’un baktığı dernek, diğer örgütlenmelere örnek olmaktadır.

Onur'un tasarladığı web sayfası gerçekte çağrı merkezi çalışanları için tasarlanmış bir web sayfasıdır. Yine Çağrı Merkezi çalışanları derneği bu alandaki çalışanların örgütlendiği ilk kurumdur. Filmin 2009 yılında gösterime girdiği göz önünde bulundurulduğunda, 2009 yılında çağrı merkezi çalışanlarının sendikal haklardan mahrum oldukları söylenebilir (devletisimisi.org.tr). Örgütlenme özgürlüğü talep eden bu insanlara dönemin yasası engel olmaktadır. Ancak Türkiye'de kurulan Çağrı Merkezi Çalışanları Derneği, 2013 yılında sendikalaşmış bir örgüttür. Derneğin kuruluşu ile beraber gün yüzüne çıkan bu ihtiyaç, daha sonra Devrimci İletişim ve Çağrı Merkezi Çalışanları Sendikası (Dev İletişim-İş) olarak faaliyetlerine devam etmiştir (Sol Haber, 2014). Filmde, çalışanların ilk tercihi imza kampanyası yerine sokak protestosu olmuştur. Kullanılan sloganlardan 'kurtuluş yok tek başına ya hep beraber ya hiçbirimiz' sloganı sol gruplardan aşına olunan söylemdir. Bu bağlamda Türkiye'de çalışanların hak arayışlarının sol ideolojiyle yan yana anıldığı söylenebilir. Bunun yanı sıra genel kanı, Türkiye tarihinde bu sloganın sol sendikalar tarafından kullanıldığıdır. Bu sloganları kullanan kurumlar daha çok işçinin merkezde olduğu, hükümetlere muhalif grupların literatüründe bulunan mevcut söylemdir. Hülasa kimilerine göre işçi sınıfının mücadelesi sol ideolojiyle bütünleştirilmiştir.

Galatasaray Meydanı'nda basın açıklamasına başlanmadan polisler eylemcilerin etrafını sarar. Polis amiri ve eylemciler arasında aşağıdaki diyalog dikkat çekicidir.

Polis amiri: Bu yürüyüşün sorumlusuuu

Zeynep: Benim, sorunlarımızı duyurmaya çalışıyoruz.

Polis amiri: Tamam duyurdunuz işte şimdi dağılın.

Zeynep: Basın açıklamasını okuduktan sonra dağılacağız zaten.

Polis amiri: Hanfendi yaptığınız eylem Gösteri ve Yürüyüş Yasası'na aykırı, eğer dağılmazsanız ekip hemen müdahale etmek zorunda kalacak.

Erkek eylemci: Bakın amir bey yürüyüşümüzü yaptıktan sonra basın açıklamasını yapıp dağılcaz diyoruz zaten.

Polis amiri: Beyfendi siz laftan anlamıyor musunuz yaptığınız eylem izinsizdir diyorum zaten. Eğer dağılmazsanız müdahale etmek zorunda kalıcım.

Erkek eylemci: Ya iyi de bu basın açıklaması yapmak için izne gerek olmadığını siz de biliyorsunuz.

Polis amiri: Ama yürüyüş yapmaya hakkınız yok.

Zeynep: Hayır öyle bi ibare yok yasada.

Polis amiri: Dikkatli bi şekilde yapın o zaman, şu pankartları da indirin.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu Türkiye’de filmde geçen tartışmalara sık sık sebep olmaktadır. Bu kanun siyasi cenahta sık sık üzerine konuşulan, demokrasiyle bağlantılı kanundur. Ancak Türkiye’de de filmdeki gibi tartışmalıdır. Bu kanun üzerinde sık sık değişiklikler yapılmaktadır. AB üyeliği sürecinde iyileştirilen kanun 2015 yılında tekrar antidemokratikleştirilmiştir (AB İlerleme Raporu, 2015). Yukarda vurgulanan diyalog esasen kanun uygulayıcılarının keyfi tutumlarının örgütlenme özgürlüğü önündeki büyük engellerden olduğunu göstermektedir. Polis amiri eylemcilere keyfi kurallarını dayatmakta ve kanundan habersiz eylemciler olduğunda gereği yapılmaktadır. Kanunların polis amirlerinin keyfiyetine bırakılması, demokrasinin sorunlu olduğunun bir göstergesidir. Filmde ikna olan polis amiri fiziksel müdahale yerine, otoritesini kullanarak pankartları indirtmiştir. Eylemcilerin ve polislerin karşılıklı kibar tavırları eylemin kısmen sorunsuz devam etmesini sağlamıştır. Bahsi geçen sahneler, Türkiye’de özellikle hak temelli STK’ların faaliyetlerini sürdürmesinin diğer STK’lara oranla ne kadar güç olduğunu göstermesi bağlamında da fikir vermektedir. Hak temelli STK’ların odaklandıkları sorunlara dikkat çekmek için gerçekleştirdikleri gösteri, yürüyüş vb. faaliyetler bu STK’larda çalışan veya gönüllü olan bireylerin sık sık polisle karşı karşıya gelmesine neden olmaktadır, Örneğin LGBTİ örgütlerin düzenlediği Onur Yürüyüşü (Diken, 2016).. Bu durum, bahsi geçen STK’ların hem gönüllü desteği hem de kaynak bulması noktalarında sorunlar yaşamalarına neden olabilmektedir.

İşitme engelli Onur'un, işleri konuşmak olan çağrı merkezi çalışanlarının eylemine katılması onlara olan desteği oldukça ironiktir. Film esasen fiziksel engelli Onur'la iş yaşamında engelleri olan Zeynep'in ortak mücadelesi, birbirlerine verdikleri desteği aşk hikâyesiyle aktarmaktadır. Toplumsal sorunları, önyargıları, zihinsel ve bedensel engelleri ve işçi sorunlarını gün yüzüne çıkarmaktadır. Türkiye'de işitme engelliler için altyazı konulan tek Türk filmi özelliği olmasının yanı sıra, toplumsal mesaj barındıran içeriğiyle bir sosyal sorumluluğa dönüşmüştür. Film yapanlar, sosyal dezavantajlı gruplara dikkat çekmeyi amaçladıkları gibi, filmin gelirinin yine bu gruplara aktarılmasıyla seyirciyi de bu sorumluluğa dahil etmektedirler.

Aşk, terk edişler, gel-gitler, kararsızlıklar, derin tartışmalar, korkular, önyargılar çevredekilerin Onur'la Zeynep'e garip bakışları bu 'anormal' ilişkiyi bitirmeye yetmemiştir. Filmin sonunda gerçekleşen kavuşmada, fonda çalan Mor ve Ötesi grubunun şarkısı '*Başka Dilde Aşk'ın*' kapanışını esaslı kılıp, bireyi yeniden iç sorgulamalara sevk etmektedir.

Hayat, o kadar zor mu?

Atılır mıyız oyundan benzemezsek onlara?

Bahane mi lazım? Mazeretimiz mi kalmamış?

Çok ayıp olmuş... Çok ayıp olmuş...

4.12. Kurtuluş Son Durak

Kadınlar insandır biz insanoğlu

Neşet Ertay

Eylem, evlenme planları yaptığı nişanlısı tarafından terk edilince evlenince oturacakları Saadet apartmanındaki evine yalnız taşınmıştır. Apartmanın sıradan kadınları, Ermeni Vartanuş, eski konsomatris Goncagül, kuaför Füsün ve kocasından şiddet gören Gülnur'la kızı Tülay bu yeni, eğitilmiş yalnız kadını merak etmektedirler. Komşuluk gereği, pastalar sarmalar götürülür, eşyalarına yardım edilir bir hafta evden çıkmayınca numaradan apartman toplantısı yapılır. Eylem düğününe sayılı günler kala

terk edildiği için ağır bir buhran yaşamaktadır. Meraklı, ilgili komşularına dayanamayan Eylem sonunda evini ‘apartman toplantısı’ için açmış, kadınların zihninden geçen tüm soruları cevaplamıştır.

Filmin hikâyesi, "kendine bile hayrı olmayan" psikolog Eylem ve her birinin ayrı dertleri olan sıradan kadınların yaşamıdır. Eylem, intihar teşebbüsünden sonra bu kadın grubuna dahil olmuş, her birinin yaşadığı drama tanıklık etmiştir. İntihar teşebbüsünden sonra, kadınların yardımlarıyla tekrar yaşamayı seçen Eylem, öğrenim görmüş bir kadın olarak kadınların sorunlarıyla nasıl baş edeceklerini gösteren bir lidere dönüşmüştür. Bu kadınların hepsi, antidepressan kullanarak, yaşadıkları sorunları normalleştirmişlerdir. Eylem’in karşı komşusu her gün kocasından şiddet görmekte ancak hiç kimse bu duruma müdahale etmemektedir. Bağırış çağırış seslerinin geldiği gecelerden birinde Eylem, şiddeti durdurmak için müdahale edip polis çağırmıştır ancak tüm bunlar şiddeti engellemeye yetmemiştir.

Türkiye’deki erkek prototipine uygun, şiddet uygulayan koca, diğer kadınlara bağırıldığında özür dileyebilecek kadar ‘kibar’ dır da. Devletin polisi, bu meseleyi ‘aile içi’ bir mesele olarak görüp, olur böyle şeyler diyerek şiddet uygulayan adamın sırtını sıvazlamaktadır. Türkiye’de eğitilmiş ya da eğitimsiz her kadın şiddet görmekte ve devlet bu eşitsizlik ilişkilerine müdahale etmeyip çoğu zaman görmezden gelmektedir. Bu bağlamda Kurtuluş Son Durak, bu devlet- erkek dayanışmasına eleştirel bir bakış sunmaktadır.

Toplumsal endişesi olan film, her biri erkekler tarafından incitilen kadınların örgütlenerek şiddetle baş etme yöntemini yansıtmaktadır. Kara mizah öğeleri bulunduran film, ilkin şiddet uygulayan kocanın karşısında durarak kadın mücadelesinin pratiğini sunmaktadır. Şiddet gören kadının evinde bir araya gelen kadınlar, istemeden şiddet uygulayan kocayı öldürmüştür. Hikâyenin devamında incitilen kadınlardan bir diğeri ‘dostunu’ öldürmüş, cesetler bahçedeki kuyuya atılmıştır.

Saadet Apartmanı’ndaki kadınların dayanışma öyküsü, erkeklere karşı bir araya geldiklerinde ‘kadınlardan korkulur’ mottosu, ülke çapında büyük bir kadın örgütlenmesini başlatmıştır. Filmin sloganı ‘her türlü şiddete karşıyız’ olsa da

kadınların, kendilerine eziyet eden erkeklerden ancak şiddete başvurarak kendilerini koruyabildikleri alt metinlerde aktarılmıştır. Haberlerde her gün karşılaşılan şiddet hikâyelerine ahlamaktan vahlamaktan başka tepkiler vermeyen bu kadınlar, kendilerine ‘güvenmiş’, dayanışmayla yalnız olmadıklarını anlamışlardır. Saadet Apartmanı'nda altı kadının başlattığı direniş, şiddet gören diğer kadınları da yanına çekmiştir.

Türkiye'nin en büyük sosyolojik sorunlarından olan cinsiyet eşitsizliğinin, ayrımcılığın yarattığı durumlardan şiddet, hatta çoğu zaman cinayet filmin mesajı olarak yansıtılmaktadır. Bu, filmi derdi olan bir film yapmış, adından çokça söz ettirmiştir. Şiddet gören, aşağılanan, ezilen kadınların örgütlenme öyküsü trajikomik olaylarla beyaz perdeye aktarılmıştır. Kadınların dayanışmayla kurdukları mücadele öyküsü, Saadet Apartmanı'nda kurulan dernekle devam etmiştir. Türkiye’de, filmde kurulan derneğin faaliyetlerine benzer STK’ların ve platformların mevcudiyeti bilinmektedir. Burada farklı olan, derneğin kuruluşuna seyircinin de bizzat tanık olmasıdır. Bu bağlamda kadınların yaşadığı mağduriyetin örgütlenmeye, bu örgütlenmenin de - mağduriyetin hemen her yerde herkesin yaşadığı göz önünde bulundurulduğundan- derneğe dönüştüğünü söylenebilir. Yani Türkiye’de kurulan bazı kadın STK’larının aynı dertten muzdarip, ortak amaçlarla bir araya gelen bireylerin taleplerini dile getirdikleri alan olduğu görülmektedir. Öte yandan toplumsal eşitsizliği direnişe dönüştüren kadınların, dernekle birlikte daha fazla güçlendiği gözlemlenmiştir. Ortak amaçla bir araya gelen bireylerin mücadelesinin, toplumsal karşılığı ve etkisi olduğu söylenebilir. Bireysel şiddet hikâyelerinin, mücadele ve dayanışma ile aşılabileceği mesajı verilmektedir. Şiddet gören kadınların bunu sineye çekmemesi gerektiği, ‘kaderine’ razı olarak şiddetle yaşamaya mecbur olmadığı aktarılmış, örgütlenme bu sorunların çözümü olarak işaret edilmiştir. Film bu açıdan hem örgütlenmeyi anlatmakta hem de örgütlenmeye yönlendirmektedir. Toplumun mağdurları, ötekileştirilmişleri için STK’ların önemi vurgulanmaktadır.

Filmin gerçekliklerinden biri de eylem yapan kadınların emniyet güçleri ve erkekler tarafından ciddiye alınmamalarıdır. Filmde ciddiye alınmaları, kadınların erkek polisin cinsel organını kesme tehdidinden sonra gerçekleşmiştir. ‘Erkekliklerine zeval gelmesi erkekleri toplumda güçsüzleştireceği düşüncesinden, ‘erkeklik’ en çok korunan

öge olmuştur. Kadınların devlet görevlilerince ciddiye alınmaması, eylemlerden edinilen gözlemlerden yola çıkarak, Türkiye’de kadın eylemlerinde sık karşılaşılan bir durumdur. Sokak protestoları gerçekleştiren kadınlar ‘tehlike’ olarak algılanmadığından, ‘eğlencelerine’ müdahale edilmemektedir. Filmsel anlatıda aktarıldığı üzere, kadınlar birlikte örgütlenerek şiddete başvurmadağı müddetçe dikkate alınmamaktadırlar. Kadın dayanışmasının dernekle beraber resmileşmesi, kadınların diğerkadınlardan gördüğü destek bir nebze de olsa ciddiye alınmalarını sağlamıştır.

4.13. Gelecek Uzun Sürer

Keşke Anadolu’daki bütün dillerdeki ağıtlar kendi sesleriyle kaydedilse...

Yaşar Kemal

Yaşar Kemal’in ağıtlar derlemesinin yukarda yazılı giriş cümlesi, Sumru’nun hayatının gayesi olmuştur. Sumru, tez çalışmasına yeni ağıtlar eklemek için Diyarbakır’a giden bir etnomüzikologtur. Sumru’nun trenle başladığı yalnız yolculuğu, Diyarbakır sokaklarında, tarihi Ermeni kilisesinde, yoksul mahallerde, işportacıların, demircilerin sesleri arasında devam eder. Uzaktan duyduğu ağıtın peşine düşer, evlerin damlarında ‘kedi’ gibi dolaşarak. Duyduğu her sesi kaydeder; acının, mutluluğun, öfkenin, telaşın, türkülerin, korkunun ve umudun sesini.

Sumru seslerin ardındaki hikâyeleri de aktarır. Ağıtlara ulaşmak Sumru için zor olmamıştır. Mezopotamya Yakınlarını Kaybedenler Derneğı ve Musa Anter Görsel ve İşitsel Hafıza Merkezi, Sumru’yu ağıtların hayattaki ve kayıtlardaki söyleyicilerine ulaştırmıştır. Sumru’yu kayıtlara ulaştıran, korsan filmler satan sinema sevdalısı Ahmet’tir. Bu tanışmadan sonra beraber düşerler ahenkli seslerin peşine.

Gelecek Uzun Sürer, Güneydoğu’da zorla kaybettirmelere, faili meçhul cinayetlere, yakınlarının usanmadan aradığı kayıpların faillerine yer vermektedir. Film 90’lı yılların siyasi meselelerinin, çatışmaların ardında bıraktığı tanıkların hakikatini anlatmaktadır. Çok dilliliğin, çok kültürlülüğün vurgulandığı filmde, Lazca ağıtlardan Ermenice ağıtlara kadar, Türkiye halklarının farklı seslerini bulmak mümkündür. Toplumsal ve siyasal meselelerle yüzleşmeyi amaçlayan film, ülkenin toplumsal

belleğini gün yüzüne çıkarmaya çalışmaktadır. Erkek arkadaşını kaybetmenin acısını yaşayan Sumru, halkların kuytu köşelerde kalan trajik hakikatlerini aramaktadır.

Sumru araştırması için gittiği Mezopotamya Yakınlarını Kaybedenler Derneği'nde (MEYA-DER), derneğe gelen kadınlarla görüşme yapmak istediğini söyler. Bu kadınlar, yakınlarını kaybeden derneğin faydalanıcılarıdır. Gözaltında kaybedilen ve faili meçhul cinayetlere kurban gidenlerin çoğunlukla erkekler olduğu göz önünde bulundurulduğunda, ziyaretçilerin ve çalışanların kadınlardan oluştuğu belirtilmelidir. Dernek bir kaç odadan oluşan, fiziksel koşulları iyinin üstünde olarak yorumlanabilecek yapıya sahiptir. Derneğin bir odasında, kadınlar dikiş yapmakta, diğer odasında derneğe gelen kadının sorunları konuşulmakta ve diğer bölümde bir kadının resim çizdiği görülmektedir. Derneğin diğer bölümünde toplantı yaptığı anlaşılan kadın, Sumru'ya nasıl yardımcı olabileceğini sıcak bir dille sormaktadır. Dernekteki kadın Sumru'ya, ***Siz şu Leyla'yla gelen arkadaşınız di mi?*** Sorusuna evet cevabını aldıktan sonra samimiyetini bir kat daha arttırmıştır. Bu bağlamda hak temelli politik STK'larda tanıdık referansının da önemli olduğu söylenebilir. MEYA-DER isminden anlaşılan faaliyetinin dışında, geride kalan kadınlara yönelik sosyal faaliyetlerle de ilgilenmektedirler. Yakınlarını kaybedenlerin, yalnız eşler, çocuklar ve anneler olduğu göz önünde bulundurulduğunda, cinsiyet kimliklerinden dolayı dezavantajlı konumda olan kadınların katmerli ötekileştirilmelerine yönelik çalışmalar da yapıldığı yorumu yapılabilir. Yani toplumda kadın olmanın, yakınıni kaybetmenin, ekonomik olarak bölgesel faktörlerden dolayı erkeğe bağlı olmanın ve kadınların yaşadıkları psikolojik travmaların derneğin faaliyet alanını oluşturduğu söylenebilir. Buraya gelen kayıp yakınları, dikiş öğrenerek mesleki beceri kazanmakta, resim çizerek sosyalleşmekte ve dernek çalışanlarıyla sorunlarını paylaşarak ruhsal olarak rahatlamaktadır. Ezcümle, kadınlar toplumsal yaşama kazandırılmaktadır.

Sumru'nun ziyaret ettiği ikinci kurum Ahmet'in daha önceki çalışmasını bıraktığı Musa Anter Görsel ve İşitsel Hafıza Merkezidir. Hafıza Merkezi toplumsal bellek ve hakikat çalışmalarının yapıldığı kurumdur. Merkezin duvarında John Berger'in sözü asılıdır, ***Bu efendiler yalnızca masumları katletmekle kalmaz, hafızayı da yok ederler. Suçlar unutulmamalı, kayıtlarını belgelerini muhafaza etmeliyiz.*** Tam

da Berger'in vurguladığı amaca hizmet etmeyi amaçlamaktadır Hafıza Merkezi. 'Yıllar sonra hakikatler araştırıldığında sunulacak kayıtların' tutulduğu merkez, halkların toplumsal hafızasını diri tutuma amacı gütmektedir. Sumru ve Ahmet resimlerin, ses kayıtlarının, videokasetlerinin yığıldığı bir odaya girerler. Ahmet'in deyimiyle, **Gördüğünüz gibi yani, hafıza merkezinin adı var ama kendi yok. Kaset yığını merkezi...** Hafıza Merkezi'nde aranılanı bulmak çaba gerektirmektedir. Veriler düzenlenip tertiplenmemiştir. Burada filmin mesajı, 'hakikatleri arama komisyonu' kurulmasının uzun yıllara yayılacağından, merkezin acelesinin olmadığı vurgusudur. Öte yandan STK olarak bakıldığında, hak temelli çalışan merkezin disiplinsizliği ve özensizliği göze çarpmaktadır. Bütün verilerin düzenlemesi, 'günü' geldiğinde nasılsa halledilir diye ertelenmiştir. Var olan işlerin ertelenmesi bir çeşit işin savsaklandığını göstermektedir. Türkiye'de hak temelli STK'lar ve yerel STK'larda bunun örneklerine rastlamak oldukça mümkündür. Bu durum elbette maddi, teknik, işgücü imkânlarının yetersizliği yani kaynak sıkıntısı ile de ilişkilendirilebilir ki bu sıkıntı Türkiye'de özellikle hak temelli STK'lar için sık rastlanır bir durumdur (Tayşir & Pazarcık, 2011).

Film'de geçen kurgu, yaşanmışlıklardan alınıp titiz bir çalışmayla derlenmiştir. Yine filmde geçen Hafıza Merkezi, faili meçhul cinayetlerin sembol ismi Musa Anter'le ilişkilendirilerek kurguya uygun bir merkez yaratılmıştır. Gerçekte Hafıza Merkezi, İstanbul'da bulunan, filmdeki kurumla benzer çalışmalar yapan Hakikat Adalet ve Hafıza Merkezi'nden esinle oluşturulmuştur. İstanbul'da bulunan bu STK, 2011 yılında "Sivil Toplumun Kürt Sorununun Çözümüne Etkin Katılımı için Kapasite Geliştirme" projesini gerçekleştirmiştir (hakikatadalethafiza.org). Türkiye'nin AB uyum sürecinde STK'lar ve Kürt sorununun demokratik çözümü yönünde olumlu adımlar atılmıştır. Yukarıda ismi geçen STK'lar, hem Kürt sorunu hem sivil toplum alanına dair çalışmalar yapmaktadır. Bu bağlamda AB'nin talep ettiği iki standardı sağlamaya yönelik adımlar attığı söylenebilir.

Gelecek Uzun Sürer, geçmişte yaşanan olaylara ışık tutarak gelecekte ne kadar süreceğini sorgulayan bir filmidir. Yunan yönetmen Angelopoulos'tan alıntı yaparak geleceğin ne kadar süreceğini tekrar sorgulamakta fayda vardır. **Yarın ne kadar sürecek?** sorusuna Angelopoulos, **Sonsuzluk ve Bir Gün Kadar** diye cevap

vermektedir. Kürt halkının yaşadığı travmatik sorunları işleyen film, fail ve hesap verme meselelerinin de altını çizmektedir. Kocasını ve kocasının kardeşleriyle beraber beş yakınının devlet görevlilerince öldürülmesine tanık olan kadın, ***Bunların cevabını bugün bize vermezlerse, yarın çocuklarımıza verecekler. Olmadı, torunlarımıza... Bunları asla unutmayacağız, affetmeyeceğiz,*** diyerek filmin vermek istediği mesajı dillendirmektedir

4.14. Sen Kimsin

Film polis olan babasına layık olamayan, kendince polisçilik oynayan özel dedektif Tekin’le babasının arkadaşı, emekli trafik polisi İsmail Abi’sinin maceralarını anlatmaktadır. Sakar dedektif kurgusuyla yaratılan Tekin karakteri, giriştiği her işi eline yüzüne bulaştıran, parasız pulsuz hayalperest bir adamdır. Sakarlığı sayesinde tanınan dedektif Tekin’in bu "ünü" Suzan Hanım’dan ilk işini almasına sebep olacaktır. Suzan Hanım, dedektiflerin sakarlığıyla üvey kızını öldürüp yaşlı kocasından kalan mirasa konmayı planlamaktadır. Güldürmeyi amaçlayan filmde, tam da komediye uygun şekilde işler yolunda gitmez.

Dedektifler Tekin ve İsmail Abi Suzan Hanım’ın evine gittiği esnada, varlıklı Suzan Hanım yalısında kimsesiz çocuklar yararına bir etkinlik düzenlemektedir. Yalının bahçesinde çocuklar oyun oynayarak eğlenmektedirler. Çocuklar için animasyon organizasyonu çağrılmış, Tekin ve İsmail Abi kostümleri giyerek çocuklara gösteri sunmaktadırlar. Bu esnada Suzan Hanım misafirlerine açılış konuşması yapmaktadır, ***Öncelikle Kimsesiz Çocuklar adına verdiğim bu davete, beni kırmayıp geldiğiniz için hepinize çok çok teşekkür ederim. Bu evin bahçesinde sekiz kadınla başlattığımız yardım derneğimizin her geçen gün çığ gibi büyüyerek vakıf haline gelmesi gerçekten beni mutlu ediyor.*** Yaşlı kocasının ölümünü dört gözle bekleyen Suzan Hanım, parası için evlendiği adamın mal varlığını hayır işlerinde de kullanmaktadır. Bahçedeki hizmetçiler dışında, misafirlerin hepsi etkinliğin yazılı olduğu şapkalar takmaktadırlar. Zengin olduğu anlaşılan misafirler davetin tadını çıkarırken, evin çalışanları onlara hizmet etmektedir. Suzan Hanım ve diğer kadın arkadaşlarının başlattığı yardım derneği yine kadın-çocuk ilişkisi üzerinden aktarılmaktadır. Misafirlerine günün sonunda ‘iyi

eğlenceler' dileyen Suzan Hanım'ın deyimiyle, **onların anneleri, ablaları, öğretmenleri** olmuşlardır. Anne, abla ve öğretmen ilişkisi çocukların eğitiminin kadınların görevi olduğu toplumsal rollerle ilgilidir. Anne, abla ve öğretmen konumu, kimsesiz çocuklarla kadınlar arasındaki hiyerarşik yapının dışı vurumudur. "İyi eğlenceler" söyleminden STK faaliyetlerinin zenginlerin eğlencesi olduğu yorumu yapılabilir. Suzan Hanım'ın sekiz kadınla başlatılan dernek çalışmasının şimdi vakıf olmasına yaptığı övgü, dikkate değerdir. Zira vakıflar mal topluluğuyken dernekler kişi topluluklarıdır. Her ikisi de STK olarak adlandırılır, fakat vakıflar mal veya hizmet üzerine kurulabilirken derneklerde böyle bir durum yoktur. Vakfın kurulması için kişi sayısı değil mal varlığı önemli olmaktadır (www.vgm.gov.tr). Bu bağlamda Suzan Hanım ve arkadaşlarının kurduğu yardım derneğinin vakfa dönüşmesi, mal varlıklarının arttığının göstergesidir. Filmdeki karakterin bu dönüşümden övgüyle söz etmesi, vakıfları derneklerden daha güçlü gördüğünün ifadesidir. Varlıklı Suzan Hanım için, mal varlığının ön plana çıktığı vakıf daha önemli olmaktadır. Bu durum Türkiye'de STK'ların örgütlenme biçimlerine genellenebilir. Şöyle ki genel algı, Türkiye'de vakıf kurabilmek, derneklere nazaran daha kalıcı örgütsel yapılar inşa edebilmek şeklinde algılanmaktadır. Öte yandan, bu çalışma kapsamında incelenen kimi filmlerde olduğu gibi burada da, yardımseverlik faaliyetinin "sosyete" ya da "camiada" yer edinme faaliyetinin bir aracı olabildiği, yardımın başkasının parası ile yapılan bir etkinlik olduğu ve tüm bu eylemlere meşruiyetin "kimsesiz çocuklar" üzerinden sağlandığı anlaşılmaktadır. Burada "yardımsever" in rolü ise, bir çeşit öğretmenlik ve ebeveynlik karışımıdır.

Dedektifler çocuklara yapılacak Pamuk Prenses masalının karakterlerini canlandırmak için hazırlanırken, kimsesiz çocuklar Pamuk Prenses'in kötü kalpli üvey annesinin hikâyesini dinlemektedirler. Çocukların masalı dinlediği esnada; hayırsever, üvey anne Suzan Hanım üvey kızı için kurguladığı ölüm planını hızlandırmaktadır. Masal ve gerçeklik arasında bağ kuran film, samimiyet ve yardım arasındaki bağı da ifşa etmektedir. Suzan Hanım'ın yardımcıları küçük bir bebekle gelir ve küçük misafirin Suzan Hanım'la tanışmak istediğini söyler. **Öyle mi ay canım gel** diyerek bebeği kucağında emanet tutan Suzan Hanım, bebekle çektiği fotoğraftan sonra bebeği yardımcısına verir. Bu davranış ve söylem Suzan Hanım nezdinde varlıklı kadınların yardım anlayışlarının ardındaki samimiyezsizliklerini yansıtmaktadır. Suzan Hanım

karakteri bir yandan üvey kızını öldürmeyi planlarken, bir yandan da kimsesiz çocukların yararını düşünmektedir. STK algısından ziyade Suzan Hanım, yardımsever kişiliğin ikiyüzlü insan yaklaşımını sergilemektedir. Yani bireyler kendi yakınlarının hiç bir yararını düşünmez hatta kötülük ederken hiç tanımadıkları insanlar için duyarlı olabilmektedirler. Bu da insanın ikiyüzlü doğasıyla anlaşılabilir olmaktadır. Suzan Hanım'ın çelişkili ve ikiyüzlü yaklaşımı, kimsesiz üvey kızından almak istediği mirası kimsesiz çocuklar yararına kullanmasıyla da pekişmektedir. Bu anlatım, kimi zaman gündelik eylemlerinden ötürü vicdan azabı çeken kişilerin belki de çektikleri vicdan azabından kurtulabilmek gayesiyle sivil toplum alanına yöneldiği şeklinde de okunabilir.

4.15. Recep İvedik 1

Anadolu'nun yetiştirdiği 'delikanlılardan' Recep yolda bir cüzdan bulur, cüzdanın çok önemli bir iş adamına ait olduğunu öğrenince Antalya'ya doğru yola çıkar. İş adamı, 'kaldı mı bu dünyada Recep gibileri' diye düşünerek bu dürüst adama para takdim eder. Dürüst ama bir o kadar da gururlu Recep, 'dilenciye sadaka mı veriyon goçum, ben bunu insanlık için yaptım' diyerek parayı reddeder. İş adamı aynı zamanda Antalya'da otel sahibidir, Recep parayı kabul etmeyince otelinde tatil yapmasını teklif eder. İlk bu teklifi de kabul etmeyen Recep, otelin lobisinde çocukluk aşkıyla karşılaşınca otelde tatili kabul eder. Filmde, bu karşılaşmadan sonra Recep'in macerası güldürü amaçlı eklemelerle anlatılmaktadır.

Film üzerine sıkça, komedinin nasıl olması gerektiği tartışması yapılmakta ve sinematografik açıdan başarısız bir filmin gişede nasıl rekor başarılar elde ettiği sorusu sorulmaktadır. Recep İvedik filmi sanat, siyaset ve bilim camiasında tartışmaların öznesi olmaktadır (www.otekininema.com). Recep İvedik Güngörenli, argo kelimeler kullanan, kıro, eril söylemlere sahip, esprileri küfürler, kabalık ve cahillik üzerine kurulu bir karakterdir. Tüm bu özelliklerinin yanında erdemli, güzel bir kalbi olan has Anadolu erkeğidir. Recep İvedik, bu kişisel karakterlerini esprilerin merkezine alarak güldürmeyi ve adından söz etmeyi başarmaktadır.

Recep İvedik cüzdanı sahibine ulaştırma macerasında arabası bozulmuş yolda kalmıştır. Uzunca bir mesafeyi yürüdükten sonra başka bir araçla, yemek yiyebileceği bir tesise varmıştır. Bu tesis, Karaambar Kamyoncular Derneği'dir. Dernek kamyon şoförlerinin dinlenip yemek yiyebildiği yol üstünde bir mekândır. Yemek olarak sadece kuru fasulye ve pilav vardır. Recep'e bir kuru fasulye söylenir fakat tam yemeğe başlayacağı esnada derneğin üyelerinden biri müdahale eder. Aşağıdaki diyalogla Recep İvedik karakterinin dernekle ilişkisi başlar;

Bi saniye arkadaşım. Sen Karaambar Kamyoncular Derneği'ne üye misin? Karaaaambar, değilim nolacak.

O zaman o kurufasulyeden yiyemen.

Neden?

Çünkü sadece tesisimizin üyeleri imkânlarımızdan faydalanabilir.

Ben imkândan faydalanmıyorum ki arkadaşım kurufasulye yiicem ya.

İyi ya zaten tesisin üyelerine tanıdığı en büyük ayrıcalık kuru fasulye.

Allah allah ben böyle tesis görmedim. E tamam bende üye olmak istiyom nasıl olacam?

Adından anlaşılacağı üzere kamyon şoförlerinin üyelerini oluşturduğu derneğin üyelerine en büyük hizmeti kuru fasulyedir. Recep'in esasen dernekle hiç ilgisi yoktur tek amacı açlığını gidermektir. Bunun birincil koşulu olan üyelik için mücadele edecektir. Recep karakteri dernekle beraber güldürü ögesi olarak kullanılsa da, Türkiye'de kişisel çıkar amaçlı üye olunan STK'ların sayısı oldukça fazladır. Örnek vermek gerekirse, yalnızca Marmara Bölgesindeki Hemşehri Derneklerinin sayısı 8.125'dir (DDB, 2016). Burada çıkar kelimesinden kast edilen pragmatist yaklaşımdır. Filmde fizyolojik ihtiyaç olan çıkar, kimi zaman itibar kimi zaman ticari ilişkiler olmaktadır. Derneğin imkânı olarak aktarılan kuru fasulye yemeği, Recep İvedik'e göre imkândan sayılmamaktadır. İnsani, temel bir ihtiyaç olan yemeğin imkândan sayılması,

imkân anlayışıyla uyuşmamaktadır. Ayrıca derneklerin ‘imkân’ olarak sundukları şeylerin gerçeği yansıtmayan komik haline değinmektedir.

Filmde üye olmayanların imkânlardan yararlanamama hali, gerçeklikte STK’ların girişinde bulunun ‘üye olmayan giremez’ ibaresine tekabül etmektedir. Türkiye’de bu ibarenin asılı olduğu STK’lar oldukça fazladır. Dernekler Yönetmeliği’ne göre, dernekler sosyal ihtiyaçların giderilmesi için bölge mülki amirinin izniyle lokal açabilmektedir. Ancak lokal açabilmek için derneklerin en az bir yıldan fazla faaliyette bulunması gerekir. Yine bu yönetmeliğe göre derneklere bağlı bulunan lokallerin girişinde, hangi derneğin lokali olduğunu belirten levha ve ‘üye olmayan giremez’ ibaresinin bulunduğu levhanın asılması zorunludur (Dernekler Yönetmeliği, 2005). Üye olmayan giremez ifadesi çoğu insan tarafından anlaşılmamakta ve hatta fıkra konusu olmaktadır. Fıkralardan biri şöyledir; *Trabzon Gazeteciler Cemiyeti’nde oturan birkaç gazeteci yakındaki çay ocağından çay söyler. Aradan epey bir zaman geçmesine rağmen çaylar gelmez. Gazeteciler merakla beklerken, bir genç çaylarla içeri girer. Gazetecilerin çayların niye geç geldiğini sorması üzerine çaycı; ‘Abi girişte, "üye olmayan giremez" yazıyordu. Ben de içeri gireyim mi, girmeyeyim mi diye düşündüm. Onun için geç kaldım der.*

Yukarıda belirtilen fıkra Recep İvedik filmindekiyle paralel şekilde, ‘üye olmayan giremez’ ibaresinin toplumdaki algısıyla yakından ilgilidir. Bu ibare kimi zaman merak konusu olmakta, kimi zaman da kötü niyetli kişiler tarafından kullanılmaktadır. Gazete ve TV haberlerinde kötü niyetli kişiler tarafından suiistimal edilen örneklerine rastlamak mümkündür. Bu ibare, derneğin içerisinde yapılan illegal faaliyetlere, yalnızca bilenlerin yani ‘üyelerin’ katılımına izin vermektedir. Ülkede derneklere yapılan polis baskınlarının ardından, derneklerin kumar oynamak ve ruhsatsız alkol satışı için kullanıldığı da ortaya çıkmıştır (Akşam Gazetesi, 2014). Kırcaatane ruhsatı alamayanların, dernek aracılığıyla lokal ruhsatı almasıyla bu durum yaygınlaşmaktadır.

Üye olmayan giremez ifadesinin ardındaki diğer bir gerçek de, STK’ların üyelik için yüksek aidatlar talep etmesiyle ilgilidir. Belli bir kesime hitap etmeyi amaçlayan bu STK’lar parası olmayanların üye olmadığı STK’lardır. İlegal, merdiven

altı kumarhanelerden farklı olarak, bu STK'lar daha elitist bir anlayışa sahiptir. Bu STK'lara üye aidatını ödeyebilen kişiler derneğin "imkânlarından" yararlanabilmektedir.

Recep İvedik'te, karakterin üye olabilmesi için derneğin düzenlediği müsabakaya katılması gereklidir. Bu müsabakalar filmin komedi anlayışına göre düzenlenmiş, lastik atma, güreş ve bıçak atma gibi yarışlardan oluşturulmuştur. Bu süreci başarıyla gerçekleştiren Recep derneğin üyesi olmuştur. Filmde kullanılan Karaambar Kamyoncular Derneği, nostaljisini yaşatmak için tekrar açılmış, filmle beraber büyük bir ilgi de görmüştür. Filmin etkisinin geçmesiyle derneğe ilgi azalmış ve dernek kapanmıştır (Milliyet, 2014).

4.16. Kabadayı

Ali Osman silaha tövbe etmiş, yıllarca hapis yatmış ve kendi etik değerleri olan emekli bir kabadayıdır. Gençlik yıllarında birlikte hapis yattığı, camianın önemli isimleriyle arkadaşlığı devam eden emekliler grubundan başka; halı sahası, yardım ettiği yoksul mahallelisi ve bir de işlettiği lokali vardır. Yıllar sonra ilk aşkının ölüm döşeğinde olduğunu öğrenip kadını ziyarete gittiğinde, bir oğlu olduğunu öğrenmiştir. Oğlu, çalıştığı barda sevdiği kadının söylediği besteler yapan, isyankâr ve ailesini reddeden Murat'tır. Murat'ın sevdiği kadın Karaca, kokain bağımlısı, eski sevgilisi yeniyetme mafya Devran'dan kurtulmanın yollarını aramaktadır. Film, deneyimli kabadayı ile yeniyetme mafya Devran'ın bu ilişkiler içerisindeki çatışmasını anlatmaktadır. Yeni ve eski olarak ayrılan mafya karakterleri sorunlara kendi yöntemleriyle yaklaşmaktadırlar. Devran istediğini almak için türlü psikopatlıklar yapan "kötü", Ali Osman ise; erdemli, raconun, kuralın, edebin ne olduğunu bilen "iyi" karakterlerdir. Bu eski-yeni kabadayılık çatışmasında iki taraf, sevdikleri için karşı karşıya gelmiştir. Eski ve yeni iki kabadayının karşılaşmasına, polis, karanlık kişiler, devlet ve başka mafyalar da dahil olmuştur.

Yeminli kabadayı Ali Osman yıllarca 'çok can yakmış, çok kan akıtmış' her işini kendi görmüş, mahalleliye çevresine her zaman abilik etmiş, dürüst, adil, yardımsever, erdemli, hiçbir zaman polisle iş birliği yapmamış, fuhuş, uyuşturucu ve

silah ticaretine hiç bulaşmamış yalnızca düşmanlarını affetmemiş bir karakterdir. Tüm bu bulaştığı kötülüklerin de kendince bedelini ödemiş, elini eteğini bu mecralardan çekmiştir ta ki oğlu ortaya çıkana kadar. Ali Osman'ın yanındaki hemen hemen bütün karakterler onun yaptığı iyilikleri, yardımları unutmayan vefakâr dostlarıdır. Kabadayılıktan sonra mütevazı bir hayat kuran Ali Osman, evi halı sahaya yakın olduğu için arabaya bile ihtiyaç duymayan bir karakterdir. Bu karakterin kabadayılığının yanında en büyük özelliği, babasının vasiyeti üzerine 'fukaraya' yemek ve para dağıtmasıdır. Ali Osman mahallelinin abisi, babası yol göstereni akıl danışanıdır da aynı zamanda.

Halı sahanın yanında tabelası olmayan ancak ismi geçen, avlusunda fukaranın yemek yediği lokal vardır. Ali Osman karakteri, bir yardım kurumunun yapabileceği yardımı tek başına yapmaktadır. Doğrudan bir STK'nın olmadığı filmde, eski kabadayı bu yardımları kişisel mülkünü kullanarak sağlamaktadır. Mali meselelerin, çıkan açıkların konuşulduğu esnada, Ali Osman'ın yemek dağıtan yardımcısının, ***'Her önüne gelene böyle merhamet edip para dağıtırsan sonunda işin boku böyle çıkar. Yaav Kızılay'a döndü burası ipini koparan geliyor.'*** müdahalesi yardım işinin abartıldığının yansımasıdır. Ayrıca yardım kuruluşu denince akla ilk Kızılay'ın gelmesi, 'ipini koparan herkesin' Kızılay gibi bir kurumdan faydalanabileceği vurgusu dikkat çekicidir. Amaçları arasında, en zor koşullarda ayırım gözetmeksizin herkesin yardımına yetişmek olan, Mustafa Kemal'in emriyle Kızılay adını alan kuruluşun tarihi 1868'lere dayanmaktadır(www.kizilay.org.tr). Kızılay gibi köklü bir yardım kuruluşunun akla ilk gelen olması, uzun yıllar STK'lar yaygınlaşmadan faaliyet yürüten bir örgüt olmasından kaynaklanmaktadır. Böylece Kızılay, Türkiye toplumunun zihninde yer ederek, herkesin yararlanabileceği yardım anlayışını topluma yaymıştır. Öte yandan bu vurgu, Türkiye'de özellikle yardımseverlik alanına odaklanmış STK'lardan yardım talep edenlerin kimi zaman bu yardıma ihtiyacı olmayan, iyi niyeti suiistimal eden kişiler olduklarına da vurgu yapmaktadır.

Hayırsever kabadayının gelir elde ettiği bir diğer kurum lokaldir. Filmde lokalin herhangi bir dernekle bağlantısı verilmemiş, ancak lokalden elde edilen gelir konu edilmiştir. Lokal olarak isimlendirilen yer, yoğunluklu mahallenin erkeklerinin

okey oynadığı, çay kahve içtiği bir mekândır. Lokaller, Dernekler Yönetmeliği'nde belirtilen mevzuata göre STK'ların iktisadi işletmeleridir. Mevzuatta lokaller için daha çok işletme tabiri kullanılmaktadır (www.mevzuat.gov.tr). Lokallerde üyeler ve misafirleri için verilen hizmetlerin maddi karşılığı vardır. Hatta lokal ruhsatı alan dernekler, lokal işletmesi için dernek dışından ücretli görevlendirme yapabilmektedir. Yani STK'ların ticari kolu gibi işleyen lokaller aracılığıyla STK'lar gelir elde edebilmektedirler. Filmde geçen lokal de işleyişi bakımından bu durumla uyusmaktadır.

Ali Osman karakteri babadan aldığı yardımsever özelliğini öğrendiği gibi sürdürmektedir. Fakir fukaranın merhametli abisi bunu bir görev gibi yerine getirmektedir. Ali Osman geçmişte çok günahlar işlemiş bir adamdır. Kendince tövbe etmiş arınmıştır. Ancak tövbesinden sonra sevdiklerinin kaybıyla sınanmayı, çektiği acıların da kefareti saymaktadır. Thoreau, *hayırseverlik birçok günahı örtmekte ve hayırsever, gereğinden fazla bir sıklıkla, insanlığı kendi eskimiş kederlerinin anısıyla adeta bir atmosfer gibi sarmalamakta ve buna da duygudaşlık demektedir,* " der. Ali Osman karakteri de geçmişte acılar çekmiş, sevdiği kadından ayrılmış, ihanete uğramış ve birçok ailenin "ocağını söndürmüştür". Onun bu hayır kurumu gibi davranmasının ardında günahlarının bedeli yatmaktadır. Bu da bireyi hayır kurumlarına yönelten motivasyonlardan biridir. Bu film de, çalışmamızda incelenen diğer bazı filmler gibi, STK'ların gerçekleştirmesi beklenen faaliyetleri bireylerin kişisel imkânlarıyla, kişisel nedenlerle, örgütlenmeden uzak bir tavırla gerçekleştirdiklerini fark etmemizi sağlamaktadır.

Filmde oğlu Murat'ı ve sevgilisi Karacayı kurtarmak için eski kabadayı, yeni mafya ile son sahnede karşı karşıya gelmiştir. Arada geçen konuşmalar, şiddet içerikli sahnelerin sonunda iyiyi ve kötüyü temsil eden iki karakterin silahlarını ayna anda ateşlemesiyle devam etmiş ve karakterler ölmüşlerdir. İyi ve kötünün çarpışması bu sonla aktarılmıştır.

4.17. Bahoz/Fırtına

Yazın son günlerinde fırtınayla beraber Cemal'in üniversite kazandığı haberiyle bütün köy bayram havasına bürünmüştür. Yoksul köydeki babası 'halimizi görüyorsun Cemal' diyerek oğlunu büyük umutlarla İstanbul'a okumaya göndermiştir. Okulun ilk günü nasıl kayıt yapılacağını bilmeyen acemi Cemal'i, okulun bahçesinde İstanbul Öğrenci Dernekleri Federasyonu'nun masasındaki deneyimli öğrenciler yönlendirmiştir. İstanbul Üniversitesi'nde yabancılık çeken Cemal'in hayatı, dersleriyle yurdundaki yatakhane arasında sürmektedir. Cemal'in bu içine kapanık yaşamı, okuldaki Kürt öğrencilerin örgütlenme amacıyla isim listelerinde yazılı memleketinin plaka koduyla değişmeye başlayacaktır. Cemal'in isminin yanında memleketi olan Tunceli'nin plaka kodu, örgütlenme faaliyetleri yürüten öğrenciler için makul bir sebep olmuştur. Cemal'le beraber birinci sınıf öğrencileri olan Rojda ve Orhan da bu gruba dahil edilmeye çalışılmaktadır. Film, bu üç yeni arkadaşın siyasi gruplarla tanışıp dönüşme hikâyesini anlatmaktadır.

Film, 1990'ların öğrenci hareketleri, sol gruplar, Kürt hareketi, Müslüman gençlik, hüznü yoksul öğrenci evleri, çığkifte gecelerinde söylenen türküler, bitmek bilmeyen sigara dumanında yapılan toplantılar ve eylem planlarına ışık tutmaktadır. Tüm bunlar Cemal'in aşına olmadığı ama uzak durması gerektiğini bildiği durumlardır. Kürt hareketinden öğrenciler Cemal'le konuşur ona dergiler, kitaplar verip okuyup kendi gerçekliğini anlaması için uğraşmaktadırlar. Çünkü Cemal, kendi tabiriyle Kürt değil Alevi'dir. Grup üyelerinden Helin'e göre Cemal, devletin asimilasyon politikalarının etkili olmasının trajik bir sonucudur. Ona kendisinin ve halkının gerçekliğini, neden kimliğini inkâr ettiğini, annesinin isminin Kürtçe olmasına rağmen kimlikte neden farklı olduğunu anlatma çabasıdır. Cemal'le Helin arasındaki bu diyaloglar Cemal'in Helin'le çatışma yaşayıp içine kapanmasına, Felsefenin Temel İlkeleri, İlkel Feodal Köleci Toplum gibi politik grupların rehber edindiği kitapları okuyup hızlı bir dönüşüm yaşamasına neden olur.

Türkiye’de 1970’lerin öğrenci hareketleri 1980 darbesiyle sekteye uğramış 1990’larda tekrar ivme kazanmıştır. Ancak darbe öncesi döneme göre bir farklılık vardır. Üniversitedeki öğrenci hareketlerine 1980’lerden sonra ‘yurtsever’ diye tanımlanan Kürt öğrenci hareketi eklenmiştir. Bu dönem Türkiye’de işkencelerin devam ettiği, gözaltında kayıpların, faili meçhul cinayetlerin en yoğun yaşandığı dönem olmuştur (hakikatadalethafiza.org). Öte yandan köy boşaltmalar ve köyden kente göçle beraber Kürt illerindeki öğrencilerin bir kısmı üniversite okumaya başlamıştır. Bir dönem filmi olarak kabul edilen Bahoz, aslında bir kuşağın filmidir. Kentte veya köyde nerede olurlarsa olsunlar istemedikleri konumda bırakılmış sistem karşıtı bireylerin hikâyesiyle memleketin siyasi panoramasını anlatmaktadır Bahoz.

1990’ların muhalif öğrenci hareketleri, sol gruplar arasındaki çekişmeler, aşk, devrim, üniversitelerdeki siyasal otorite baskısı, amfilerde sol gruplar tarafından verilen politik dersler, gözaltılar, sokak eylemleri, farklı ideolojilerle kavgalar ve öğrenci evlerine polis baskınları Cemal’in yaşamının merkezi olmuştur. Cemal için bu karşılaşmalar kendi kimliğini keşfetmesine ve öteki olan inkar edilmiş yanıyla barışmasına sebep olmuştur.

Türkiye solu, Kürt öğrenci hareketleri ve diğer fraksiyonlar paylaştıkları kantinin ve dernekler federasyonunun etrafında örgütlenme çabalarını istişareye dönüştürmüşlerdir. Kimi zaman ortak eylem yapmakta ya da birbirlerinin eylemlerine destek vermektedirler. Türkiye solu YÖK’ün kuruluş yıl dönümü için protesto eylemleri düzenlerken, Müslüman Gençlik Filistin için çalışmaktadır. İstanbul Dernekler Federasyonu toplantıları, bazı grupların derneği örgütsel faaliyetleri için kullandığı eleştirisi çerçevesinde gerçekleşmektedir. Eleştirilen grup, Kürt Yurtsever öğrenci hareketidir. Eleştirilere karşılık vermeyen Kürt öğrenciler diğer grupları, ‘dünyayı üniversiteden ibaret sanmakla’ eleştirmektedirler. Yani dernek faaliyetleri önemli olsa da, okulun dışında yürümediği sürece önemsiz görülmektedir. Filme konu olan öğrenci gruplarının hemen hepsinin derneği, derneklerin aidatı ve yayınları vardır.

Türkiye’de üniversite öğrencileri ideolojik olsun veya olmasın birçok dernek ve kulüp etrafında örgütlenmektedirler. Bu eylemlerin niteliği öğrencilerin amaçlarına göre değişmektedir. Öğrencilik dönemi gözlemlerimizden hareketle bunlar; çıkan yasalara muhalefet, yemek fiyatlarının boykot edilmesi, sosyal dezavantajlı gruplar için faaliyetler, fikir, düşünce ve spor etkinlikleri gibi faaliyetlerdir. Şu ya da bu şekilde hangi amaca hizmet ederse etsin üniversite öğrencileri kampüs içinde ve dışında sivil oluşumlara dahil olmaktadır. Bahoz’daki gibi siyasi tartışmaların yapıldığı aktif öğrenci muhalefeti, günümüz Türkiye’sinde pek karşılaşılmayan bir tablodur. Ancak halen daha metropol kentlerdeki üniversitelerde karşıt gruplu öğrenciler arasındaki şiddet olayları devam etmektedir.

Filmde Cemal ve diğerlerinin memleket üzerinden bir araya geldiği, memleketin örgütlenme için önemli bir faktör olduğundan bahsedilmiştir. Cemal gibi kentlere göç etmek durumunda kalan gençler, sosyal dışlanma ve aidiyet hissinden kaynaklı hemşericilik faaliyetlerine önem vermektedirler. Nitekim Bilgi Üniversitesi STK Eğitim ve Araştırma Biriminin "STK üyeliği bir fark yaratıyor mu?" araştırması, göçe maruz kalanların iletişimsizlikten kaynaklı STK’lara daha mesafeli yaklaştığı sonucunu ortaya çıkmıştır (www.setav.org). Anadolu’dan gelen diğer gençlerin aksine Kürt nüfusun yoğun olduğu illerden gelen gençler, gençlik ve spor aktiviteleri dışında informal derneklere üye olmasalar da derneklerle ilişki içerisinde olmaktadır. Yine aynı araştırma, farklı kimlik ve kültürlerin bir arada bulunacağı yeterli ortamın olmamasından ötürü, fiziksel ve siyasal şiddetin yöntem olarak kullanıldığını belirtmiştir.

1980 darbesinden sonra kurulan YÖK, öğrencilerin örgütlenme ve ifade özgürlüğünü güvence altına almamış, aksine siyasi faaliyetlere katılan öğrencileri, YÖK Disiplin Yönetmeliği çerçevesinde cezalandırma yoluna gitmiştir (TÜSEV, 2014). Bu durum üniversite öğrencilerinin örgütlenme ve ifade özgürlüğü önündeki en büyük engeldir. Bununla beraber okul dışında öğrencilere yönelik Terörle Mücadele Şubelerinin başlattığı soruşturmalar baz

alınarak, öğrencilere üniversiteler tarafından idari soruşturmalar açılmaktadır. Soruşturmanın neticelenmesinden önce üniversite, okuldan atma ve uzaklaştırma gibi cezalar vermektedir. Toplum Gönüllüleri Vakfı'nın üniversite öğrencilerinin örgütlenme özgürlüğüne yönelik hazırladığı raporda belirtildiği üzere, “Üniversiteli gençlerin siyasal etkinliğini tamamen ve eyleme dayalı ifade yollarını çok büyük ölçüde sınırlayan; keyfi cezai yaptırım ve uygulamalara olanak tanıyan maddeler içeren 1985 tarihli Yükseköğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliği çerçevesinde açılan sorgulamalarda 2008-2012 yılları arasında 23.236 öğrenciye soruşturma açılmış, yüzlerce öğrenci düşünce, ifade ve örgütlenme özgürlüğünü kullandığı için verilen uyarı, kınama, uzaklaştırma ve kurumdan çıkarılma gibi cezalarla özgürlüğünden ve eğitiminden mahrum edilmiştir” (TOG Raporu, 2012). 1990’ların öğrenci örgütlenmelerinin yer aldığı filmde de okullar polisle birlikte hareket etmekte, öğrenciler fişlenmekte ve cezaevlerine gönderilmektedirler.

YÖK kanununa göre, şarkı söylemek, çalgı çalmak, afiş asmak, pankart açmak ve bildiri dağıtmak gibi faaliyetler öğrenci tanımına uymadığından cezai yaptırım gerektirmektedir. Üniversitelerde kurulan öğrenci kulüpleri, örgütlenme özgürlüğü yasal mevzuatının dışında kalmakta ve tüzel kişiliği bulunmamaktadır. Öğrenci kulüplerini düzenleyen kaideler her üniversiteye göre farklılık göstermekte ve öğrenciler açısından durum zorlaştırılmaktadır (TÜSEV, 2013-2014). Bir taraftan gençlerin STK’lara katılımı için projeler yapılmakta diğer tarafta üniversite öğrencilerinin örgütlenme özgürlüğünün önündeki engeller kaldırılmamaktadır. Demokrasi ve sivil toplum açısından çelişkili olan bu durum, gençlerin gözetim altında tutulabileceği STK’lara katılımının önünü açmaktadır.

Filmin sonunda, Türkiyeli gençler sistemi değiştirmeyi amaçlarken gözaltında kaybedilmiş, dönemin baskıcı şiddet dolu sistemine karşı Cemal ve on arkadaşı dağa çıkmıştır.

5. SONUÇ

Sinemanın toplumsal gerçeklikleri yansıtan ve yeniden üreten bir alan olması bu, çalışmanın dayandığı temel noktalardan biridir. Sinema filmlerinin, hakikatle kurgunun paralellliğini göstermesi bakımından işlevsel bir araç olduğu ifade edilebilir. Türkiye’de sivil toplum alanındaki durumun bilhassa 2000’li yıllarda görece ve geçmişe kıyasla ilerleme kaydetmiş olması, bizleri 2000 sonrası filmlerin okunmasına yöneltten temel motivasyon kaynağıdır. Bu çalışmada Türkiye’de sivil toplum alanının tarihsel dönüşümü aktarılıp, sivil toplum bağlamında yakın geçmişin filmler aracılığıyla genel resminin aktarılması amaçlanmıştır. Ülkenin tarihsel süreci içerisinde sivil toplum alanına dair gelişmeler, değişen kavram ve yaklaşımlar sinema filmleriyle paralel olarak açıklanmıştır. Bununla, literatürde aktarıldığı gibi 2000 sonrası sivil toplum alanının geliştiği vurgulanmış ve akademik yazına sivil topluma dair katkı yapılmıştır. STK’lar için en ideal olanın toplum tarafından kabullenilmek olduğu bilindiğinden, filmler aracılığıyla toplumun STK temsilcilerine dair ne gördüğü de yorumlanmıştır. Teorik çerçeve ve filmler ilişkisi üzerinden sivil toplum alanına dair durum analizi sunması, bu çalışmayı kıymetli kılan bir diğer unsurdur.

İncelenen filmler için bir genelleme yapmak gerekirse, en çok öne çıkan unsurlar yardımseverlik ve hayırseverlik meselesidir. Bu kavramlar Kabadayı, Kış Uykusu ve Abuzer Kadayıf filmlerinde kişisel hayırseverlik üzerinden öne çıkmakta iken; Takva, Aşk Geliyorum Demez ve Sen Kimsin filmlerinde ise kurumsal kimlikler üzerinden aktarılmıştır. Sinema filmlerinde STK’lar yardım ve hayır işleriyle temsil edilip bağdaştırılmaktadır. Esasen vakfetme, vakıf gibi davranma durumları günlük diyaloglarda sık karşılaşılan durumdur. Filmlerde bu "vakıf gibi davranma" meselesi, Türkiyeli bireyin iyi kalpliliği, geçmişiyle bağlantısı, çevresi ve karakteri üzerinden anlatılırken; kurumsal anlatımda ise dinamikler, varlıklı modern bireyler ve İslami kurumlar aracılığıyla temsilleştirilmiştir.

Türkiye’de STK’ların faaliyet alanları toplumsal ihtiyaçları göre belirlendiğinden oldukça çeşitlidir. Bu alanlar; çevre, eğitim, sağlık, dezavantajlı

gruplar, gençlik ve spor, insan hakları, doğal afetler, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, bilim ve teknoloji olarak sıralanabilir. STK'lar bilhassa gönüllü çalışanların oluşturduğu; düşünce kuruluşlarından sosyal hareketlere, hükümet dışı alanlardan sendika ve meslek odalarına kadar geniş bir alanı temsil etmektedir. STK'ların oluşturduğu bu alan ve konu çeşitliliğinin büyük bir kısmının sinema filmlerinde temsil edilmediği gözlenmiştir. İncelenen filmlerde STK'lar alanlarına göre siyasi, çevreci ve dini örgütlenmelerle beraber sosyal yardımlaşma ve dayanışma faaliyetleriyle film içerisinde yer almıştır. Entelköy Efeköy'e Karşı ve Manda Yuvası filmlerinde çevreci örgütler ve aktivist bireyler temsil edilirken, Aşk Geliyorum Demez çevre konusunu yapılan bağışlarla ele almıştır. Başka Sementin Çocukları, Kurtuluş Son Durak, Bahoz, Gelecek Uzun Sürer, Hiçbir Yerde ve Başka Dilde Aşk filmlerinde STK'lar politik ideolojiler üzerinden aktarılmış, savunuculuk ve örgütlenme faaliyetleri ele alınmıştır. Sivil toplum unsurları Kış Uykusu, Ah Güzel İstanbul, Sen Kimsin filmlerinde yoksulluk, yoksunluk üzerinden sosyal dezavantajlı bireylere yardım çerçevesinde kurgulanırken, Recep İvedik 1 filminde komedi unsuru olarak temsil edilmiştir. Tüm bu filmlerden farklı olarak yalnızca Sadece Sen filminde, Türkiye'de yaygın olarak engelli bireylere yönelik faaliyet yürüten STK'ların birinden söz edilmiştir.

Temsiliyet meselesi her ne kadar görünen üzerinden ele alınsa da temsil edilmeyene dair de önemli veriler sunmaktadır. Türkiye sinemasında LGBTİ temalı filmler son dönemde artsa da LGBTİ örgütlenmeleri henüz hiçbir filmde yer almamaktadır. Yardım faaliyetleri denince akla ilk gelen kurumun Kızılay olması, bu kurumun toplumda gördüğü kabulün sonucuysa, LGBTİ örgütlenmelerinin hiç yer almaması da toplum nezdinde henüz itibar kazanmadıklarının göstergesidir. Öte yandan LGBTİ meselesi, toplumun bu konuya bir "tabu" şeklinde yaklaşması ve önyargılı olmasına ek olarak konunun güncel olması ve sinemaya aktarılacak için biraz zamana ihtiyaç duyduğu şeklinde de yorumlanabilir. Yine de, Gezi Parkı eylemleri esnasında özellikle basında temsiliyetini artıran LGBTİ bireylerin ve bu bireylerin haklarını savunan STK'ların halen Türkiye'de çekilen filmlerde temsil edilmemesi, tabu ve önyargı yorumumuzun daha geçerli olduğunu düşündürmektedir. Yani film yapımcıların bu konuları kurguda ele alırken henüz aşılmamış bir mesele olarak yorumlamakta ve savunuculuk faaliyetlerine hiç değinilmemektedir. Günümüz Türkiye'sinde toplumsal

tabu olan bu mevzu da toplumdaki karşılığına paralel olarak aşama aşama aktarılmaktadır. Örneğin Fransız sinema filmlerinden Mavi En Sıcak Renktir filmi hem LGBTİ bireyleri hem de bu bireylerin örgütlenme faaliyetlerini anlatabilirken, Türkiye’de bu durum yalnızca kurgunun bir parçası olarak kalmaktadır. İlerleyen zamanlarda Türkiye toplumunun LGBTİ haklarına karşı tabuları kırılmaya başlarsa sinema filmlerinde de bu konunun temsil edilebileceği söylenebilir. LGBTİ örgütlerin görünememe meselesine odaklanma, Türkiye’deki örgütlenme ve toplumsal algının iç içeliğini gösterme bakımından mühimdir.

İncelenen filmlerde temsiliyet durumuna tekrar değinmek gerekirse, filmlerin analiz edildiği kısımda detaylar tüm derinliğiyle aktarılmıştır. STK alanının tamamının ya da tüm çeşitliliğin yer almadığı filmlerde, varolan temsiliyetin gerçeğe yakın olduğu söylenebilir. Misal, Entelköy Efeköy’e Karşı filminde oluşturulan köy, cumhuriyet dönemi köy enstitüleri mantığıyla oldukça bağdaşmaktadır.

Filmlerde kurguya dahil edilen sivil toplum unsurlarının realiteye yakın olduğu gözlemlenmiştir. STK’larda gönüllü çalışanların ve bağış yapanların cinsiyet dağılımı, cinsiyet rolleri filmlerdeki temsiliyetlere oldukça yakındır. Örneğin Kış Uykusu’nda gönüllü çalışan birey, kendisini ezen kocasından kaçan, varoluşunu gerçekleştirmeye çalışan kadının temsilidir. Öte yandan filmlerde çevreci kişilerin entellektüel birikimlerinin çevreye duyarsız kişilere göre daha fazla olduğu yansıtılmıştır. Türkiye’nin dinamiklerine göre düşünmek gerekirse bu temsil hem haklı hem haksızdır. Haksızdır çünkü çevreci eylemlerle sıkça gündeme gelen Karadeniz bölgesinde bunun aksini görmek mümkündür. Yakın geçmişte Yeşil Yol projesiyle gündeme gelen bölge, yöre sakinlerinden Havva Ana’yı çevreçi tutumuyla bu eylemlerin sembol ismi haline getirmiştir (Habertürk, 2015). Havva Ana ve yerel halk bu bilinci okuyarak değil bizzat tecrübe ederek edinmiştir. Bu durum filmlerde temsil edilmeyen diğer bir realitedir.

Tez çalışmasında incelenen ve yapım yılı diğer filmlerden farklı olan Ah Güzel İstanbul filmi yardımlaşma meselesini geçmiş ve güncel hakikatle karşılaştırmak için kullanılmıştır. Nitekim 2000 sonrası yardım faaliyetlerinin ve anlayışının pek de değişmediği sonucuna varılmıştır. Hülasa, sivil toplum unsurlarının analiz edildiği

filmler, pratiğin ve teorinin beyaz perdeye gerçeğe en yakın haliyle aktarıldığını göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Abay, A. R. (2004). “17 Ağustos 1999 Doğu Marmara Depreminden Sonra Adapazarı’nın Yeniden Yapılanmasında Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü”, **Birinci Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Kitabı**, Çanakkale 2004, s.263.
- Abay, A. R. (2004). “Sivil Toplum ve Demokrasi Bağlamında Sivil Dayanışma ve Sivil Toplum Örgütleri”, **3. Ulusal Bilgi Yönetim ve Organizasyon Kongresi**, Eskişehir.
- Abisel, N. (2005). **Türk Sineması Üzerine Yazılar**. Ankara: Phoenix Kitap.
- Adorno, T. W. (2007). **Kültür endüstrisi**. (Çev: N. Ülner, vd.) İstanbul: İletişim.
- Akal, C.B. (1991). **Sivil Toplum Tanrısı**, İstanbul: Afa Yayınları.
- Akdoğan, Y. (2004). **Ak Parti ve Muhafazakar Demokrasi**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Akşit, B., Tabakoğlu, B. ve Serdar, A. (2003). “Deprem Bağlamında Sivil Toplum Kuruluşları ve Devlet İlişkilerinin Yazılı Medyada Kuruluşu Üzerine Gözlemler”, içinde Pultar, G., İncirlioğlu, O. E. ve Akşit, B. (der.), **Kültür ve Modernite**, Ankara, Türkiye Kültür Araştırmaları ve Tetragon Yayını, ss. 157-179.
- AN.NA’İM, A. A. (2002). “Liberal islamcı Söylemde Demokrasi Kavramı”, **İslam ve Demokrasi**, 59.88. İstanbul: Tüses Yayınları.
- Arslan, O. (2001). **Kuramsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği**, İstanbul: Bayrak Yayıncılık.
- Aslan, M. ve Gazanfer, K., (2004). “1980 Sonrası Türkiye’de Siyasal Katılımda Sivil Toplum Kuruluşları”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1.
- Aslan, S. (2010). “Sivil Toplum: Kavramsal Değişim ve Dönüşüm”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi Electronic Journal of Social Sciences**, Yaz-2010 Cilt:9 Sayı:33 (188-212)
- Balcı, Y. (1994). **İş Hayatında İslâm İnsanı: Homo İslamicus**, Ed. Hüner Şencan, içinde.
- Başyazı, (2001). **Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi (WALD)**, “Sivil Toplum Örgütleri Neoliberal Projenin Araçları mı, Yoksa Halk Dayanışmasının Alternatif Taban Örgütleri mi?”, s. 11-43, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.

- Baylosıs, A.R. (2001). “STÖ'ler Kalkınmanın İşbirlikçileri mi, Yeni- Sömürgeciliğin Araçları mı? Asyalı Bir Bakış Açısı”, **Sivil Toplum Örgütleri Neoliberalizmin Araçları Mı, Halka Dayalı Alternatifler Mi?**, çev: Işık Ergüden, s. 87-98, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Berger, J. (2010). **Görme Biçimleri**. (Çev: Y. Salman). 16.Baskı. İstanbul: Metis.
- Birol, S., (2012). “1961 ANAYASASINDA İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 2012/II, 43, 39-54
- Bobbio, N. (1988). “Gramsci and concept of civil society”, **Civil Society and State**, Ed. John Keane, Lonodn ve New York : Verso, 1988, s.75
- Bourideu, P. ve Wacquant, L. (2014). **Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar**, çev: Nazlı Ökten, 7. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Brooks, A. C. (2000). “Is There a Dark Side to Government Support for Nonprofits?”, **Public Administration Review**, Vol. 60, No. 3, pp- 211-218
- Buğra, A. (2007). “AKP döneminde sosyal politika ve vatandaşlık”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı:108, 2007, sayfa:143-167
- Buğra, A. (2008). **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, A. (2008). **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Butler, A.M. (2011). **Film Çalışmaları**, çev. Ali Toprak, Ocak 2011, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Can, Y. İ. (2007). “Türkiye’de sivil toplumu yeniden düşünmek: Neo-liberal dönüşümler ve gönüllülük”, **Toplum ve Bilim**, 108, s.96.
- Castells, M. (2011). “The Sociology Elders on The Social Movements in Tunisia and Egypt”, <http://globalsociology.com/2011/02/07/the-sociology-elders-on-the-social-movements-in-tunisia-and-egypt/>
- Ceceli Köse, S. (2014). “Müzakereci Demokrasi Kuramı ve Toplumsal ve Politik Dönüşümün İmkânları: Kürt Açılımı Üzerine Bir İnceleme”, **Journal of Global Studies Special Issue**, pp. 89-115, Nisan 2014
- Cemal, A. (2000). **Sanat Üzerine Denemeler**, İstanbul: Can Yayınları.
- Corsino, D. (2001). “Uluslararası İşbirliğinde STÖ'lerin Payı”, **Sivil Toplum Örgütleri Neoliberalizmin Araçları Mı, Halka Dayalı Alternatifler Mi?**, çev: Işık Ergüden, 2001, s. 43-71, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.

- Çaha, Ö. (1996a). **Sivil Kadın: Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın**, Ankara: Vadi Yayınları.
- Çaha, Ö.(1998c). “Türkiye’de Sivil Toplum Sorunları”, **Liberal Düşünce Dergisi**, Sayı 10–11, 21-27
- Çaha, Ö., Çaylak, A. ve Tutar, H. (2013). **Sivil Toplum Kuruluşları Profili TRA2 Bölgesi**, Ankara-Şubat 2013, Serhat Kalkınma ajanı, erişim tarihi: 0104.2016
- Çalışkan, K. (2008). “Ortadoğu Siyaseti ve Toplumlarını Anlama Yolları”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:39, Ekim 2008
- Çiftçi, C. (2012). “Sivil Toplum: Kökenler, Örgütlenme ve Çalışma Yaklaşımları (Sivil Toplum Kuruluşları İçin)”, **Türkiye'nin az gelişmiş bölgelerindeki Kadın ve Kadın STK'ların güçlendirilmesi projesi**, erişim tarihi: 01.01.2016
- Depeli, G. (2014). “Anayasa Yazım Sürecine LGBT Müdahilliğinin Merkez Medyadaki Görünümü” academia.com, erişim tarihi:04.04.2016
- Derviş, K. (2001). “Turkey’ s Crises: Causes, Consequences and the Solutions”. **Insight Turkey**, 3.2.
- Diken, B. ve Lausten, C. B. (2010). **Filmlerle Sosyoloji**, Çev. Sona Ertekin, İstanbul: Metis Yayınları.
- Diker, N. ve Ökten, A. N. (2009). “Kaos’dan Düzene; “Sinerjetik Toplum, Sinerjik Yönetim ve Sinerjist Planlama” - Örnek Olay: 1999 Marmara Depremleri Sonrası Kaos ve Kendi-Kendine Organizasyon Süreci İçinde Bir İlkokulun Yapımı”, **MEGARON**, 2009; 4(3):147-162, CİLT VOL. 4 - SAYI NO. 3
- Doğan, İ. (2007). Türkiye’de Tek Partili Dönemde Sivil Toplum, **SBArD**, Mart 2007, Sayı 9, sh. 1 – 19
- Doğanay, Ü. (2007). “AKP’nin Demokrasi Söylemi ve Muhafazakârlık: Muhafazakâr Demokrasiye Eleştirel Bir Bakış”, **SBF Dergi**, 62/1, 2007, Ankara, 65-88
- Doran, M. S. (2011). “The Impact of New Media: The Revolution Will Be Tweeted”, Kenneth M. Pollack... [et al.], *The Arab Awakening: America And The Transformation Of The Middle East*, Washington: A Saban Center at the Brookings Institution Book, **Brookings Institution, Press**, pp.39-46.
- Doumit, G. (2015)., Social Entrepreneurship: A Force for Political Stability, Mar.11, 2015, http://ssir.org/article/entr/social_entrepreneurship_a_force_for_political_stability#sthash.pM7QsVYP.dpufhttp://ssir.org/articles/entry/social_entrepreneurship_a_force_for_political_stability
- Duman, D. ve Barut, I. (2015). “İslam ve Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine Eleştirel Bir Bakış”, **The Journal of International Social Research**, Volume: 8 Issue:

37 Nisan 2015, www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581, erişim tarihi: 05.03.2016

- Durmaz, O. S. (2016). “Neo-Liberal Sosyal Politika Rejiminin Tesisi ve AKP “, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, 2016/1
- Duruel Erkılıç, S. (2008). “Toplumsal Beğenideki Değişimlerin Temsili Olarak Sinema ve Müzik: Ah Güzel İstanbul, Muhsin Bey ve Neredesin Firuze”, **Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Akademik Yayını**, sayı 08, 123-143, Haziran 2008.
- Ensaroğlu, Y. (2001). “AB-Türkiye ilişkilerinde İnsan Hakları”, **Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik**, İstanbul: İletişim yayınları.
- Ercan, H. (2009). “Şeş û Yek: Kürt Meselesi, Gülen Cemaati ve Bir Karşı- Propaganda Girişimi Olarak “Tek Türkiye” Dizisi”, **Toplum ve Kuram Dergisi**, s. 2, 10/15/2009, sayfa 110
- Erdoğan Tosun, G. (2005). **Türkiye’de Devlet-Sivil Toplum İlişkisinin ve Demokrasinin Pekişmesinin Önündeki Engeller**, Sivil Toplum ve Demokrasi, Ed.Lütfi Sunar, s.123-143. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Erdoğan Tosun, G. (2001). **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet Sivil Toplum İlişkisi**, İstanbul: Alfa Kitabevi.
- Fisher, W. (1997). “Doing Good?The Politics and Antipolitics of NGO Practices”, **Annual Review of Anthropology**, Vol. 26 (1997), pp. 439-464
- Fowler, A. (2002). **Striking a Balance**, Earthscan Publications
- Friedman, M. (1962). **Capitalism and Freedom**, Chicago:Univ. ChicagoPress
- Genç, S. (2010). Toplumsal Tarih Anlatımı ve Sinema, **Doktora Tezi**, 2010, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Göymen, K. (2004). "Küresel sivil toplum: gereksinme, fırsatlar ve engeller", **1. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi**, Çanakkale: Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Yayınları, May 2004, 67-73.
- Groc, G. (2001). “Milliyetçilik, sivil toplum ve dinci parti: Fazilet partisi ve demokratik bir geçiş denemesi”, 89-133, **Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik**, İstanbul: İletişim yayınları.
- Güçhan, G. (1992). **Toplumsal Değişme ve Türk Sineması**, Ankara: İmge Kitabevi
- Güçhan, G. (1993). Sinema-toplum ilişkileri, **Kurgu Dergisi**, S:12, 51-71, 1993.
- Güçhan, G. (1999). **Tür Sineması, Görüntü ve İdeoloji**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Güçlü, A., Dess J. G. ve Anderson B.B. (2002). “The Process of Social Entrepreneurship: Creating Opportunities Worthy of Serious Pursuit”, **Center for the Advancement of Social Entrepreneurship by the Fuqua School of Business**, Version: (A) 10/24/02
- Güçlü, S. ve Bilen, M. (1995). “1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı. 6, Eylül-Ekim 1995. Ss. 160-171
- Gülalp, H. (2003). **Kimlikler Siyaseti, Türkiye’de Siyasal İslamın Temelleri**, İstanbul: Metis Yayınları.
- Gümüş, T. A. (2014). “Demokrasilerde Sivil Toplum ve Devlet Devlet-Sivil Toplum İlişkisinde Karşılabilecek Sorunlar”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XVIII, Sa. 3-4
- Gürbilek, N. (1992). **Vitrinde Yaflamak**, İstanbul: Metis Yayınları.
- Harders, C., Jurgensen, C. ve Tabbara, T. (1997). **Sivil Toplumun Taşıyıcısı Olarak, Mısır’daki Meslek Birlikleri**, akt. İbrahim & Wedel, Ortadoğuda Sivil Toplum Sorunları
- İbrahim, F. ve Wedel, H. (1997). **Ortadoğu’da Sivil Toplumun Sorunları**, çev. Erol Özbek. İstanbul: İletişim yayınları.
- İçduygu, A., Meydanoğlu, Z. ve Sert, D. (2011). Türkiye’de Sivil Toplum: BİR DÖNÜM NOKTASI, **Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu II**. Erişim tarihi: 13.03.2016
- İçduygu, A. ve Keyman, E. F. (2004). “Democratic Consolidation and European Integration: The Role of Civil Society in Turkey”. **Unpublished text**. Erişim tarihi: 20.02.2016
- Kalaycıoğlu, E. (2002). “The State and Civil Society in Turkey: Democracy, Development and Protest”. A. B. Sajoo içinde, **Civil Society in the Muslim World**. Londra: I. B. Tauris Publishers, s. 247-73.
- Karakurt Tosun, E. (2007). “Avrupa Birliğine Üyelik Sürecinde Türkiye’de Yerel Yönetimler ve Sivil Toplum Kuruluşları”, **PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, (e-dergi)**, <http://www.paradoks.org> (15.032016), ISSN 1305-7979, Yıl:3 Sayı:2
- KASAİD (Kadının Sosyal Hayatını Araştırma ve İnceleme Derneği), (2000). **Kadının Sosyal Yaşama Katılımı ve Siyasal Mobilizasyonu**, yayına hazırlayan Yıldız Tokmak, Ankara: KASAİD Yayınları.
- Kavoğlu, S. (2013). “Aşırılığın Haber Değeri: STK Faaliyetleri Üzerine Bir İnceleme”, **Journal of Yasar University**, 2013 8(31) 5324-5340

- Kaypak, Ş. (2012). “Devletten Yerel Yönetime Değişim Sürecinde Sivil Toplumun Yeni Yüzü”, **BEU SBE Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, s.34-57
- Keane, J. (1993). **Despotizm ve Demokrasi Sivil Toplum ile Devlet Arasındaki Ayrımın Kökenleri ve Gelişimi**, Sivil Toplum ve Devlet, Çev. Levent Köker, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Keleş Tayşir, N., Tayşir, E. A., Pazarcık, Y., (2013). What Motivates Nonprofit Organizations' Top Managers to Volunteer?, **Journal of Transnational Management**, 18(2), 164-187
- Keyman, F. (2006). **Türkiye’de Sivil Toplumun Serüveni: İmkansızlıklar İçinde Bir Vaha**, Kasım, Ankara, STGM yayınları, erişim tarihi: 14.02.2016
- Khondker, H. H. (2011). “Role of the New Media in the Arab Spring”, **Globalizations**, October 2011, 8 (5), pp. 675–679.
- Kıran, A. (2010). “Çağdaş Bir Düşünce Biçimi olarak Göstergebilim”, Dilbilim XXII, 2009 Cilt 2 İstanbul Üniversitesi, **Edebiyat Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Fransız Dili ve Edebiyatı Dergisi**, İstanbul 2010.
- Koçal, A. V. (2012b). “Çevreden Merkeze Yönelim Bağlamında Türkiye’de Muhafazakârlığın Dönüşümü: Siyasal İslâmcılıktan Muhafazakâr Demokrasiye AK Parti Örneği”, **Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi**, İslâmcılığın Dönüşümü Özel Sayısı, 14, 1
- Koçal, A. V. (2014c). “Yeni Sağın Hegemonik Kuruluşu Bağlamında ‘Yeni Basın’ Odağı: Türkiye’de Güncel Basın-İktidar İlişkilerine Dair Gramscian Bir Okuma”, Tok vd. (Ed.) içinde.
- Koçal, V. A. (2014). “Bir Sosyal Politika ve Siyasal Meşruiyet Aracı Olarak ‘Hayırseverlik’: Türkiye’de Sivil Yardım Organizasyonlarının Politik Ekonomisi ve Siyasal İşlevi”, **VI. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu Programı**, Kasım 2014
- Koluçak, İ. ve Kula, N. (2007). Türk Sinemasında İşçi Temsili: 1960’lı Yıllara Sosyolojik ve İdeolojik Bir Bakış, **141 Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi**, Online Thematic Journal of Turkic Studies, www.actaturcica.com
- Kongar, E. (1991). **Sivil Toplum ve Kültür**, Sivil Toplum, İstanbul: Türkiye Sosyal Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- Köse, A.H. ve Öncü, A. (2000). “İşgücü piyasaları ve uluslararası işbölümünde uzmanlaşmanın mekansal boyutları: 1980 sonrası dönemde Türkiye imalat sanayii: 1980 sonrası dönüşümlerde Türkiye İmalat Sanayi”, 72-91, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı 86, Güz 2000
- Mert, N. (2001). **Sivil Toplum, Avrupa ve Türkiye**, Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Moran, B. (1974). **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, Cem yayınevi 2, Basım, İstanbul, 1974, s. 96.
- Onat, F. (2010). “Bir Halkla İlişkiler Uygulama Alanı Olarak Sosyal Medya Kullanımı: Sivil Toplum Örgütleri Üzerine Bir İnceleme”, **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, Güz 2010, Sayı:31
- Önür, H. T. (2009). “Türkiye’de Muhafazakâr Liberal Söylemin Yoksullukla Mücadele Açmazı: Ne Muhafazakâr, Ne Liberal”, **Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu Bildirileri** içinde.
- Özdemir, H., (2012). “ Demokrat Parti (DP) ile Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)’nin Karşılaştırmalı Analizi “, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Science** Cilt: 22, Sayı: 2, Sayfa: 188-209, ELAZIĞ-2012
- Özdemir, Ş. (2006) **MÜSİAD: Anadolu Sermayesinin Dönüşümü ve Türk Modernleşmenin Derinleşmesi**, Ankara: Vadi Yayınları.
- Özdemir, Ş. (2010). “İslamî Sermaye ve Sınıf: Türkiye/Konya Müsiad Örneği”, **Çalışma ilişkileri**, 1 (1).
- Özer, M. H. (2008). “Economical and Social Functions of NGO’s in Today World”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi Electronic Journal of Social Sciences**, Güz- C.7 S.26 (086-097)
- Özerkmen, N. (2003). “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Anayasa ve Yasalarda Sendikal Hakların Düzenlenmesi ve Getirilen Kısıtlamalar”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 43, 1 (2003) 239-257
- Özmutaf, N. M. (2007). “ Sivil Toplum Kuruluşlarının Misyonlarını Gerçekleştirmede İnsan Kaynaklarının Rolünün Gönüllü Yönetimleri Yaklaşımları Bağlamında İncelenmesi”, **Doktora Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2007
- Pasch, B. (2001). “Kamusallığa doğru: Türkiye’de İslamcı ve sünni- muhafazakar kadın sivil toplum örgütlerinin yükselişi”.461-488, **Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pollack, K., M. (2011). “Understanding the Arab Awakening”, Kenneth M. Pollack... [et al.], **The Arab Awakening: America And The Transformation Of The Middle East**, A Saban Center at the Brookings Institution Book, **Brookings Institution Press**, Washington., pp.1-9.
- Pösteği, N. (2012). “Kültürümüzde Toprak”, Türk Sinemasında Toprak Mülkiyetine Bakış Attitude on Land Ownership in Turkish Films, **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi Kaynaklar Dizini**, Sayı 1, Ocak 2012
- Roy, A. (2015). **Kapitalizm: Bir Hayalet Hikayesi**, İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Ryan, M. ve Kellner, D. (2010). **Politik kamera. Çağdaş Hollywood sinemasının ideolojisi ve politikası**. İstanbul: Ayrıntı.
- Ryfman, P. (2006). **Sivil Toplum Kuruluşları**, İletişim Yayınları, İstanbul
- Sabancılar Eren, S. ve Özden, Y. (2014). “Temsili Demokrasinin Krizi ve Bir İleri Demokrasi Talebi Olarak Gezi Parkı Eylemleri”, **Birey ve Toplum Dergisi**, Bahar 2014, Cilt 4, sayı:7
- SAE-Stratejik Araştırmalar Enstitüsü. (Şubat 2011). “Arap Dünyasında Değişim ve Türkiye”, http://www.turksae.com/sql_file/383.pdf, erişim tarihi: 21.03.2016
- Sarı, Ö. (2011). **Suriye'de Libelleşme Hareketleri ve Sivil Toplum Örgütleri**, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Sarıbay, A. Y. (2014). **Postmodernite Sivil Toplum ve İslam**, Kasım 2014, İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Serim, B. (1994). “Örgütlenme Özgürlüğü “Depolitizasyon” ve Engeller”, Anayasa Mahkemesi Raportörü, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 27, Sayı 1, Mart 1994
- Seufert, G. (2001). **Sivil Toplum, Avrupa ve Türkiye**, Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sivas, Â. (2012). **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 11 Sayı: 21 Bahar 2012 / 1 s.527-538
- Sönmez, S. (2012). “Sinema ve Toplumsal Bellek:Son Dönem Türkiye Sinemasında Travmatik Temsiller”, Sinema Televizyon Anabilim Dalı Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Doktora Tezi**, Haziran 2012
- Şahin, M. ve Uysal, Ö. (2007). “Sivil Toplum Kuruluşlarının Devlet Tarafından Finansmanı Üzerine Bir Tartışma”, **Maliye Dergisi**, Sayı 153, Temmuz-Aralık 2007
- Şenses, F. ve Taymaz, E. (2003). “Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı”, **ERC Working Papers in Economics**, 03/01, Şubat, 2003, https://www.researchgate.net/profile/Erol_Tayma/publication/228863799_Unutulan_Bir_Toplumsal_Ama_Sanayileme_Ne_Oluyor_Ne_Olmal/links/0deec515dc6c9b05a5000000.pdf
- Tandon, Y. (2001). “Afrika'daki Yabancı STÖ'ler Üzerine Afrikalı Bir Yaklaşım: Faydalar ve İstismarlar”, **Sivil Toplum Örgütleri Neoliberalizmin Araçları Mı, Halka Dayalı Alternatifler Mi?**, çev: Işık Ergüden, s. 71-8, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Tarkovski, A. (1986). **Mühürlenmiş Zaman**, İstanbul: Afa yayınları

- Tayşir, E. A. ve Pazarcık, Y. (2011). **Türkiye'nin Önde Gelen Sivil Toplum Kuruluşlarının Yönetmel ve Örgütsel Analizi**, Şubat 2011, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Terzi, E. ve Koçak, Y. (2014). "Hemşehri Dernekleri, Hemşehrilik Bilinci ve Kentleşme İlişkisi Üzerine Bir Araştırma: İstanbul/Sultangazi'deki Karşılı Hemşehri Dernekleri Örneği", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 32, 2014, ss. 137-150
- Therbon, G. (1998). **Sivil Toplumun Ötesi: Demokratik Deneyimler ve Ortadoğu'ya Uygunlukları**. Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası, ed. Elizabeth Özdalga ve Sune Persson, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Thoreau, H. D. (2014). **Ormanda Yaşam**, Zeplin Kitap 12, çev: Aykut Örküp, Ekim 2014
- Tosun, G. E. (2001). **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Tuğal, C. (2012). **Pasif Devrim: İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi**, çev. Ferit Burak Aydar, Koç Üniversitesi Yayınları:46: İstanbul- Mart 2014.
- Türküne, M. (2005). **Devletli Sivil Toplum**, Sivil Toplum ve Demokrasi, İstanbul: Kaktüs Yayınları.
- Umut, T. A. (2003). Görsel Olanı Okumak: Eleştirel Görsel Okur-Yazarlık, **İletişim Araştırmaları**, 2003 (1):39-64).
- Usta, S. (2006). "Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları: Sivil Toplum, Demokrasi ve Güven", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yüksek Lisans Tezi**, Konya.
- Wichterich, C. (2004). **Küreselleştirilen Kadın: Eşitsizliğin Geleceğinden Raporlar**, Tunç Tayanç ve Füsün Tayanç (çev.), 2004 Ankara: Türk Sosyal Bilimler Deneği Yayınları.
- Yarar, B. (2015). "Küresel yoksulluk içinde kadın yoksulluğu, küresel kadın hareketi içinde yoksulluk odaklı STK'lar, " **Fe Dergi** 7, no. 1 (2015), 32-49.
- Yavuziğit, M. H., (1995). "Dernekler ve Demokrasi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 50, Sayı 1, 1994
- Yerasimos, S. Ve Arslan, O. (2001). **Kurumsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği**, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Yetkin, Ç. (1995). **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika**, Ankara: Ümit Yayıncılık.

Zizek, S. (2010). “Önsöz”, **Filmlerle Sosyoloji**, Bülent Diken-Carsten B. Lausten,, Çev. Sona Ertekin, İstanbul: Metis Yayınları.

DİĞER

2013 Yılı Türkiye İlerleme Raporu. Avrupa Komisyonu.
[www.abgs.gov.tr/index.php?p=49207 & l=1](http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=49207&l=1)

BBChaber,
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150628_istanbul_onur_yuruyusu
erişim tarihi: 06.04.2016

Bianet, 2016, <https://bianet.org/bianet/siyaset/173711-erdogan-dan-stk-lara-sen-neyin-raporunu-yayinliyorsun>, erişim tarihi: 08.04.2016

Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı Habitat II İstanbul Deklarasyonu 3-14 Haziran 1996, http://www.canaktan.org/hukuk/insan_haklari/yirminci-yuzyilda/insan_yerlesimleri_konferansi.htm Erişim tarihi:31.03.2016

Bostan, M. (2015). Ah, Güzel İstanbul ve Şehirli Muhafazakârlık,
<http://www.tsa.org.tr/yazi/yazidetay/83/ah,-guzel-istanbul-ve-sehirli-muhafazak%E1%BF%BD%E1%BF%BDrlik> erişim tarihi:20.04.2016

Erdoğan, Recep Tayyip (2004). International Symposium On Conservatism and Democracy Uluslararası Muhafazakarlık ve Demokrasi Sempozyumu, AK Parti.

<http://bianet.org/bianet/insan-haklari/52998-turkiye-de-gozaltinda-kayiplar>

<http://bianet.org/bianet/yasam/159385-cumartesi-nasil-basladi-neden-ara-verildi>

<http://blog.radikal.com.tr/>

<http://dergi.aljazeera.com.tr/2014/12/01/viransehirde-bir-komun-denemesi/>

http://ensar.org/milli-irade-platformu-sivil-toplum-kuruluslari-bulusmasi-sayin-basbakanimiz-recep-tayyip-erdogan-in-katilimiyla-gerceklesti_H615.html

<http://everywheretaksim.net/tr/etha-gaziden-gezi-tutuklularina-kitlesel-selam/>

<http://file.setav.org/Files/Pdf/istanbul-gencligi-stk-uyeligi-fark-yaratiyor-mu.pdf>

<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Abuzer%20Kaday%C4%B1f/> erişim tarihi:21.04.16

<http://haber.sol.org.tr/sonuncu-kavga/cagri-merkezi-calisanlari-orgutleniyor-haberi-86897>

<http://hakikatadalethafiza.org/calisma/sivil-toplumun-kurt-sorununun-cozumune-etkin-katilimi-icin-kapasite-gelistirme-ii/>

<http://hekva.org.tr/etkinlikler/item/38-geli%C5%9Fim-semineri.html>

<http://www.ahaber.com.tr/gundem/2016/02/26/iste-artvin-cerattepedeki-altin-gercegi>

<http://www.altinokta.org.tr/>

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160227_erdogan_cerattepe

<http://www.birgun.net/haber-detay/karaman-da-45-erkek-ogrenciye-tecavuz-106150.html>

http://www.dha.com.tr/unlu-isimlerden-hayvan-haklarina-buyuk-destek-_130646.html
erişim tarihi: 21.04.2016

<http://www.diken.com.tr/polis-gerceklesmeyen-onur-yuruyusunu-dahi-hazmedemedi-lgbtiler-gozaltina-aliniyor/>

<http://www.evrensel.net/etiket/haber/G%C3%B6zetim%20B1nda%20kaybedilenler/>

<http://www.evrensel.net/haber/105288/yolsuzluk-ve-rusvet-tanapla-dosenecek>

<http://www.haberturk.com/gundem/haber/1102783-havva-ana-bana-he-man-gucu-geldi-donmek-yok>

<http://www.hurriyet.com.tr/vakif-karsiliksiz-vermeye-dayanir-7758421>

<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.8038 & MevzuatIliski=0 & sourceXmlSearch=Dernekler%20Y%C3%B6netmeli%C4%9Fi>

<http://www.milliyet.com.tr/erdogan-cumartesi-annelerini-kabul-etti-siyaset-siyasetdetay/05.02.2011/1348704/default.htm>

<http://www.milliyet.com.tr/recep-ivedik-in-karaambar-i-kapandi/gundem/detay/1830916/default.htm>

<http://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-faiz-lobisinin-neferi-oldular,hRBnD9YIYkehFPQCWqTF4g>

<http://www.otekisinema.com/tartisma-recep-ivedikin-sirri-ne/>

http://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/Universite_Ogrencilerinin_Orgutlenme_Ozgurlugu_Vaka_Analizi.pdf

<http://www.yenicaggazetesi.com.tr/turkiye-gonullu-tesekkuller-vakfindan-ensar-vakfina-destek-134403h.htm>
<http://www.yenicaggazetesi.com.tr/turkiye-gonullu-tesekkuller-vakfindan-ensar-vakfina-destek-134403h.htm>

<http://www.zorlakaybetmeler.org/>

https://tr.wikipedia.org/wiki/Cumartesi_Anneleri

<https://www.dernekler.gov.tr/tr/Mevzuat/meri-yonetmelikler/Dernekler-Yonetmeli.aspx>

<https://www.kizilay.org.tr/SSS>

NTV Haber, <http://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogandan-dolmabahce-mutabakati-aciklamasi>, O5Md0oyz-02EREAVHGj4wg, erişim tarihi: 08.04.2016

Sivil Toplum İzleme Raporları, 2009-2010, 2011-2012, 2013-2014, TÜSEV, erişim tarihi: 02.03.2016

TBMM Genel Kurul Tutanakları, <http://www.tbmm.gov.tr>, erişim tarihi: 04.04.2016

Toplum Gönüllüleri Vakfı “Üniversite Öğrencilerinin İfade Ve Örgütlenme Özgürlüğü Raporu”, Toplum Gönüllüleri Vakfı Yayınları 1. Baskı İstanbul, Ekim 2012, www.tog.org.tr, erişim tarihi: 26.06.2016

Türkiye İnsan Hakları Vakfı Cizre Raporu (2016). 79 Günlük Sokağa Çıkma Yasağı Cizre Gözlem Raporu 31 Mart 2016, http://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2016/04/Cizre-G%C3%B6zlem-Raporu_31-Mart2016.pdf, erişim tarihi: 31.03.2016

Türkiye'de Sivil Toplum: Bir Değişim Süreci Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu, TÜSEV, 2006, <http://www.tusev.org.tr/userfiles/image/Uluslararası%20STEP%20Türkiye%20Ülke%20Raporu.pdf> erişim tarihi: 31.03.2016

Yaşama Dair vakfı; STGM HARİTALAMA ÇALIŞMASI SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI: İHTİYAÇLAR VE SINIRLILIKLAR Ekim, 2005, <http://tr.yada.org.tr/pdf/e24d40732288cb7c33e9d2d92f01b96e.pdf>

Yeni Dünya Düzeni ve Habitat II, http://eski.jmo.org.tr/resimler/ekler/0a0575ee6ce460e_ek.pdf?dergi=HABERBULTENI erişim tarihi: 31.03.2016